

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Pracovní tábor Nová Role a výchovný a pracovní tábor

Ostrov nad Ohří

Bc. Nikol Fantysová

Plzeň 2019

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Moderní dějiny

Diplomová práce

**Pracovní tábor Nová Role a výchovný a pracovní
tábor Ostrov nad Ohří**

Bc. Nikol Fantysová

Vedoucí práce:

PhDr. Jaroslav Valkoun Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2019

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené odborné literatury a pramenů.

Plzeň, duben 2019 .....

Tímto bych ráda poděkovala PhDr. Jaroslavu Valkounovi Ph.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení mé diplomové práce. Rovněž děkuji panu Mgr. Jiřímu Sankotovi za odbornou pomoc a poskytnutí informací.

Obsah

1. ÚVOD	1
2. NOVÁ ROLE	5
2.1 Z historie Nové Role	5
2.2 Porcelánový závod Bohemia Nová Role.....	8
3. PRACOVNÍ TÁBOR NOVÁ ROLE	11
3.1 Základy pracovního tábora.....	11
3.2 Kmenový koncentrační tábor	15
3.3 Velitelé a dozorcí pracovního tábora Nová Role	19
3.3.1 Každodenní život v táboře	26
3.3.2 Pokusy o útěk.....	32
3.3.3 Evakuace tábora a pochody smrti	34
3.4 Osvobození Nové Role a likvidace tábora	43
4. OSTROV NAD OHŘÍ	47
4.1 Z historie Ostrova nad Ohří.....	47
5. VÝCHOVNÝ TÁBOR OSTROV NAD OHŘÍ	50
5.1 Zřízení výchovného tábora.....	50
5.1.1 Velitelé a dozorcí výchovného tábora Ostrov nad Ohří.....	54
5.1.2 Každodenní život v táboře	56
6. PRACOVNÍ TÁBOR OSTROV NAD OHŘÍ	62
6.1 Zřízení pracovního tábora	62
6.1.1 Každodenní život v táboře	64
6.1.2 Konec války v Ostrově nad Ohří	67
7. MIMOŘÁDNÝ LIDOVÝ SOUD V CHEBU	69
8. ZÁVĚR	78

9. SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	81
10. RESUMÉ	88

1. ÚVOD

Druhá světová válka je dodnes největší celosvětový konflikt 20. století, částečně rozpoutaný v důsledku první světové války, která zapříčinila pád vládnoucích panovnických rodů, evropských říší a rozvrátila celosvětovou ekonomiku. Přísná poválečná opatření, vysoké válečné reparace uložené vítěznými zeměmi Německu a nespokojenost poražených států s výsledky mírových smluv zapříčinila politickou a ekonomickou nestabilitu Evropy, což posléze vygradovalo v druhou světovou válku. Události a veškeré tragédie s ní spojené patří k častým předmětům historického výzkumu novodobých lidských dějin. Objasněné, ale i dosud neobjasněné skutečnosti válečných let vzbuzují, nejen mezi historiky zabývající se studiem moderních dějin, ale také u široké veřejnosti, mnoho nezodpovězených otázek, na něž jsou neustále hledány a nalézány nové odpovědi.

Předložená diplomová práce se zabývá regionálními dějinami Karlovarského kraje, konkrétně městy Nová Role a Ostrov nad Ohří, v nichž za druhé světové války nechaly velké německé koncentrační tábory zřídit malé pobočné tábory. Existence těchto zařízení a události, které se v nich v průběhu válečných let odehrály, poznamenaly historii obou měst, jež je bohužel současnou společností a zejména obyvateli Nové Role a Ostrova nad Ohří opomíjena a téměř zapomenuta. Písemná práce je pro lepší orientaci rozdělena do několika kapitol, z nichž úvodní *Z historie Nové Role*, vymezená v časovém rozsahu od 19. století až po druhou světovou válku, pojednává o geografické poloze a industriálním profilu města. Popisuje průběh hospodářského vývoje, zejména keramického průmyslu v meziválečném období a v letech druhé světové války, kdy se Nová Role stala středem zájmu německých hospodářských úřadů.

Druhá kapitola je zaměřena na zřízení a vedení pobočného pracovního tábora v Nové Roli spadajícího pod správu předních německých koncentračních táborů Ravensbrück a posléze Flossenbürg, jejichž hlavním účelem bylo odstranit ze společenského života všechny skutečné, ale i domnělé politické oponenty, levicově orientované funkcionáře či válečné zajatce a využít je jako levnou

a snadno nahraditelnou pracovní sílu pro fyzicky vyčerpávající práci ve prospěch německého válečného hospodářství. Za tímto účelem vznikaly i pobočné pracovní tábory na území okupovaného českého pohraničí s nižším rizikem útoku spojeneckých vzdušných sil. Kapitola je rozčleněna do několika podkapitol: *Každodenní život v táboře*, *Pokusy o útěk*, *Evakuace a pochody smrti*, *Osvobození Nové Role a likvidace tábora* doplněných vzpomínkami bývalých novorolských vězňů, jež umožňují vnímat historii pracovního tábora jejich očima.

Předmětem následující části písemné práce je poválečné období, v němž probíhaly soudní procesy se zadrženými válečnými zločinci, kolaboranty, osobami podezřelými ze šíření nacistické ideologie a zejména příslušníky organizace SS a SA působící v pracovním táboře. Průběh trestních řízení vedených mimořádným lidovým soudem úřadujícím v Chebu s obžalovanými válečnými zločinci na základě svědectví pamětníků, kteří přežili nacistickou perzekuci v Nové Roli.

Kapitola *Z historie Ostrova nad Ohří*, vymezená obdobím od 19. století až do období druhé světové války, popisuje v počátku geografický, industriální a kulturní charakter města. Líčí pozvolný hospodářský vývoj a spolu s tím i význam Ostrova nad Ohří v předválečném období a posléze i v době první a především druhé světové války, kdy se stal zájmovou oblastí hitlerovského Německa.

Následující dvě kapitoly *Výchovný tábor Ostrov nad Ohří* a *Pracovní tábor Ostrov nad Ohří*, spadající pod správu německého koncentračního tábora ve Flossenbürgu, se zabývají příčinami vzniku těchto internačních zařízení určených pro politické oponenty nově nastupujícího nacistického režimu, komunisty a vyznavače židovského náboženství. K historii těchto dvou zařízení se nedochovalo příliš mnoho psaných či ústních podkladů, což je vzhledem ke skutečnosti, že se jedná patrně o první pobočku flossenbürgského koncentračního tábora na českém území, velkou ztrátou v regionálních dějinách Karlovarského kraje. Pro snazší orientaci v textu jsou jednotlivé kapitoly rozděleny do několika podkapitol zkoumající vnitřní organizační řád, účel a každodenní režim ostrovských táborů. V závěru je popsán

průběh květnového osvobození okupovaného Ostrova nad Ohří doplněný vzpomínkami z deníků politicky pronásledovaných a utlačovaných vězňů.

Zbývající kapitola se zaměřuje na historii mimořádného lidového soudu v Chebu řídicího soudní procesy s válečnými zrádci, konfidenty, členy nacistické strany NSDAP a dopadenými členy jednotek SS, kteří vykonávali službu dozorčího personálu v pracovním táboře Ostrov nad Ohří. Text obsahuje přímé citace svědků, vznášející obvinění proti stíhaným německým funkcionářům.

Cílem předložené diplomové práce je přiblížit historii pracovního tábora Nová Role, výchovného a posléze pracovního tábora Ostrov nad Ohří v Karlovarském kraji. S pomocí dostupných písemných podkladů nalézt odpovědi na otázky, v jakém období a za jakým účelem vznikla tato jednotlivá zařízení. Dále podle jakých zákonitostí byly tábory vnitřně organizovány, pro jaké osoby určeny a jací příslušníci organizace SS se v prostředí těchto internačních středisek pohybovali. V závěru popsat průběh evakuačních pochodů smrti a poválečné trestní soudy s válečnými zločinci.

Odborná literatura, archivní prameny a obzvláště zaznamenaná svědeckví vězňených osob umožňují vylíčit téměř úplný obraz historie táborů. Jednotlivé kapitoly rozdělené do podkapitol se zabývají jednotlivými tématy – zřízení a posláním táborů, vnitřní řád, mravní charakter velitelů SS a dozorců, pracovní nasazení, pokusy o útěk či páchané násilí a míra úmrtí. S přidáním vzpomínek vězňů je pak částečně možné vnímat válečné události z úhlu jejich pohledu.

Diplomová práce je zpracována na základě odborné literatury a nevydaných pramenů, díky nimž bylo možné do hloubky prostudovat historii měst Nová Role a Ostrov nad Ohří v období druhé světové války. Použité písemné materiály jsou dostupné ve Státním oblastním archivu v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, v němž se nachází fond akciové společnosti Bohemia Nová Role s písemnými podklady k dějinám továrny na porcelán. Ve Státním oblastním archivu v Plzni je k dispozici fond Mimořádného lidového soudu v Chebu, jenž zaznamenává soudní procesy s válečnými zločinci, kolaboranty, ale zejména členy organizace SS působících v pobočných táborech na území Karlovarského kraje. Fond Václava Němce, českého učitele zajímavějšího

se o regionální dějiny Karlovarského kraje ve 20. století, obsahuje sbírky vzpomínek bývalých vězenkyň a vězňů uvězněných v místních táborech. Jedna z těchto publikací má název: *O jednom statečném. Sdělení o bývalém buchenwaldském vězni a prvním předsedou OSK v Kraslicích Jaroslavu Bártlovi*. Zdrojem informací se staly i novorožské pamětní knihy kronikáře Ladislava Frnky vyskytující se ve Státním okresním archivu v Karlových Varech.

Práce historika Vladimíra Bružeňáka *Ve stínu Krušných Hor: z historie poboček koncentračního tábora Flossenbürg na Karlovarsku a Sokolovsku a pochodu smrti* přináší nová sdělení a svědectví, díky nimž je možné lépe pochopit průběh a důsledky druhé světové války v Západních Čechách Karlovarského kraje. Zajímavé poznatky přináší také spis historika Jířího Sankota *Peklo mezi střepy porcelánu – koncentrační tábor v Nové Roli* dostupný z <http://www.moderni-dejiny.cz/>. V obsáhlé regionální publikaci Lubomíra Zemana *Dějiny města Ostrova* se autor věnuje vlivům druhé světové války a počátkům existence místního výchovného a pracovního tábora. Cenný je rovněž sborník *Minulostí Západočeského kraje XI*, v němž se objevuje kapitola se vzpomínkami Václava Nezbedy *První koncentrační tábor Ostrov nad Ohří*. Z elektronických zdrojů je pak velmi užitečná Bavorsko-česká síť digitálních historických pramenů dostupná z <http://www.portafontium.eu/>.

2. NOVÁ ROLE

2.1 Z historie Nové Role

Město¹ Nová Role (*Neu Rohlau*), patřící do okresu Karlovy Vary, se nachází v západních Čechách na úpatí Krušných hor, tvořící severozápadní hranici mezi Čechami a Německem. Lesnaté pohoří s rozlehlými nalezišti stříbra, cínu, uhlí či kaolínu se staly předpokladem pro zakládání manufaktur a podniků, těžící uhlí a kaolín.² Význam obce vzrostl především s výstavbou železniční dráhy³ vedoucí z Chodova a Karlových Varů až do saského města Johanngeorgenstadt. Pro obyvatelstvo představovala železnice spojení s okolním světem, a především rozvoj průmyslu.⁴ Sarajevský atentát na následníka habsburského trůnu Františka Ferdinanda d'Este, během vojenských manévrů v Sarajevu, přispěl k rozpoutání první světové války, mající dopad na sociální a také průmyslový život obyvatel Nové Role. Hlavní zdroje obživy se zúžily na práci v prádelnách a dolování kaolínových nebo uhelných dolů za mzdu, jejíž hodnota neustále klesala v důsledku válečných výdajů a posléze válečných reparací.⁵

V meziválečném období se novoroští obyvatelé snažili navázat na předválečnou hospodářskou konjunkturu a zmírnit tak negativní dopady Velké války. Nově, s vyhlášením samostatné Československé republiky, přední postavení získali Češi a Slováci, kdežto z německé většiny se stala národnostní menšina. V Nové Roli, krátce po vyhlášení 28. října, na místo radosti místních Čechů z nezávislosti země, zavládl zmatek a nepořádek. Z místní školy se stala vojenská nemocnice plnicí se válkou zmrzačenými a vlasovými parazity

---

¹ Původně obec Nová Role získala statut města 6. dubna 1964. ČERVENÝ, Jaroslav, *Nová Role – 40. let města*, Nová Role 2004, s. 4.

² BURACHOVIČ, Stanislav, *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*, Praha 2015, s. 11.

³ Výstavba státní železnice probíhala v letech 1881–1899. Železniční doprava se využívala nejen k přepravě osob, ale také průmyslového materiálu. Ze stanice Nová Role, která byla součástí hlavní tratě již od roku 1881, se pravidelně vyváželo dřevo do Vídně a dalších západoevropských zemí. Dostupné z: <https://www.novarole.cz/mesto/historie/prechodna-konjunktura/> [29. 8. 2018].

⁴ ČERVENÝ, *Nová Role – 40. let města*, s. 4.

⁵ Státní okresní archiv Karlovy Vary (dále jen SOkA), FRNKA, Ladislav, *Kronika města Nová Role 1945–1966*, s. 47.

infikovanými vojáky, kteří tímto obtížným hmyzem znečistili halu železniční stanice. Mezi lidmi rovněž panoval hlad v důsledku vyčerpání železniční dopravy a tím i vážnou zásobováním.⁶ Díky všudypřítomnému chaosu se veškeré změny týkající se národnostního statutu mimořádně neprojeví. Obyvatelé německé národnosti nadále setrvali ve významných úředních funkcích, v nichž působili ještě za Rakouska-Uherska. Například místo přednosta staničního úřadu zastupoval starý německý baron, všemi v Nové Roli oblíbený. Proti jmenování nového přednosta stanice českého původu se místní vzbouřili, neboť trvali na tom, aby byl baron ve svém místě ponechán. Kromě železnice spravovali místní němečtí občané poštu, školu, spořitelnu, obchody i četnickou stanici.⁷

Společenské poměry v Nové Roli silně ovlivnila hospodářská krize z roku 1929 a politické události související s hitlerovským národním socialismem v blízkém Německu. Mezi českými Němci vzrůstala náklonnost k Sudetoněmecké vlastenecké frontě nebo také Sudetoněmecké frontě domoviny *Sudetendeutsche Heimatsfront* – SHF,⁸ reagující na pasivní přístup československé vlády, neschopné poskytnout opatření, která by krizi v nejvíce postižených oblastech zmírnila.⁹

---

⁶ ČERVENÝ, *Nová Role – 40. let města*, s. 30.

⁷ SOKA Karlovy Vary, FRNKA, Ladislav, *Z letopisů Nové Role*, s. 35.

⁸ Nacionalistické hnutí *Sudetendeutsche Heimatsfront* vzniklé 1. října 1933 v čele s představitelem německého turnerského tělovýchovného spolku Konradem Henleinem, zastupovalo německé obyvatelstvo, požadující po československé vládě právo na sebeurčení. V prvopočátcích hnutí neinklinovalo k nacismu. Po přetvoření Sudetoněmecké vlastenecké fronty na Sudetoněmeckou stranu – *SdP – Sudetendeutsche Partei* v roce 1935, kdy jako druhá nejsilnější strana uspěla v parlamentních volbách, strana navázala politické styky s hitlerovským Německem. Nato se stala vykonavatelem příkazů z Berlína, který plánoval anexi Československého pohraničí s cílem sjednotit německé etnikum v jednom Německém státě. BURIAN, Michal, *Sudetoněmecké nacionalistické tělovýchovné organizace a československý stát v letech 1919 až 1938*, Praha 2012, s. 100–105, 230, 257.

⁹ Hospodářská krize v Československu v počátku postihla luxusní zboží jako porcelán, bižuterii a sklářský průmysl, jejichž výroba se soustředovala v pohraničních oblastech, které obývaly převážně čeští Němci. Právě tyto německé okresy byly krizí poznamenány silněji než vnitrozemí republiky. Postupně vzrůstala nezaměstnanost a s ní i počet exekucí a sebevražd. Události rovněž daly prostor masovým protestům německým separátním skupinám, vystupujících proti republice, jejíž existenci odmítaly. Na místo toho hledaly jistoty a splnění požadavku

Právě všudypřítomná nouze a nespokojenost se pro hnutí staly vhodnou příležitostí k získávání přízně veřejnosti, především té německé. Tak vznikaly spolky organizující společenské, kulturní akce a sbírky na pomoc českým Němcům postihnutých hospodářskou krizí.¹⁰ V Nové Roli, jejíž obyvatelstvo bylo převážně německé národnosti, se tyto nálady odrazily v sociálním, ale také politickém životě. Příslušníci zdejší německé menšiny Josef Moisl, Josef Burkenstein, Eduard Hopp, Václav Herbst a Josef Nahr založili Německou národně socialistickou stranu dělnickou *Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei* – DNSAP, která se v obecních volbách z roku 1931 zařadila, spolu se šestadvaceti řádnými členy, k nejsilnějším stranám s vysokým počtem hlasů. Vítězné postavení pak získala Sudetoněmecká strana Konrada Henleina v parlamentních volbách v roce 1935 za velké podpory novorolských voličů spatřující ve straně: „*Osvobození a pozvednutí německých národních vrstev z hospodářského, politického a duševního útlaku a jejich plné zrovnoprávnění národního a hospodářského života.*“¹¹

Na konci třicátých let se Československo ocitlo na vrcholu propasti v častokrát kladené otázce soužití Čechů a sudetských Němců v jednom státě. Tato dříve vnitropolitická záležitost nabyla mezinárodního charakteru. Britský delegát lord Walter Runciman, jenž v Československu od srpna do září roku 1938 vykonával funkci nestranného diváka analyzující česko-německé vztahy. Vydedukoval, že vzájemná koexistence, vzhledem k dlouhodobým sporům, je nemyslitelná.¹² Sílicí rozepře v republice vedly k obavám z rozpoutání války. V zájmu zachování míru proto Československo pod britsko-francouzským

---

sebeurčení v Henleinově Sudetoněmecké straně. EMMERT, František, *Průvodce českými dějinami 20. století*, Brno 2012, s. 93–95.

¹⁰ BRUŽEŇÁK, Vladimír, MACKE, Josef, *Morový rok: Kronika tragického roku 1938 na Sokolovsku a Karlovarsku. I. díl*, Cheb 2017, s. 16–17.

¹¹ Kronika Nové Role 1934–1938 Dostupná z: http://www.portafontium.eu/iipimage/30360114/soap-kv_00152_obec-nova-role-1934-1938_0480?x=398&y=22&w=651&h=230, s. 86–88, [7. 9. 2018].

¹² SLÁDEK, Milan, *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848–1946*, Praha 2002, s. 170–177.

nátlakem podstoupilo Německu pohraničí s několika miliónovou německou menšinou a značnou koncentrací průmyslu.¹³

Po záboru Nové Role počátkem října 1938 opustila většina českých rodin své domovy. Ti, kteří se nestačili včas vystěhovat do vnitrozemí, byli členy německých polovojenských útvarů nazývajících Hitlera jako svého spasitele a osvoboditele sudetských Němců, nahnání do dobytčích vagónů stojících na slepé koleji novorolského nádraží, drženi bez přístupu k vodě a jídlu. Pod výhružkou smrti nesměl nikdo po celou dobu z vagonu vystoupit. Kdokoliv z místních, kdo se pokusil žíznivým a hladovějícím lidem, držených několik hodin v dobytčích vagónech, pomoci trochou vody či chlebem, byl zbit pažbami pušek. Po několika hodinách se dal vlak do pohybu a zbylé české rodiny vyvezl z okupovaného pohraničí.¹⁴

2.2 Porcelánový závod Bohemia Nová Role

Nové pracovní příležitosti a šanci na zlepšení životní situace mnoha starousedlíků přinesl plán stavby moderního závodu se sídlem v Nové Roli. Tamní rozsáhlá ložiska jakostního kaolínu a jeho intenzivní těžba související s vysokou poptávkou po porcelánu, se stala důvodem vzniku továrny na výrobu krásného zboží.¹⁵ V podzimních měsících roku 1919 brněnský průmyslník Samuel Beran se svým společníkem Ludvíkem Redlichem vykoupili několik pozemků přilehlých k novorolské železniční trati, na nichž se od jara 1920 objevily první základy závodu *Bohemia, Karlsbader keramische Werke Gesellschaft m.b.H.*¹⁶ Stavební práce probíhající pod dozorem firmy Rubitschek se sídlem v Karlových Varech byly pro spoustu místních, a i dělníků z nedalekého okolí, příležitostí drobného přivýdělku. Ke snadnější a rychlejší přepravě materiálů a nutného vybavení sloužila nedaleká železniční trať. Přesto ale výstavba moderního

---

¹³ BRUŽEŇÁK, Vladimír, *Ve stínu Krušných Hor: z historie poboček koncentračního tábora Flossenbürg na Karlovarsku a Sokolovsku a pochodů smrti*, Cheb 2015, s. 193.

¹⁴ FRNKA, *Z letopisů Nové role*, s. 47.

¹⁵ BURACHOVIČ, s. 151.

¹⁶ Státní oblastní archiv v Plzni (dále jen SOA Plzeň), fond Bohemia, keramické závody akc. spol., Nová Role 1919–1945, inv. č. 36, kart. 7.

podniku doprovázela řada obtíží související se špatně rozvrhnutými projekty, jejichž opakovaným přepracováváním rostly stavební náklady.¹⁷

Koncem roku 1921 byla novorolská porcelánka dokončena a zprovozněna. Finanční ztráty způsobené stavebními komplikacemi, nedostatečně zkušená pracovní síla a pokles poptávky po porcelánu zapříčinily neschopnost zajistit na trhu odbyt výrobků a tím uvést firmu plně v činnost. Bohemia proto změnila svou právní formu a stala se akciovou společností.¹⁸ Svůj podíl majetku nabídla Philippu Rosenthalovi. Majitel bavorské porcelánky *Porzellanfabrik Ph. Rosenthal & Co. A.G.* převzal nejen podíl akcií, ale také dočasnou kontrolu nad výrobním programem. Se svým společníkem Heinrichem Hechtfischerem zaměstnali zdatné dekoratéry a řemeslníky a začali s produkcí vysoce dekorovaného porcelánu. Díky unikátní jemné glazuře připomínající čínský porcelán z dynastie Sung a Ming se staly výrobky Bohemia velice žádanou komoditou nejen na domácím, ale také světovém trhu. Popularita podniku vzrostla natolik, že konkurovala starším regionálním porcelánkám s dlouholetou tradicí.¹⁹ Se zvětšující se poptávkou po krásném zboží se rozšiřovaly a inovovaly výrobní prostory celého areálu. Nově se vybudovala železniční vlečka nákladních vagonů, které měly přístup do skladů s již zhotoveným zbožím. O pracovní sílu z řad dělníků a úředníků nebyla nouze. Stálé zaměstnance si firma udržovala tím, že jim v blízkosti závodu poskytovala bydliště v nově vystavěných rodinných domech.²⁰

Období prosperity překazila velká hospodářská krize z roku 1929. Philipp Rosenthal opustil své někdejší pole působnosti. Jeho společník ale nadále v podnikání pokračoval. Pro Bohemii byl nenahraditelný, neboť jako jediný znal výrobní postup krystalické glazury připomínající čínské umění. S ekonomickou

---

¹⁷ ČERVENÝ, Jaroslav, *Nová Role a okolí dnes a dříve*, Nová Role 1985, s. 38.

¹⁸ SANKOT, Jiří, *Peklo mezi střepy porcelánu: Koncentrační tábor v Nové Roli a pochody smrti v 1945*, nepublikovaná studie dostupná z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/peklo-mezi-strepy-porcelanu-koncentracni-tabor-v-nove-rolí/>, s. 3, [29. 8. 2018].

¹⁹ PÍŠA, Rudolf, *Vězení a porcelán*, In: M.C.P. News, Věštník Muzea cenných papírů, Roč. 5, č. 10, Praha 2011, s. 7.

²⁰ FRNKA, *Z letopisů Nové Role*, s. 83–84.

krizí však došlo k velkému útlumu poptávky po porcelánu a Bohemia musela postupně omezit výrobu, snižovat platy a nakonec propustit část svých zaměstnanců.²¹ Před krizí zaměstnávala přibližně 450 dělníků a úředníků, kteří se náhle ocitli bez práce, nezbytných prostředků a nároků pobývat v rodinných domech zprostředkovaných zaměstnavatelem.²²

S událostmi z třicátých let a okupací pohraničí, jež umožnila Mnichovská dohoda, se Bohemia a její populární výrobky s typicky křehkou glazurou, dostala pod drobnohled říšského ministerstva hospodářství. Správu podniku na podzim roku 1938 převzal hospodářský úřad SS²³ – *Schutzstaffel Wirtschafts Verwaltungshauptamt*, pro něhož mnichovská porcelánka Allach – *Porzellan Manufaktur Allach München GmbH* vyvlastnila akcie Bohemie, financované židovským bankovním domem Petchek se sídlem v Praze. Úloha SS nespočívala pouze v organizaci koncentračních a pracovních táborů. Mimo to vlastnila a řídila podniky na výrobu nábytku, šatů, potravin, stavební firmy, porcelánové manufaktury, nakladatelství či finančně podporovala vědecké asociace.²⁴ Nové vedení propustilo původní české dělnictvo a úředníky a jejich místa obsadila pracovníky německé národnosti. Heinrich Hechtfischer, ovšem v postavení technického ředitele Bohemie setrval. Stal se stoupencem nacismu a formálním členem organizace SA.²⁵ Tento odborník v keramickém průmyslu původem ze Selbu v Bavorsku se vyučil keramikem. Své vzdělání uplatnil v porcelánce Rosenthal. Odtud pak přešel do Nové Role, kde od roku 1938 až do konce druhé světové války vykonával funkci technického ředitele porcelánky Bohemia. Po skončení války byl zatčen a souzen. Během procesů mu přitěžovala řada

---

²¹ SANKOT, nepublikovaná studie dostupná z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/peklo-mezistrepy-porcelanu-koncentracni-tabor-v-nove-rolu/>, s. 3, [29. 8. 2018].

²² FRNKA, *Z letopisů Nové Role*, s. 84.

²³ ADAM, Alfons, *Otroci třetí říše: Pobočné koncentrační tábory na území České republiky*, Praha 2016, s. 29.

²⁴ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 193.

²⁵ PÍŠA, s. 7.

svědectví, že k válečné výrobě využíval otrocké práce vězňů, vůči kterým se dopouštěl těžkých zločinů.²⁶

3. PRACOVNÍ TÁBOR NOVÁ ROLE

3.1 Základy pracovního tábora

Po mnichovských událostech Bohemia fungovala dle instrukcí německých úřadů obstarávajících dostatek státních zakázek, díky nimž si podnik mohl dovolit zaměstnávat kvalifikované dělníky, osvobozených prací v porcelánce od služby v armádě. I přes nastupující období druhé světové války a přizpůsobení většiny původní výroby potřebám německého válečného hospodářství, neztratila továrna na svém věhlasu a kvalitě.²⁷ Velký podíl vyprodukovaného krásného, a hlavně jídelního zboží určeného pro armádu (*Wermacht*), válečné letectvo (*Luftwaffe*) či válečné námořnictvo (*Kriegsmarine*) byly darem přidělovány krátce ženatým příslušníkům SS či rodinám postiženým leteckými nálety. Náklady za věnované nádoby hradila osobní kancelář říšského vůdce SS Heinricha Himmlera. S počátkem čtyřicátých let ale docházelo k pozvolnému úbytku pracovních sil. Práce schopní muži byli povoláváni k vojenské službě, zatímco ženy je v práci nahrazovaly. S obdobnou situací se začala potýkat i porcelánka Bohemia. Výroba se zaměřovala převážně na těžké zboží a dělníci nestačili několika směnovému výrobnímu tempu a množství zakázek. Problémem se začal zabývat Hlavní hospodářský a správní úřad SS-WVHA v Berlíně (*SS-Wirtschaftsverwaltungshauptamt*) v čele s Oswaldem Pohlem, který rovněž řídil správu koncentračních táborů a rozhodoval o přidělování vězňů do jednotlivých táborů.²⁸ Patrně na Hechtfischerův návrh Pohl nařídil zřídit pracovní tábor v těsné blízkosti továrny.²⁹ Na práci nasazené trestankyně měly

---

²⁶ JIŘÍK, Václav, *Nedaleko Norimberku: z dějin Mimořádného lidového soudu v Chebu v letech 1946 až 1948*, Cheb 2000, s. 238–239.

²⁷ BURACHOVIČ, s. 151.

²⁸ PÍŠA, s. 8–9.

²⁹ Skutečnost, že autorem návrhu o založení pracovního tábora v Nové Roli měl být údajně ředitel Heinrich Hechtfischer, nelze dokázat ani vyloučit. Sám Hechtfischer během poválečného soudu

zajistit nejen plynulou výrobu porcelánu, ale také v nově vznikajících výrobních halách montáž elektrosoučástí do řídicích pultů německých stíhacích letounů Messerschmitt.³⁰

Chybějící pracovní sílu nahradila od počátku roku 1942 skupina francouzských zajatců určených na hrubou manuální práci v porcelánce a později i na polích a zemědělských usedlostech v okolních vesnicích. Vězni byli ubytováni v provizorním dřevěném baráku zřízeném na pozemku podniku. Areál přilehlého pracovního tábora se začal stavět až na pokyn německého hospodářského a správního úřadu vydaného v říjnu 1942. Stavební práce opatrovalo, s pomocí přítomných francouzských zajatců, pracovní komando přeložené z koncentračního tábora Flössenburg, dočasně ubytované ve vyhrazených prostorách porcelánky.³¹ Zimní měsíce a silné mrazy však neumožňovaly jakoukoliv jinou činnost, než odklizení sněhu či výpomoc v porcelánce. Stavba tábora mohla být obnovena nejdříve až od února následujícího roku.³² O průběhu výstavby tábora podal svědectví někdejší flossenbürský vězeň Werner Gebhard: „1. června 1943 [...] jsme v 5 hodin ráno vyrazili z Flossenbürgu. Byl to osvobozující pocit zanechat za sebou to peklo a procházet se přes pole a lesy. Dohromady nás bylo pět zajatců. Na sobě jsme měli nové vězeňské modré stejnokroje s bílými pruhy. Kolemjdoucí lidé nás považovali za americké parašutisty a se zájmem si všechny prohlíželi. Doprovod na cestě tvořilo asi dvanáct příslušníků SS. Po dlouhé jízdě vlakem jsme se přes Cheb dostali do Nové Role. Nacházela se zde porcelánka patřící SS. [...] Přibližně 500 metrů od závodu se rozkládala rovina na níž místní vězni

---

vedl, že tábor byl vybudován dle nařízení vedení hospodářského a správního úřadu SS v Berlíně. SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfisher, inv. č. 50, kart. 92.

³⁰ VLK, Václav, *Krvavé dozvuky války: konec druhé světové války na českém území*, Praha 2015, s. 199.

³¹ Kronikář Nové Role Ladislav Frnka ve svých zápiscích zmiňuje, že v porcelánce pracovali největší váleční zajatci, nosící dlouhé a špičaté čepice. Po několika měsících náhle zmizeli neznámo kam. Nahradit je měli židovští váleční zajatci, pomáhající na stavbě pracovního tábora. Ubytování byli nejprve v místnosti protiletectvé ochrany za závodní jídelnou, posléze ve sklepech pod přípravnou porcelánové hmoty, který později sloužil jako bunkr, do něhož za trest zavíraly vězeňkyně. Více o těchto domnělých vězních není známo. FRNKA, *Z letopisů Nové role*, s. 49.

³² BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 195–196.

stavěli tábor. Mě a mého kamaráda Augusta Skladala pověřili plánováním elektrického vedení. Byl to obtížný úkol, protože jsme nedostali žádné potřebné nástroje ani přístroje. [...] Naše práce spočívala v zavádění elektroinstalace do dřevěných baráků, táborového osvětlení a stavbě elektrického plotu. Po celou dobu jsme pracovali bez rukavic. Ruce jsme měli plné hnisajících vředů. Od srpna jsem pracoval v porcelánce jako elektrikář. Panující režim tam byl ale přísný a krutý.“³³

Z dochovaných leteckých snímků a stavebních plánů lze vypožorovat upořádání areálu pracovního tábora umístěného v blízkosti porcelánky Bohemia a dostatečné vzdálenosti od příbytků obyvatel Nové Role. Celý komplex budov byl rozestavěn na pozemku ve tvaru symetrického obdélníku obehnaným kolem dokola ostnatým drátem a elektrickým plotem. Uvnitř ohraničeného tábora se nacházely čtyři dřevěné baráky, z toho tři z nich stály kolmo k plotu. V nich pobývaly vězenkyně (*weibliche Häftlinge*). Naproti, v levém rohu tábora stála zvláštní ubikace, samostatně obehnaná ostnatým plotem k zamezení fyzického kontaktu s ženami, určená pro flossenbürgské pracovnímu komando (*männliche Häftlinge*). Po pravé straně se nacházely další tři bloky s umývárnou (*Waschblock*), ošetrovnou a skladem materiálu (*Revier*) a kuchyní se skladem potravin (*Küche*). Celý objekt hlídaly čtyři strážné věže stojící v každém rohu tábora, vybavené kulomety a samopaly. K táboru přiléhaly budovy táborové správy. Ubytovna pro strážný personál (*SS Wohnbarecke*), sklad (*Magazin*) a strážnice (*SS Wache*).³⁴ Do tábora vedly dvě vstupní brány. První se nacházela mezi skladem a strážnicí, druhá přímo na opačné straně tábora a blíže k porcelánce.³⁵ Po dokončení stavebních prací přijel začátkem ledna 1943 do Nové Role první transport přibližně s padesáti ženami z koncentračního Ravensbrücku, z něhož v březnu dorazilo dalších 130 trestankyň. Jejich počet se v průběhu roku stále měnil, dokud se dočasně neustálil na přibližných

---

³³ Strojopis paměti Wenera Gebharda dostupný z: <http://www.zum.de/psm/ns/ehmke.php> [7. 11. 2018].

³⁴ Strojopis paměti Wenera Gebharda dostupný z: <http://www.zum.de/psm/ns/ehmke.php> [7. 11. 2018].

³⁵ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 198.

400. V následujících dvou letech stavy vězenkyň vzrostly na 1000.³⁶ Jednalo se zejména o Němky, Češky, Polky, Jugoslávky a Rusky. Nad hlavní branou do tábora, s kapacitou schopného pojmout přibližně 700 trestankyň, je vítal štít s heslem „*Arbeit macht frei*“ – práce osvobozuje.³⁷ Hned po příchodu do tábora prošly lékařskou prohlídkou a nutnou odlišovací procedurou. Všichni a jiní nepříjemní roztoči přenášející smrtelný tyfus byly součástí všech táborů. Šířily se v důsledku zoufalých hygienických podmínek.³⁸

Příchod do tábora a jeho podobu zachytila ve svých vzpomínkách Czeslawa Malinowska pocházející z Polska, která do Nové Role dorazila koncem roku 1943 z Ravensbrücku. „*Tábor byl kousek od továrny a byl pěkně položený v sudetské krajině. Bloky byly zcela jiné než v táborech, které jsem poznala. Na blocích byly ubikace a umývárna byla jen jedna na celý tábor. Blok měl dva velké sály: jídelnu a ložnici. Ložnice nebyla tak přeplněná palandami, jak jsem viděla jinde. Okna byla stále otevřená, dnem i nocí, bez ohledu na roční období a počasí. [...] v místnosti nebylo žádné topení. A tak pod okny často leželi sníh a přikrývky byly stále vlhké. Každá jsme měly dvě deky, jednu jsme si skládaly na půl a dávaly pod hlavu, druhou jsme se přikrývaly. [...] Spát v oblečení jsme nesměly, za to jsme byly bity. V jídelně byly stolký a okolo nich židle. Také tam byly skříňky, kde každá z nás měla svůj talíř a ešus. Jenom v tomhle táboře bylo jídlo poměrně dobré, polévky s horkými brambory, to byl luxus.*“³⁹

Podnikový elektrikář Werner Gebhard, původně dělník z flossenbürgského stavebního komanda, vzpomínal na rozmanitost národnostního složení příchozích vězenkyň a jejich počínání si v místním táboře. Polky popisoval jako velice osobité ženy milující svou zemi. Život v táboře snášely s velkou hrdostí. Nebojácné Jugoslávky patřily k rukojmím. Před svým zatčením působily v odbojovém hnutí a armádě Josipa Tita. Němky v Nové Roli věznili

---

³⁶ BENZ, Wolfgang, DISTEL, Barbara, *Flossenbürg. Das Konzentrationslager und seine Aussenlager*, München 2007, s. 201.

³⁷ FRNKA, Z *letopisů Nové Role*, s. 49–50.

³⁸ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 212.

³⁹ Tamtéž, s. 200.

pro jejich lehkovážné chování. Ve většině případech se jednalo o přestupky, kdy německé ženy navazovaly a dlouhodobě udržovaly intimní styky s příslušníky polské národnosti. Na milostné vztahy německých občanů s domnělymi nepřáteli říše pohlížel nacistický režim jako na velice závažný přečin, jenž se trestal internací do táborů či smrtí.⁴⁰ Také tu byly ženy, které přišly o své domovi a rodiny. Mnohé z nich přiřadili na práci do Německa. Ony se ale chtěly vrátit domů, proto se pokusily o útěk. Na hranicích ale většinu dopadli o poslali za trest do tábora.⁴¹ Mezi trestankyněmi se našla řada vzdělaných a před válkou vážených lékařek, zdravotních sester, profesorek, učitelek, mladých studentek, umělkyní, baletek či služebných a dělnic.⁴²

3.2 Kmenový koncentrační tábor

Velké koncentrační tábory vybudované v Dachau, Sachsenhausenu, Buchenwaldu, Flossenbürgu, Mathausenu a Ravensbrücku se staly místem soustředování politických vězňů, odpůrců nacistického režimu, židů, duchovních činitelů, zločinců, homosexuálů či vědců pracujících na výzkumu a výrobě německých zbraní. Zakládání koncentračních táborů souviselo s jmenováním Adolfa Hitlera říšským kancléřem a vůdcem Třetí říše, jenž v rámci šířící se nevraživé nacistické ideologie provedl řadu opatření namířených proti všem těmto skutečným, ale i domnělým odpůrcům nové vlády. Internační střediska napomáhala udržovat totalitní režim. Rovněž nahradila policejní cely a státní věznice. S pomocí politiky stálého zastrašování, praktikovaného Gestapem spočívajícího v zatýkání a věznění několika předem vybraných osob v táborech a jejich následném propuštění v zuboženém stavu, se stalo výstrahou pro společnost. Tak se mezi lidmi šířily zvěsti o hrůzách odehrávajících se v táborech, jejichž síť se v průběhu válečných let rozšiřovala i v okupovaných

---

⁴⁰ VAŠEK, František a kol.: *„Nepřichází-li práce k Tobě ...“: různé podoby nucené práce ve studiích a dokumentech*, Praha 2003, s. 56.

⁴¹ Strojopis dostupný z: <http://www.zum.de/psm/ns/ehmke.php> [10. 2. 2019].

⁴² FRNKA, *Kronika Nové Role*, s. 11–12.

zemích.⁴³ Kromě zadržování protirežimní opozice a jakkoliv nepohodlných osob, německé koncentrační tábory řídily menší pobočné tábory, zřízené v protektorátu Čech a Moravy.⁴⁴ Pobočný pracovní tábor v Nové Roli spadl od svého vzniku až do srpna 1944 pod správu Ravensbrücku zřízeného v listopadu 1938, v nehostinném kraji Meklenburska, obklopeného bažinami, jezery a řídkými lesními porosty.⁴⁵ V tamním táboře byly internovány výhradně ženy různých národností, přidělované na práci do pobočných táborů. V Ravensbrücku se nacházela vzdělávací střediska s povinnými výcvikovými kurzy pro budoucí dozorkyně.⁴⁶ V šicích dílnách zřízených v táboře, trestankyně šily uniformy pro členy SS a nepříliš kvalitní pruhované vězeňské šaty. Starší a nemohoucí ženy pletly na blocích zimní oblečení pro potřeby německé armády. V nedaleké továrně vyráběly vězenkyně elektrosoučástky do raket nebo montovaly drobné komponenty ke zbraním a výbušninám.⁴⁷ Působily ve stavebních komandech, stavějící budovy, silnice a železniční tratě. Kácely stromy nebo přepravovaly stavební materiál. *„Ten sem byl dovážen na lodích a vykládán na jezeře, které mělo přes řeku Havolu spojení až s Berlínem. Z lodí se vykládal písek, který se zásadně nerozvážel vozíky, ale přehazoval lopatami z jedné hromady na druhou [...] Cihly si [vězenkyně – N. F.] přehazovaly z ruky do ruky, bez přestávky, celý den. Poněvadž většinou neměly nic na ochranu rukou, měly je zakrátko do krvava rozedřené. Cihly bývaly doslova zbarvené krví.“*⁴⁸

Rozdíl mezi kmenovým a pobočným táborem spočíval přirozeně v jeho velikosti. Pobočky mateřských koncentračních táborů byly zpravidla menší a ve věcech správních měly obecně minimální míru nezávislosti. Veškerá interní

---

⁴³ SOFSKY, Wolfgang, *Řád teroru: koncentrační tábor*, Praha 2006, s. 40–44.

⁴⁴ BUBENÍČKOVÁ, Růžena, KUBÁTOVÁ, Ludmila, MALÁ, Irena, *Tábory utrpení a smrti*, Praha 1969, s. 95.

⁴⁵ ADAM, 190.

⁴⁶ Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/koncentracni-tabory-a-ghetta/ravensbrueck/> [31. 1. 2018].

⁴⁷ Dostupné z: www.moderni-dejiny.cz/clanek/nacisitcky-koncentracni-tabor-ravensbruck/ [31. 1. 2018].

⁴⁸ HÁJKOVÁ, Dagmar a kol.: *Ravensbrück*, Praha 1960, s. 52.

organizace byla provozována podle vzoru německého tábora v Dachau. Jednoho z prvních koncentračních táborů zřízeného v roce 1933 nedaleko Mnichova. Vnitřní systém založený na čtyřech výchozích složkách – rozdělení vězňů do klasifikačních tříd, nasazených na těžkou práci, která sloužila jako prostředek násilné vazby. Vyměření trestu dle závažnosti přestupku a stanné právo za vzpouru, sabotáž či pokus o útěk.⁴⁹ V čele pobočného tábora stál vedoucí, většinou s hodností poddůstojník SS, zástupce velitele a dozorčí personál. Pověření do funkce velitele tábora znamenalo neobyčejně rychlý kariérní postup, společenskou prestiž, a především bezmeznou moc nad životy vězňů. Správa kmenových táborů se skládala ze složek komandatury, politického oddělení, administrativního oddělení a táborového lékaře. Kontrolu nad táborem měl velitel s hodností důstojníka SS. Vnitřní organizace obou typů táborů se mimořádně nelišila. Hlavním nástrojem vazby bylo nasazení vězňů na práci v táborech, polích nebo přilehlých továrnách. Kmenový tábor kromě toho zodpovídal za bezpečnost všech svých pobočných táborů. Kvalitu všech nezbytných zajištění prováděla zvláštní inspekce, která v případech závažných nedostatků nařídila zajištění příslušných bezpečnostních opatření. Zvláštní pozornost se věnovala zejména oplocení tábora ostnatým drátem, někdy navíc pod elektrickým proudem, který měl zabránit možným útekům a kontaktům vězňů s civilním obyvatelstvem, za což se udělovaly přísné tresty. V případě nedostatečného zabezpečení mohlo dojít k odložení obsazení tábora vězni nebo jejich přesun zcela odvolat. Mateřský tábor opatroval strážný personál potřebným zbožím, potravinami, léky a odvolával nebo povolával dle potřeby do jiných pobočných táborů.⁵⁰

V létě 1944 až do roku 1945 převzal správu pracovního tábora v Nové Roli koncentrační tábor Flossenbürg. Hornofalcké město, ležící v Bavorsku nedaleko Krušných hor na západ od Tachova, v meziválečném období patřilo k významným průmyslovým oblastem s řadou prosperujících žulových lomů. V souvislosti s německými stavebními plány a s vysokou poptávkou po stavebním

---

⁴⁹ SOFSKY, s. 44.

⁵⁰ ADAM, s. 97–99.

materiálu se vedení SS rozhodlo využít tohoto industriálního potenciálu a v roce 1938 vybudovat v bavorském městě koncentrační tábor. Na práci v kamenolomech a k následné úpravě vytěžené žuly byli nasazeni vězni, levná a snadno nahraditelná pracovní síla.⁵¹ Na události panující ve flossenbürgských kamenolomech vzpomínal bývalý vězeň Miloš Volf. „Do práce se vyráželo po ranním apelu, ještě za tmy, v žaludku s troškou černé bryndy, které němečtí káповé vznešeně říkali „Kaffee“ [...]. Těch pár loků bez chleba bylo snídání. Mohli jste si sice na ráno ze skrovné večerní porce chleba krajíček schovat, ale riskovali jste, že vám ten krajíček někdo v noci ukradne. Byli mezi námi i kriminální vězňové, zloději, podvodníci a vrazi [...]. Práce v kamenolomu začínala „rozcvičkou“. Každý z nás musel na dně lomu popadnout kámen a na ramenou ho nést vzhůru po strmých schodech při hraně lomu až k vrcholu. Je třeba ale vysvětlit, že naše plátěná obuv měla dřevěné podrážky a káповé dali na noc polévat schody vodou, aby do rána zledovatěly. Druhého dne jsme s kamenem klouzali. [...] vězňové nezvládli na ledovatých schodech rovnováhu a řítili se i se svými balvany do propasti lomu. Strhávali s sebou, chtě nechtě, další vězně. [...] Komu se podařilo donést kámen až na samý vrchol, musel kámen shodit dolů na dno, aby ho mohl druhého dne při ranní rozcvičce zase někdo nést vzhůru. To vše v duchu směrnice „Vernichtung durch Arbeit“. [vyhlazení prací – N. F.] Není divu, že po měsíci jsem mlel z posledního a zoufale se ohlížel po drátech nabitých elektrickým proudem. Mráz, chatrné oblečení, podvýživa, těžké balvany a zledovatělé schody dělaly své.“⁵²

---

⁵¹ FANTYSOVÁ, Nikol, *Ženský pracovní tábor v obci Svatava: Bakalářská práce*, Plzeň 2017, s. 10.

⁵² Dostupné z: <https://nucenaprace.cz/materials#/2895> [20. 1. 2019].

3.3 Velitelé a dozorcí pracovního tábora Nová Role

Úřad prvního velitele tábora v Nové Roli zastával (*SS-Hauptscharführer*)⁵³ Kurt Erich Schreiber pocházející z Mühlbecku v Sasku-Anhaltsku. Narodil se 20. ledna 1911. V meziválečné době se měl údajně živit jako zahradník. Začátkem třicátých let se připojil k SS a zúčastnil se výstavby koncentračního tábora v Dachau. V roce 1939 byl povolán ke službě v koncentračním táboře ve Flossenbürgu, kde působil jako dozorce. Později se přidružil k popravčímu oddílu, s nímž se dopouštěl brutalit a záměrných vražd zajatců a vězňů především polské a sovětské národnosti. V listopadu roku 1942 vedení flossenbürgského tábora přeložilo Schreibera na několik týdnů do Nové Role. Dočasný velitel dohlížel na stavbu pobočného pracovního tábora přibližně až do 12. února 1943, kdy jej nahradil podporučík Willibald Richter. Narodil se 26. ledna 1893 v Příbrami pod Bukovou horou, dnes součástí Verneřic nedaleko Děčína. Během první světové války sloužil v rakousko-uherské armádě. V meziválečném období pobýval v Ústí nad Labem, kde se také oženil. Bývalé vězeňkyně, které ho znaly osobně, vypověděly, že Richter: „[...] byl takový strejce, býval prý funebrákem. Říkalo se, že vstoupil do SS, aby se vyhnul frontě.“⁵⁴ V roce 1940 se skutečně dobrovolně přihlásil k jednotkám SS do kategorie armádních záložníků (*SS-Reservist*). Krátce na to byl povolán do Flossenbürgu, v němž sloužil v oddíle strážného personálu. Začátkem roku 1943 jej jako velitele přeložili do tábora v Nové Roli, kde setrval do července téhož roku.⁵⁵

Vzhledem ke krátkodobému výkonu služby nejsou o bližší činnosti Kurta Ericha Schreibera a Willibalda Richtera v táboře v Nové Roli doloženy žádné zprávy. Podrobnější záznamy jsou však dostupné z nedalekého pracovního tábora ve Svatavě, pobočka kmenového tábora Flossenbürg vybudovaného roku 1944. Oba muži později ve Svatavě působili jako velitelé. Dle mnoha svědectví

---

⁵³ V českém ekvivalentu se jedná o hodnost vrchního šikovatele. TEJCHMAN, Miroslav, *Ve službách Třetí říše: Hitlerovy zahraniční jednotky*, Praha 1999, s. 229.

⁵⁴ NĚMEC, Václav, *Ženský koncentrační tábor Svatava*, Sokolov 1985, s. 24.

⁵⁵ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 31–34. a 201.

byl Willibald Richter, snad pro svůj věk, empatický muž mírné povahy. Díky původu z českého pohraničí ovládal češtinu, v níž v nepřítomnosti dozorcího personálu komunikoval s českými vězni. *„Richter se jevil jako dobrák, protože skutečně s vězni někdy promlouval jako s lidmi, a ne jako s hmyzem [...]. Vězeňkyním těžký úděl sadisticky neztrpčoval, to je pravda, naopak sem tam ulehčil.“*⁵⁶

Naprostým protikladem byla osoba Kurta Ericha Schreiberera, jenž svou nelidskostí proslul již v minulosti. *„Attila [Schreiberova přezdívka – N. F.] věděl, jak nám ztrpčít a ztížit život.“*⁵⁷ Pamětníci, jenž s ním přišli do styku, vypovídali, že při sobě nosil bič, jímž vězně častokrát bičoval, kopal do nich nebo zahrnoval rány pěstí. *„Pamatuji na scénu, kdy při apelu fackoval Francouzsku se šedivými vlasy. Vždy znovu musela vstát a vždy znovu padala pod jeho ranami do obličeje.“*⁵⁸

V červenci 1943 převzal vedení pracovního tábora (SS-Oberschaführer)⁵⁹ Erich von Berg, narozený 6. července 1908 ve městě Huttensteinach v jižním Durynsku.⁶⁰ V roce 1933 vstoupil do řad SS, přičemž působil v několika koncentračních táborech. Před příchodem do Nové Role měl zkušenosti v úřadu velitele a řízení pobočných táborů na území Třetí říše spadající pod kmenový koncentrační tábor ve Flossenbürgu. Dle dochovaných svědectví byl Berg nelítostný člověk, který s oblibou ženy tloukl, jak uvedla Zdenka Petřková. Sestra pravoslavného kněze, popraveného za ukrývání atentátníků na Reinharda Heydricha v Chrámu Cyrila a Metoděje v Praze, do Nové Role dorazila v listopadu 1943 z tábora v Ravensbrücku: *„Při mém příchodu do tábora byl komandantem von Berg, který byl později odvolán. Z jeho činnosti jest mi znám tento případ. Na žalobu jedné dozorkyně, jejíž pravé jméno neznám, byla známá jen pod jménem Zombek, zbil Polku Stašu Kowalewskou tak, že upadla do bezvědomí a v tomto stavu byla uvržena do bunkru, ponechána*

---

⁵⁶ NĚMEC, s. 27.

⁵⁷ Tamtéž, s. 25.

⁵⁸ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 35.

⁵⁹ V českém ekvivalentu se jedná o hodnost šikovatele. TEJCHMAN, s. 229.

⁶⁰ Dostupné z: https://www.myheritage.cz/names/erich_von%20berg#col_a_1 [30. 1. 2019].

*bez veškeré pomoci a jídla do té doby, až se nad ní smílovala dozorkyně Margareta de Hueber která ji bez vědomí Berga v nejvyšší čas z bunkru vyvedla.*⁶¹

Erich von Berg setrval v pracovním táboře Nová Role až do března 1944. Nahrazen byl Dürrenem (*SS-Sturmscharführerem*),⁶² o jehož osobních údajích není nic známo. Bývalé vězeňkyně v Nové Roli na něho vzpomínaly jako na člověka velmi náladového. „*Jednou se k nám choval slušně a po druhé dostával záchvaty zuřivosti. Mimo jiné, při pochodovém cvičení nařídil ticho, uviděl šeptat jednu Polku. Nechal ji ostříhati do hola a do rána ji zavřel do bunkru.*“⁶³ Vypovídala Anna Kendíková, deportována do Nové Role v listopadu 1943 z Ravensbrücku. Dürren se nedopouštěl násilí pouze na ženách, ale také na mužích, totálně nasazených na hrubou práci v porcelánce. Poláka, který se pokusil o útěk, zbil do krve holí. Navlečeného do červených hadrů a s cedulí kolem krku s pokořujícím nápisem: „*Já jsem ta polská svině, co chtěla utéci.*“⁶⁴ jej posadil na koně pro výstrahu všem vězňům v táboře. Během nástupu chtěl Dürren muže oběsit. Kvůli technickým obtížím ale popravu odložil. Druhý den nechal provinilce deportovat do Flossenbürgu, kde pravděpodobně zemřel.⁶⁵ Vedle náhlých výbuchů zuřivosti měl Dürren také potřebu uspokojovat své potřeby se ženami. Zvláště mladším a líbeznějším děvčatům dělal neslušné návrhy.⁶⁶ Vybízel je k návštěvě svého bytu, kde po trestankyních chtěl,

---

⁶¹ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtřischer, inv. č. 21, kart. 92, Výpověď Zdenky Petřkové.

⁶² V českém ekvivalentu se jedná o hodnost plukovníka. TEJCHMAN, s. 229.

⁶³ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtřischer, inv. č. 16, kart. 92, Výpověď Anny Kendíkové.

⁶⁴ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtřischer, inv. č. 16, kart. 92, Výpověď Anny Kendíkové.

⁶⁵ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 204.

⁶⁶ K sexuálním kontaktům mezi příslušníky SS a vězenkyněmi v táborech docházelo běžně. Intimní styky se navazovaly násilně i dobrovolně, přičemž násilným sexuálním útokům byly vystavovány všechny ženy neohledně na národnost a vyznání. Sexuálnímu kontaktu s příslušnicemi „rasově méněcenného“ židovského národa nezabránily členům SS ani rasové zákony interpretující počin jako hanobení rasy. Z dobrovolně navazovaných milostných poměrů plynuly pro muže SS a trestankyně různé přínosy, například pro ženy v podobě zvýšení přídelu stravy. Veškeré vztahy však musely zůstat v utajení, neboť za jejich vyjádření by postihlo

aby před ním tančily nahé. Odměnou jim měly být hedvábné punčochy nebo cukrovinky.⁶⁷ Zdenka Petřková z osobní zkušenosti Dürrena popisovala: „jako člověka mravně zvrhlého a sadistu. [...] Při rozhovorech s vězňenými se dozvěděl, že při našich řídkých zábavách jsem zatančila několik tanců. Při jedné prohlídce požádal mne, abych mu zatančila [...] bez šatů, a to na nádvoří mužského tábora. Po mém odmítnutí nechal druhý den pod záminkou neposlušnosti ostříhat do hola. [...] posílal mě po příchodu z denní práce hned na noční směny, bez odpočinku a jídla k nejtěžší práci, kde jsem vyčerpáním za noc dvakrát ztratila vědomí. Přislíbil mi, že se o mne bude tak dlouho starati, až mne moje hrdost přejde.“⁶⁸

Za nedovolené styky s trestankyněmi byl Dürren na udání zmíněnou dozorkyní Margaret de Hueber z novorolského tábora odvolán a souzen v mateřském táboře Flossenbürg. Na místo něho do tábora v letních měsících 1944 dorazil v pořadí poslední velitel novorolského tábora plukovník Hugo Bock, narozený 29. září 1891. Dle svědectví bývalých vězenkyň vyžadoval Bock tvrdou disciplínu, jejíž porušení osobně a rád trestal. Podobně jako jeho předchůdce Dürren trpěl náhlými změnami nálad a v návalech zlosti, které ho přiváděly k nepřičetnosti, ženy surově mučil. „Byla jsem od něho několikrát přetažena laťkou od plotu tak silně, že jsem se dobrý měsíc nemohla napřímit. Choval se jako rozlíčený lev. Ženy bil a týral, toho jsme byly kolikrát svědky.“ Vzpomínala Anna Navrátilová. Dürren u sebe patrně nosíval bič, jímž ženy bičoval. V silných mrazech s velkou oblibou nařizoval několikahodinové nástupy na dvoře tábora, při nichž příležitostně prováděl takzvanou „dezinfekci“, během které rád ženám stříkal dezinfekční prostředek do obličeje.⁶⁹ Nepříjemné vzpomínky na Bocka měla Markéta Landsmanová, která do Nové Role

---

obě strany přísné sankce. AMESBERGEROVÁ, Helga, AUEROVÁ, Katrin, HALBMAYROVÁ, Brigitte a kol.: *Sexualizované násilí: ženské zkušenosti z nacistických koncentračních táborů*, Praha 2005, s. 152–154.

⁶⁷ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 16, kart. 92, Výpověď Anny Kendíkové.

⁶⁸ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 21, kart. 92, Výpověď Zdenky Petřkové.

⁶⁹ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 204.

přišla na podzim 1944. V továrně na porcelán ale nepracovala, neboť byla zařazena na ošetrovnu jako ošetřovatelka. „[...] měl nevyčerpatelné nápady, jak by vězněné, které nepracovaly v továrně a byly přiděleny ke správě tábora, týral a jejich pobyt ztrpčoval. [...] nechal nás nositi celou zimu uhlí v bednách do táborového objektu, kde byly ubytovány dozorkyně a velitel tábora s dozorci, ačkoliv tam uhlí mohlo být dopraveno na saních. [...] Dále nás nechával vynášeti odpadky v nádobách, které vážily plné asi 100 kg a tyto jsme si nesměly odsypávat. [...] Za trest, že se mezi odpadky našly rozbité porcelánové nádoby, nechal si vybrati z vězněných příslušnic inteligence 10 osob a tyto nechal na smetišti vybrat fůru porcelánových střepů a tyto střepy nechal nás umývati u rybníka. [...] Podotýkám, že toto bylo v únoru 1945 za velkých mrazů a Bock, když se mu zdálo, že pracujeme pomalu, i když jsme pro chladno a zmrzlé ruce nemohly pracovati rychleji, nám kopal do nádob tak, že jsme byly polévány vodou, která na nás ihned zamrzla. Umyté střepy, ježto bylo již tma, si prohlížel za svitu baterky.“⁷⁰

Službu dozorců nevykonávali jen muži, ale také ženy hlásící se ke službě dobrovolně nebo na příkaz pracovního úřadu. Od roku 1943 v Německé říši vešel v platnost zákon o pracovní povinnosti pro všechny schopné občany německé příslušnosti. S blížícím se koncem druhé světové války se nařízení týkalo zejména žen z důvodu nedostatku mužů odvelených na frontu a poklesu pracovních sil. Zájemkyně poslání dozorkyně vnímaly jako finančně přitažlivou a nenáročnou práci zajišťující společenský vzestup a ztotožnění se s nacistickou ideologií. V útvaru SS mohly sloužit především zdravé, svobodné a bezdětné ženy ve věku 21–45 let s minimální výškou 160 centimetrů. Před výkonem služby musely nejprve absolvovat několika týdenní kurz s výukovými středisky umístěných v koncentračních táborech v Dachau, Ravensbrück aj. Po absolvování praktického výcviku a získání osvědčení se nový dozorčí personál stal družinou SS (*SS-Gefolge*), jejíž jednotlivci byly posléze přiděleni do pobočných táborů.⁷¹

---

⁷⁰ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfisher, inv. č. 23, kart. 92, Výpověď Markéty Landsmannové.

⁷¹ ADAM, s. 101–103.

V Nové Roli působilo několik dozorkyň, jejichž jména a strohý popis vystupování jsou zaznamenána ve svědectvích bývalých vězeňkyň. Úřad vrchní dozorkyně vykonávala zmíněná Margareta de Hueber, narozená 12. května 1910 ve Vídni. Známa je z výpovědi Zdenky Petřkové, kdy pomohla zmučené Staše Kowalewské, uvrhnuté za trest velitelem Erichem von Bergem do bunkru. Ke krutým dozorkyním se řadila mladá Margareta Fritsche, narozená 29. července 1923, dopouštějící se na ženách násilí během evakuačního pochodu.⁷² Skupinu dozorkyň měly posílit zaměstnankyně podniku Bohemia Frieda Schunková a Renata Kreutzerová. Dle svědectví, které obě ženy uvedly, je k dobrovolnému vstupu k SS vyzval ředitel Hechtfisher. *„Já jsem tak učinila a byla jsem ředitelem odeslána do Ravensbrücku, kde jsem se hlásila u správy koncentračního tábora. [...] dostala jsem uniformu a sice šedou sukni, blůzu a vojenskou čapku. [...] Pak jsem byla odeslána do Wolfenu, kde byl menší koncentrační tábor s asi 200 politickými vězni národnosti polské a ruské. Tam jsem měla pouze za úkol vézt dozor nad vězni, které jsem každého dne ve skupinách odváděla na práci do místní továrny na umělé hedvábí.“* Uváděla Frieda Schunková, narozená 14. května 1923 v Božičanech, která se až do konce války pohybovala v prostředí koncentračních a pracovních táborů.⁷³

Renata Kreutzerová o svém působení v ženských oddílech SS vypovídala následovně: *„V lednu 1943 byla jsem ještě s několika dalšími kamarádkami ředitelem továrny na porcelán v Nové Roli Hechtfisherem [...] vybrána pro službu v koncentračním táboře v Německu. Za nás přišly do továrny v Roli trestankyně různých národností [...] 1. května jsme obdržely jízdní průkaz a odjely do Ravensbrücku. [...] U velitelství SS jsme byly krátce poučeny o našich nastávajících služebních povinnostech. [...] v koncentračním táboře zastávala jsem funkci dozorkyně, která spočívala v tom, že jsem každodenně odváděla trestankyně na pracoviště a k večeru opět zpět do tábora. [...] Pak jsem byla přemístěna do Hanoweru, kde se nacházel obdobný ženský tábor.“*

---

⁷² BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 205.

⁷³ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Frieda Schunková, inv. č. 2, kart. 90.

[...] byla jsem ponejvíce v důsledku vyššího stupně těhotenství zaměstnána lehčí prací v kanceláři. Ježto jsem očekávala rodinu, byla jsem z těchto služeb v říjnu 1944 propuštěna.“ Kreutzerová se po odvolání z Hanoveru vrátila zpět domů. Povolání dozorkyně až do konce války již nevykonávala.⁷⁴

Ačkoliv svou bestiálností mezi bývalými vězenkyněmi prosluli zejména velitelé Dürren a Hugo Bock, spornou postavou v historii továrny Bohemie a novorolského tábora zůstává ředitel Heinrich Hechtfischer. Právě k jeho osobě se váže nejvíce zaznamenaných výpovědí shodující se v přesvědčení, že za veškerou trýzeň a teror, kterému byly trestankyně vystavovány, nenesli odpovědnost pouze velitelé a dozorkyně, ale především on. Heinrich Hechtfischer, vedoucí podniku se staral o provoz, zajištění výroby kvalitního zboží a včasné doručení zakázek. Jako člen SA však měl patrně plnou moc nad táborem, životy vězňů a dozorců, kteří se podřizovali všem jeho příkazům. Pro své bezohledné a kruté jednání s trestankyněmi se mu začalo přezdívat „Fleischhacker“ [Sekerník – N. F.]. „Bývalý ředitel [...] největší pán nad celým táborem [...] nic se tu nedělo bez jeho vědomí a souhlasu, nese plnou odpovědnost za všechno, co se v táboře dělo. Je přímo zodpovědný za životy vězňů, kteří podlehli tuberkulóze nebo zemřeli vyčerpáním, poněvadž on určoval a odměřoval přiděly stravy a pracovní dobu, navrhoval osobní tresty za pracovní výkony, které se mu zdály nedostačující. Snažil se nelidsky a bezohledně získat z každého jednotlivce co největší výkon, bez ohledu na to, platí-li za to kdokoliv z nás svým zdravím či životem.“⁷⁵

Nejčastěji praktikované tresty spočívaly v několikadenním odepírání chleba, omezení vykonávat základní hygienu, stříhání vlasů do hola či vězení v tmavém a v zimě chladném bunkru bez teplého šatstva a nároku na přiděl stravy. V letních měsících: „[...] bývalo v bunkru po kolena vody a nebyla tam postel, stůl, židle. Žádný nábytek, jen holá zem.“ vzpomínal již zmiňovaný Werner Gebhard.⁷⁶ K běžným kolektivním trestům patřilo bezúčelné několikahodinové postávání

---

⁷⁴ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Renata Kreutzerová, inv. č. 8, kart. 90.

⁷⁵ FRNKA, Z letopisů Nové Role, s. 63.

⁷⁶ Strojopis dostupný z: <http://www.zum.de/psm/ns/ehmke.php> [6. 2. 2019].

na dvoře tábora (*Appellplatz*), zejména po skončení několikahodinové práce v porcelánce, bez ohledu na čas, roční období a zdravotní stav vězňů. To mělo za následek, zvláště v zimních měsících, zápaly plic a silná nachlazení, při nichž směl nemocný ulehnout na ošetřovnu až po několikadenní neustupující vysoké teplotě.⁷⁷ „Často nás ženy také týrali a tloukli silnou holí bez výběru místa na těle a působili nám těžká zranění. [...] Hechtfischer dal mladou ruskou učitelku ztlouct, protože chodila pomalu, železnou tyčí takovým způsobem, že se nemohla vůbec pohybovat. Ztratila paměť, mluvila nesouvisle, nevnímala lidskou řeč, a nakonec zemřela na revíru.“ Svědčila Zdenka Musilová.⁷⁸ Záporně o Hechtfischerovi vypovídala také Emílie Kubínová, deportovaná z Ravensbrüku do Nové Role na práci v továrně. Osobní výstup s ředitelem nikdy neměla, uváděla však, že lpěl na maximální pracovní efektivitě. Pakliže nebyly plněny výrobní kvóty dostatečně, uděloval tresty, za které nesl plnou zodpovědnost. Utrpení trestankyním ztrpčoval nejen v pracovní době, ale také ve volném čase. Ve sváteční dny, kdy se v porcelánce nepracovalo, vyplňoval volný čas vězenkyním nesmyslnou prací v areálu podniku nebo na dvoře tábora.⁷⁹

3.3.1 Každodenní život v táboře

Život v novorolském pracovní táboře byl obyčejně jednotvárný a deprimující. Neustálá přítomnost a ostražitost dozorkyň omezovala svobodu pohybu, základní lidská práva a kontakt trestankyň s domovem. Hygienické, stravovací a pracovní podmínky se v porovnání s kmenovým táborem výrazně nelišily. K hlavním povinnostem všedních dnů patřila nepřetržitá a náročná práce ve výrobních halách továrny nebo v areálu tábora. Pracovní den začínal v brzkých ranních hodinách, obvykle ve 4 hodiny ráno. Osobní hygienu vězeňkyně vykonávaly ve stroze vybavené umývárně umístěné v samostatné budově v areálu

---

⁷⁷ FRNKA, *Z letopisů Nové Role*, s. 63.

⁷⁸ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 87, kart. 92, Výpověď Zdenky Musilové.

⁷⁹ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 22, kart. 92, Výpověď Emy Kubínové.

tábora, jelikož vězeňské ubikace vybavené pouze kamny na uhlí a několikapatrovými dřevěnými palandami vystlanými slámníky, často zamořenými parazity, postrádaly vlastní sociální zařízení. Panující zoufalé hygienické podmínky vedly k přitěžujícím okolnostem zejména v období menstruačního cyklu. Ženy neměly možnost se pravidelně umývat studenou vodou. Chybějící drogistické potřeby nahrazovaly novinami nebo kousky látek, které získávaly od spoluvězenkyň výměnou za chléb. Jiné ženy v důsledku podvýživy a psychických poruch zapříčiněných neustálým strachem, utrpěly dlouhodobou ztrátou periody.⁸⁰ Po absolvování očisty následoval nástup na dvoře, na němž probíhalo sčítání žen, který se mnohdy neobešel bez opodstatněné šikany. Před odchodem na pracoviště se ve spěchu podávala skromná snídaně, obvykle černá káva s chlebem. Ranní směna v továrně začínala mezi pátou až šestou hodinou ranní.⁸¹ Cesta z tábora do porcelánky vedla skrze speciálně vybudovaný dlouhý a vysoký koridor oplocený ostnatým drátem zabraňující případným útěkům trestankyň, které průchodem doprovázely ozbrojené dozorkyně se psy.⁸²

Tovární dělnice, Renata Kreutzerová, hlásící se na nátlak ředitele Heinricha Hechtfischera do služeb SS, byla spolu s dalšími civilními pracovníci, pověřena zaučit vězeňkyně kvalitně v co nejkratší možné době.⁸³ „*Pracovaly jsme v pěkném horku a v našich původních úborech. Ostatní ženy pracovaly v bílých halenkách a černých sukničkách, my si musely nechat naše původní oblečení, včetně dřeváků [...] Nevím, jak dlouho trvala práce, ale pamatuji si, že když jsme vycházely z tábora, byla ještě tma a za tmy jsme se i vracely.*“ Vzpomínala na práci v porcelánce Czesława Malinowská.⁸⁴ Trestankyňe na sobě nosily nepřilíh kvalitní pruhované šaty šité z hrubé tkaniny a dřeváky přidělované většinou až v zimních měsících. Většinu roku ženy chodily bosé.

---

⁸⁰ AMESBERGEROVÁ, s. 95–96.

⁸¹ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 213.

⁸² SANKOT, nepublikovaná studie dostupná z: <http://www-moderni-dejiny.cz/clanek/peklo-mezistrepy-porcelanu-koncentracni-tabor-v-nove-rolu/> [12. 2. 2019].

⁸³ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Renata Kreutzerová, inv. č. 8, kart. 90.

⁸⁴ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 212.

Po celou dobu pobytu v prostředí táborů na sobě ženy nosily tentýž oděv, který jim byl přidělen v době jejich zatčení. Neměly možnost obnošené a rozpadávající se šaty vyměnit za nové nebo přinejmenším vyprat a vydezinfikovat a předejít tak šíření nebo výskytu smrtelných a infekčních onemocnění.⁸⁵

Zdravé a zručné ženy vypomáhaly v dílnách s výrobou a zdobením porcelánu. K proslulým výrobkům Bohemia patřily také bílé glazované talíře s plastickými motivy – *Julfest*, zasílané spolu s úmrtním listem v černých krabicích rodinám padlých předních německých vojáků. Ostatní trestankyně vykonávaly hrubou manuální práci, vyvážely těžké vozy s porcelánovými střepy nebo montovaly elektrosoučástky do palubních desek německých stíhaček.⁸⁶ „*V Nové Roli jsem byla spolu s jinými Ruskami nasazena v tamní továrně na porcelán Bohemia. Zde jsem jako sedmnáctiletá, velmi slabá, nevyvinutá a útrapami předchozího dvouletého věznění již zcela vyčerpaná, musela na kolečkách vyvážet střep a odpad masy z továrny na odpadovou haldu a uklízet nádvoří továrny. Plně odpadem naložená kolečka byla velmi těžká [...] a když jsem někdy pod touto velkou tíhou klesla, nemohouc stačit povelům dozorkyň „Schnell arbeiten!“ byla jsem touto mladou, vysokou a tmavovlasou Němkou zuřivě bita obuškem po hlavě.*“ Vypovídala Věra Josipovna Fatijevoj, bývalá vězeňkyně z Moskvy, zatčená pro svou účast v odboji.⁸⁷

Kromě porcelánového zboží továrna produkovala i zbraně. Ve velkých formách místní dělníci odlévali robustní oválné nádoby, jejichž účel výroby a místo odbytu zůstal, snad až na technického ředitele Hechfischera, všem pracovníkům podniku neznámý. Později se prokázalo, že se jednalo o miny. Velice účinné německé zbraně, které díky své porcelánové schránce nebyly tak snadno dohledatelné detektorem kovů jako běžné pozemní výbušniny.⁸⁸

---

⁸⁵ FRNKA, *Z letopisů Nové Role*, s. 58–59.

⁸⁶ PÍŠA, s. 10.

⁸⁷ FRNKA, *Z letopisů Nové Role*, s. 57–58.

⁸⁸ Tamtéž, s. 49–50.

Bohemie zaměstnávala civilní dělníky, kteří na pracovišti přicházeli do styku s vězenkyněmi. Někteří z nich považovali trestankyně a všeobecně vězně z koncentračních či pracovních táborů za nebezpečné zločince. V těchto domněnkách je udržovala účinná nacistická propaganda, která mezi obyvatelstvem záměrně vyvolávala pocit strachu a odporu, a tím předcházela nechtěnému navazování kontaktů s vězni, případným pomocem od poskytování šatstva, jídla až po pašování dopisů a šíření zpráv o politickém vývoji.⁸⁹ Podobná opatření panovala i v jednotlivých výrobních úsecích továrny. Přísný pracovní řád zakazoval pracovníkům hovořit se ženami, které dokonce nesměly mluvit ani mezi sebou.⁹⁰ „Pamatuji si na jeden případ, kdy si jedna zavřená Němka nechala posílati na adresu jedné civilní zaměstnankyně balíčky z domova. Když byl tento případ zjištěn, byla tato civilní zaměstnankyně při zvláštním apelu zatčena gestapem.“⁹¹ Porušení nařízení, přestupky vnímané jako sabotáž či neplnění výrobních norem se trestaly okamžitým vězením v obávaném bunkru, přidělením náročnější práce mimo obvyklou pracovní dobu nebo „vyplacení pětadvaceti“ ran jak tomu bylo v případě německé trestankyně navazující kontakt s civilní dělnicí.⁹² Kolektivním trestem bylo odepírání beztak skromného přidělu stravy, tvořené kromě chleba řídkými polévkami s kousky brambor, zelí či řepy.⁹³ V důsledku celkového nedostatku způsobeného válkou se používaly i ty potraviny, které již pozbyly čerstvost. Vývary z plesnivé zeleniny tak způsobovaly závažné žaludeční a střevní onemocnění. Součástí jídelníčku bylo i seno, které se používalo k přípravě „čaje“. Vysušená tráva se vylouhovala v horké vodě, která se pak podávala k snídani namísto kávy.⁹⁴

---

⁸⁹ ADAM, s. 133–134.

⁹⁰ FRNKA, *Z letopisů Nové Role*, s. 49.

⁹¹ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfisher, inv. č. 47, kart. 92, Výpověď Emílie Kubínové.

⁹² FRNKA, *Z letopisů Nové Role*, s. 50.

⁹³ HOŘÁK, Martin, JELÍNEK, Tomáš, *Nacistická perzekuce obyvatel českých zemích*, Praha 2006, s. 28.

⁹⁴ VLK, s. 205.

Pracovní doba v továrně začínala v ranních hodinách a pohybovala v rozmezí 12–14 hodin. V poledne se provoz přibližně na hodinu pozastavil. Následoval oběd, po němž se pokračovalo až do večerních hodin. Pakliže vzrostlo množství objednávek, pracovalo se i v mimořádných nočních směnách, aby se požadované zboží včas dostalo k zákazníkovi. Přes den se v přípravě vytvářela porcelánová masa, která se ve večerním provozu zpracovávala. K obzvláště náročným a vyčerpávajícím pracím patřila obsluha kobaltových pecí pro vypalování porcelánu. Ženy z rozžhavených výhni vykládaly těžké nádoby s právě vypáleným nádobím, přičemž vdechovaly chemické výpary. Obvykle porcelánové výrobky v pecích chladly až dva dny. S nárůstem objednávek a zrychleným pracovním tempem se proces chlazení zkrátil jen na několik hodin. Při manipulaci s horkým porcelánem častokrát docházelo ke zraněním, kdy se ženy popálily nebo si o rozžhavené pece sežehly vlasy.⁹⁵

Noční pracovní doba obvykle končila v době, kdy začínala ranní směna. Trestem stíhané ženy musely absolvovat obě směny. Avšak celovečerní práce v blízkosti rozpálených pecí a nepřetržitém přenášení těžkého nádobí byla natolik vyčerpávající, že během dne na pracovišti upadaly do bezvědomí. Z únavy a hladu pracovaly velmi pomalu a neefektivně. Podnikový mistr, dohlížející na pracovní morálku jednotlivých pracovišť, hlásil nedostatečné pracovní výkony trestankyň vedení. To proti ženám vznášelo vážná obvinění z úmyslného maření výroby. I přes tvrdě sankciované sabotáže docházelo podobně, jako v mnoha jiných továrnách i v té místní, k úmyslnému znehodnocování porcelánových výrobků zaměřovaných za ty bezchybné určené k expedici a nesprávné instalaci leteckých součástek. Udávání, z cíleného poškozování a zpomalování výroby, se stávala záminkou pro páchání bezmezného násilí.⁹⁶ Zdenka Musilová vzpomínala na incident odehrávající se poté, co si na špatně odváděnou práci stěžoval jeden ze zaměstnanců továrny. *„Komandant Bock na udání mistrů Lorenze z brusírny a Hermmernika ze skladu bílého zboží a jiných si obvykle vybral několik žen, které v lágru srazil k zemi, tloukl je a šlapal jim po prsou a obličejích*

---

⁹⁵ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 213–214.

⁹⁶ Tamtéž.

tak dlouho, dokud nepozbyly vědomí. Jedno šestnáctileté děvče ruské národnosti, které pracovalo v porcelánce ve mlýně kaolínové hmoty, udělalo z nerozumu díрку do vlhkého vytočeného talíře. Mistr Lorenz to oznámil řediteli Hechtfischerovi a on nařídil komandantu tábora přísné potrestání děvčete. Na Bockův rozkaz bylo pak děvče odvezeno do Flossenbürgu k popravě.“⁹⁷

Ačkoliv podnik Bohemia patřil k hlavním dodavatelům jídelních souprav pro německou armádu a vysoce postavené nacistické činitele zahlcující továrnu pravidelnými objednávkami, jeho téměř nepřetržitý provoz se omezoval na několik dní v týdnu. V neděli a ve významné svátky se v továrně obvykle nepracovalo. Ředitel Hechtfischer však trval na tom, aby ženy vykonávaly všelijaké nemožné práce i během svátečních dnů za jakéhokoliv počasí na dvoře továrny nebo v prostorách tábora. „[...] měl k tomu poznámky, že musíme dělat, když nám dávají v neděli též jídlo.“ Uváděla Věra Anderlová, která s ředitelem mnohokrát přišla do styku. Popisovala jej jako muže nelidsky zacházejícího, zvláště s příslušnicemi ruského národa, které na pracovišti bezdůvodně fyzicky napadal.⁹⁸

Pracovní povinnosti trestankyň se nezužovaly pouze na výrobu porcelánu a montáž komponentů do německých letadel, ale také na údržbu tábora. Z pověření místní správy měly k tomu vybrané ženy za úkol udržovat v areálu tábora pořádek, upravovat terén, starat se o čistotu obytných objektů SS, vypomáhat v kuchyni nebo v nepříliš dobře vybaveném nemocničním revíru. Bývalá vězenkyně Radmila Jovanicová pocházející z Bělehradu, působila v meziválečném období jako lékařka. S vypuknutím druhé světové války byla Gestapem zatčena a uvězněna v Ravensbrücku, odkud ji poslali na pomocné práce do Nové Role. Spolu s několika vězněnými zkušenými zdravotními sestrami pečovala o nemocné a vyčerpané trestankyň na ošetřovně umístěné v jednom z dřevěných baráků. Zesláblé ženy se snažila udržet při životě tím,

---

⁹⁷ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 87, kart. 92, Výpověď Zdenky Musilové.

⁹⁸ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 20, kart. 92, Výpověď Věry Anderlové.

že je povzbuzovala vírou ve vítězství nad nacismem a vidinou blízkého návratu domů.⁹⁹ Přestože neměla k dispozici základní lékařské pomůcky, například teploměr, aspirin ani jiné nezbytné medikamenty, podařilo se jí zachránit mnoho životů. Nakažené tuberkulózou léčila za pomoci účinných léků, které kradla z lékárníček dozorčího personálu, který ošetřovala při nachlazení, chřípce a dalších onemocnění.¹⁰⁰

3.3.2 Pokusy o útěk

I přes veškerá bezpečnostní opatření – ozbrojená stráž hlídkující na strážních věžích situovaných kolem tábora či plot z ostnatého drátu pod elektrickým napětím – kterými pracovní tábor v Nové Roli disponoval, došlo v letech 1943–1944 k několika útekům. Ačkoliv byl pokus o únik spjat s velkým rizikem, řada mužů a žen jej podstupovala i s vědomím, že při dopadení budou neodkladně popraveni. Navzdory nebezpečí se většina pokusů o útěk, jako v případě Polky Aurelie Kalické, vydařila. „[...] *Jednou jsem uklízela u tovární kanceláře, kde visela mapa protektorátu. Všimla jsem si, že do Prahy je to vzdušnou čarou asi 100 kilometrů, do Karlových Varů přibližně 10 a na hranice protektorátu ani ne 30 kilometrů.*“ Mapa a skici okolního terénu, které si Kalická pořídila pro lepší orientaci v terénu, dopomohly naplánovat únik, kterého se účastnily další dvě vězenkyně. Během jednoho neurčitého večera, v době výměny hlídky na strážních věžích, se všechny tři ženy nepozorovaně vyplížily z ubikací, přelezly plot a zásobeny jídlem a teplým oblečením se daly se na útěk směrem ke Karlovým Varům, odkud pokračovaly na Prahu. S pomocí několika civilistů se jim podařilo překročit hranice protektorátu a vrátit se do Polska.¹⁰¹

Po takových příhodách následovaly v novorolském táboře tvrdé represálie namířené protiostatním vězenkyním. Dlouhé postávání na „appelplatzu“ nebo zkracování vlasů. Pro takto trestané ženy bylo ostříhání vlasů útokem na jejich ženskou identitu. Trpěly pocitem velkého ponížení a dlouhodobou

---

⁹⁹ FRNKA, *Kronika Nová Role*, s. 6.

¹⁰⁰ FRNKA, *Z letopisů Nové Role*, s. 52.

¹⁰¹ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 214–215.

ztrátou ženského půvabu. Nevzhledná stigmatizace rovněž sloužila jako opatření komplikující případné pokusy o útěk.¹⁰² Pravděpodobně z rozkazu ředitele Hechtfischera měly být za trest dohola ostříhány nejprve všechny ženy, posléze jen příslušnice oné národnosti, ze které uprchlice pocházely.¹⁰³ K nejčastějším obětem násilí patřily především ruské ženy, které měly v táboře velké zastoupení. Tento cílený teror zapříčinila válka Německa se Sovětským svazem, na nějž v průběhu druhé světové války německá armáda zaútočila. Sovětský svaz navíc nebyl signatářem Ženevské úmluvy z roku 1929 stanovující podmínky a pravidla pro zacházení s oběťmi válečných konfliktů, a tak docházelo ze strany nacistických pohlavárů k záměrným útokům na rudoarmějce, kteří v německém zajetí tvořili většinu vězňů.¹⁰⁴ Dle výpovědí k Ruskám choval zášť nejen ředitel Hechtfischer, ale také táboroví vedoucí, kteří trestankyním způsobovali těžké zlomeniny končetin, trhliny ušních bubínků či smrtelná vnitřní zranění.¹⁰⁵

Kromě úspěšných pokusů o útěk jich bohužel několik skončilo i nešťastně. Jedním z takových případů je incident zmiňovaný v souvislosti s emočně nestabilním velitelem tábora Dürrenem, který dopadl a surově „zmlátil“ polského vězně pokoušejícího se uprchnout ze zajetí. Rozsudek smrti nebyl vykonán v Nové Roli, ale ve Flossenbürgu, kam muže deportovali.¹⁰⁶ Tragický osud stihl také polskou vězenkyni, jež se snažila z Nové Role uniknout. K události došlo v době, kdy tábor vedl velitel Hugo Bock. „[...] *byla chycena a po příchodu do tábora tak ztýrána v přítomnosti Bocka, že ji byla [pažbou pušky] přeražena*

---

¹⁰² V koncentračních táborech z hygienických důvodů a zejména k potírání vši běžně nově přichozím vězenkyním odstraňovaly vlasy a veškerý tělesný porost. Dodržování těchto opatření v jednotlivých táborech však záviselo na zvůli příslušníků SS, kteří zkracování vlasů využívali spíše jako formu trestů prováděných z náboženských, národnostních či rasistických pohnutek. AMESBERGEROVÁ, s. 89–92.

¹⁰³ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 16, kart. 92, Výpověď Anny Kendíkové.

¹⁰⁴ BRUŽEŇÁK, Vladimír, *Květen bez šeríků: Konec 2. světové války na Sokolovsku a v jeho nejbližším okolí*, Cheb 2013, s. 140.

¹⁰⁵ VLK, s. 204.

¹⁰⁶ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 87, kart. 92, Výpověď Zdenky Musilové.

páteř, tak že nemohla choditi. Později ji nechali dopravit zpět do Ravenbrücku.“ Vzpomínala na nepříjemnou událost Emilie Kubínová.¹⁰⁷

Výkony trestu smrti neprobíhaly v Nové Roli, ale v kmenových táborech Ravensbrück a po převzetí správy novorolského tábora ve Flossenbürgu, kam se odsouzcenci posílali. Z nařízení ředitele Hechtfischera byli do mateřského tábora deportováni také na smrt vysílení, vyhladovělí, zmučení nebo tuberkulózou či tyfem nakažení vězni. Postižení, pro která se stávali práce neschopnými, a tedy i nepotřebnými, je odsoudila k záhubě na popravištích nebo v plynových komorách koncentračních táborů. Pro tyto postupy se pracovní tábor v Nové Roli vyznačoval malou mírou úmrtnosti. Kromě poprav kmenové tábory pravidelně Bohemii přidělovaly pracovně způsobilé a zdravé vězně zajišťující provoz podniku a výrobu porcelánových výrobků.¹⁰⁸

3.3.3 Evakuace tábora a pochody smrti

Na přelomu let 1943–1944 byly pozice německé armády na všech frontách oslabovány postupujícími spojeneckými vojsky pronikajícími do okupovaných zemí. Rudá armáda postupující z východu osvobodila 27. ledna 1945 Osvětim. V průběhu dubna americká armáda osvobodila Buchenwald, Dachau a Ravensbrück. V důsledku těchto událostí vydal říšský ministr vnitra Heinrich Himmler rozkaz k evakuaci všech koncentračních a pracovních táborů ve východní a západní oblasti. Nařídil přemístění vězňů a likvidaci všech evakuovaných táborů a vymazat všechny důkazy jejich existence. Evropou začaly ze zničených táborů putovat dlouhé pěší pochody hladových a zmrzačených mužů a žen směřující do táborů ve vnitrozemí. Zřídka byli přepravováni i vlakem v přeplněných dobytčích vozech.

---

¹⁰⁷ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 22, kart. 92, Výpověď Emy Kubínové.

¹⁰⁸ VLK, s. 203.

Během přesunů spousta vězňů umírala na následky hladu, žízně, vyčerpání nebo vraždění příslušníků SS.¹⁰⁹

Nová Role se stala přechodným místem na trase procházejících pochodů. Pro některé ze skupin představoval místní tábor zastávku, v níž se krátce zdržely a následně pokračovaly v cestě na místo určení, pro jiné putující se stal cílovou stanicí.¹¹⁰ V důsledku masových přesunů došlo k náhlému zvýšení počtu osob. Zatímco na sklonku roku 1944 tvořilo celkový stav 621 novorolských vězňů, z toho 556 žen, jejichž většinu tvořily Rusky, a 65 mužů s největším zastoupením říšských Němců a Poláku.¹¹¹ Začátkem dubna 1945 počet trestankyň vzrostl s příjezdem více jak pěti sty žen transportovaných po železnici z Ravensbrücku na 1047.¹¹² Stálý dohled zajišťovalo 23 ozbrojených mužů SS a 17 dozorkyň.¹¹³ Do Nové Role zamířila také skupina vězenkyň jdoucích z evakuovaného ženského pracovního tábora ve Svatavě (*Zwodau*). „16. duben 1945: V 11:30 opouštíme svatavský tábor jdeme směrem na Neurembo [zkomolenina německého označení pro Novou Roli – Neu Rohlau – N. F.] Po trmácivé cestě, dlouhé asi 30 km, tam docházíme v 7 hodin večer. V Neurembo jsme našly stovky stejně nešťastných lidí jako my. Mnozí umírali.“ Popisovala cestu do Nové Role ve svých vzpomínkách bývala francouzská vězenkyně Jeanine Clément Hemenó.¹¹⁴

Dne 17. dubna 1945 zastavil na novorolském nádraží vlak vezoucí stovky válečných zajatců z pobočného tábora Johanngeorgenstad v Sasku, spravovaného koncentračním táborem Flossenbürg, kteří měli být transportováni do Terezína. Americké letectvo však předešlými bombovými útoky poničilo železniční trať natolik, že se stala nesjízdnou.¹¹⁵ Vlak proto zůstal až do 19. dubna stát

---

¹⁰⁹ Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/konecne-reseni-zidovske-otazky/konecne-reseni-zidovske-otazky-v-evrope/zhrouceni-nacistickeho-nemecka/> [8. 3. 2019].

¹¹⁰ NENUTIL, Jiří, *Pochody smrti: český příspěvek k otevřené otázce*, Plzeň 2011, s. 34.

¹¹¹ FRNKA, *Kronika Nové Role*, s. 15.

¹¹² BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 216.

¹¹³ FRNKA, *Kronika Nové Role*, s. 15.

¹¹⁴ NĚMEC, Václav, FRANKOVIČ, Michal, *Francouzky ve Svatavě*, Sokolov 1970, s. 20.

¹¹⁵ Nálety na Karlovy Vary proběhly v několika fázích. Cílem amerických bombardérů bylo zničit veškerou dopravní infrastrukturu – železniční tratě, mosty, tunely a vyřadit je dlouhodobě

na kolejišti s vězni po celou dobu uvězněnými v dobytčích vagoněch, v nichž během dvou dnů hlady a žízní pomřelo zhruba 28 mužů. Z rozkazu velitele Huga Bocka těla mrtvých naložili muži i ženy na dřevěné povozy a převezli na mýtinu nedaleko tábora, kde je pohřbili do vyhloubeného masového hrobu.¹¹⁶ Následujícího rána našel přednosta železniční stanice poblíž trati dalších 12 obětí z onoho transportu, který se na pochod vydal pěšky. Přednosta o mrtvých informoval vedení novorolského tábora a požadoval je pochovat. Velitel Bock k pohřbením těl pověřil několik vězňů, kteří si při manipulaci s nimi všimli viditelných zranění po předchozím mučení a střelných ran v týlu. Tři z dvanácti mužů popravu přežili a upadli do hlubokého bezvědomí. *„Zdráhali jsme se tyto tři pohřbít a oznámili jsme to vedoucímu komanda. Po nějaké době se objevil SS Rottenführer Wilhelm Ries (?), předpokládáme, že na rozkaz vedoucího komanda, a zastřelil tyto tři vězně ležící před vykopaným hrobem ranami do hlavy. Poté jsme také tyto tři mrtvé pohřbili.“*¹¹⁷

Evakuace novorolského tábora proběhla v několika etapách. Poprvé byl pokyn k vyklizení tábora vydán z 19. na 20. dubna. Předcházel tomu incident odehrávající se mezi ředitelem Hechtfischerem a velitelem Bockem, kteří se v předvečer ono dne procházeli táborem a živě spolu diskutovali. Bývalé trestankyně později vypověděly, že ředitel energicky gestikuloval a zdál se být rozčilený. Později začal na ženy křičet, musejí tábor neprodleně opustit.

---

z provozu. K útoku na lázeňské město poprvé došlo 12. září 1944. Krátce po poledni přeletěla nad Karlovými Vary skupina amerických letadel a svrhla 110 bomb. Kromě částečně poškozeného vlakového nádraží dopadly trhaviny na několik obytných, úředních a lázeňských domů, z nichž některé do základů vyhořely. O život přišlo přibližně 60 osob. Většina z nich podcenila hrozící nebezpečí a nevyhledala včas úkryt. Zbylé tři kobercové nálety pak proběhly 14. února a 17. a 19. dubna 1945. V únorovém útoku se na město sneslo o něco méně bomb. Ostražitost místního obyvatelstva, poučeného z předchozích událostí, přinesla nepatrné množství obětí. V dubnu pak došlo k masivnějším náletům, které trvale narušily železniční tratě a silnice. Zápalné bomby zasáhly nádražní budovy, depa, dílny a skladiště. Rychle se rozšiřující oheň spálil řady domů, ale také pole a louky. Zemřelo zhruba 117 civilistů, z toho 2000 se ocitlo bez střechy nad hlavou. SCHÖNBACH, Rudolf, *Nálety na Karlovy Vary v roce 1944 a 1945*, In: Historický sborník Karlovarska I., Karlovy Vary 1993, s. 145.

¹¹⁶ ČERVENÝ, *Nová Role – 40. let města*, s. 45.

¹¹⁷ Dostupné z: http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/Pochody_smrti.htm [6. 3. 2019].

Do celé záležitosti se vložil velitel Bock, který ředitelovým požadavkům nejdříve odporoval, nakonec na ně však přistoupil. Několik hodin po této příhodě zazněl v táboře rozkaz k neprodlenému nástupu se na dvoře. Shromáždění vězni byli rozděleni do dvou skupin, z toho jedna složená z několika desítek mužů a stovek žen se po půlnoci vydala na dlouhý pěší pochod směřující do Karlových Varů.¹¹⁸ Francouzská Brigitte Friang: *„Čtvrtek 19. dubna. Znepokojivý zmatek. Před kuchyní stojí nákladník naložený chlebem. Možná to znamená evakuaci. [...] už se zase ozývá pískání. Všichni ven, nástup! Ti pánové od SS jsou zřejmě nervózní. Řadíme se do pětistupů. [...] Je tma a zima, snažíme se navzájem nějak zahřívát a chránit jedna druhou před větrem. [...] Pak zaslechneme hluk motoru. Americké letadlo? Vrčení motoru se blíží. Bože, je tak blízko a přitom tak nedosažitelný. Najednou se ozve kulomet. Šílenství, úprk. Ženy padají jedna před druhou, vrhají se mezi baráky, šlapou po sobě. Spěchám k bráně, ale SS zachovali chladnou hlavu a hlídají bránu. [...] Když letadlo zmizelo, začaly se ozývat výkřiky a volání snad ve všech evropských jazycích. Brzy je ale přehlušil křik SS, kteří se pokoušeli dát znovu dohromady řady. [...] SS přibíhají ze všech stran a kolona se dává do pohybu. [...] Přicházíme na nějaké nádraží nad Karlovými Vary. [...] Vidíme vysoké domy, staré a krásné. Pak koleje a nákladní nádraží. Pojedeme vlakem!“*¹¹⁹

Po několikahodinové cestě za doprovodu ozbrojených členů SS a pobíhajících psů dorazila skupina vězňů 20. dubna nad ránem na vlakové nádraží v městské části Karlových Varů. Na kolejisti stál přistavený vlak s několika dobytčími vagóny, do nichž dozorcí „nacpali“ přibližně 150 osob. Nákladní vozy nebyly vybaveny žádnými lavicemi či jiným zařízením nezbytným pro dlouhé cestování. Bez vody a jídla ve stísněných a tmavých skříních vagónů přežívali vězni na čtyři dny. Prostory nákladních vozů směli opustit pouze za účelem vykonání potřeby. *„Daleko se jít nesmělo. Před očima esesáků konaly ženy svou potřebu přímo pod nákladními vozy. [...] Pod hrozbou zastřelení,*

---

¹¹⁸ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 114, kart. 92, Výpověď Věry Kendíkové.

¹¹⁹ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 219–225.

vzdálíme-li se jen několik kroků od vozu, podařilo se některým z nás poohlédnout se po okolí. To, co se nám naskytló uzřít bylo něco tak děsného, že je těžko vylíčit to slovy. Naproti vozům, kde jsme byli zavřeni, my vězňové z továrny „Bohemia“, byl rozložen tábor jakýchsi podivných a v prvním okamžiku nepochopitelně znetvořených, lidem podobných tvorů, kteří se váleli na holé zemi v blátě a sněhu. Jen pomalu jsme se dozvídali, že to jsou vězňové z jakýchsi narychlo evakuovaných koncentračních táborů, kteří jsou již několik týdnů na pochodu smrti. [...] „Tak budete za pár dnů vypadat vy také!“ To nám prohlásil jeden z SSmanů, kteří nás hlídali.“ Líčila své zážitky pochodu z Nové Role bývalá vězenkyně Božena Lukešová.¹²⁰

V důsledku zničených železničních tratí dozorcí propustili 23. dubna vězně z nákladních vagónů a vyhnali je na pěší pochod, k němuž se připojila zbývající skupina mužů a žen z novorolského tábora evakuovaného ve večerních hodinách z 22. na 23. dubna.¹²¹ Krátce před odchodem přistihly dozorkyně trestankyni Varvaru Nikolajevnu Malevu poučovat sovětské spoluvězenkyně, jak se mají chovat v případě, naskytne-li se jim při pochodu možnost k útěku. Ženu za trest ztloukly železnými tyčemi tak silně, že upadla do hlubokého bezvědomí. Bezvládné tělo, které na první pohled nejevilo známky života, odvěkli do bunkru. Po úplném vyklizení tábora zuboženou Rusku našli manželé Scholzovi, kteří ji převezli skrytou ve slámě na dřevěném voze do svého bytu v Karlových Varech, kde ženě poskytli útočiště a lékařskou péči doktora Kovařoviče. Varvara Nikolajevna Malevu narozená 5. května 1920 zatkló gestapo v roce 1942 a deportovalo do koncentračního tábora Ravensbrück. O rok později byla internována do Nové Role na pomocné práce do továrny. Na pracovišti povzbuzovala trestankyně vírou ve vítězství Sovětského svazu nad Německem a učila je, jak mají svou práci sabotovat, aniž by je kdokoliv přistihnul. Maleva v době svého zatčení vychovávala spolu se svým manželem, sovětským

---

¹²⁰ MALÁ, Irena, KUBÁTOVÁ, Ludmila, *Výňatek ze vzpomínek Boženy Lukešové na pochod smrti z Nové Role směrem do Dachau koncem dubna 1945*, In: Sborník 50. let KSČ na Karlovarsku: Vzpomínky a archivní dokumenty, Karlovy Vary 1971, s. 65–66.

¹²¹ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 226–229.

důstojníkem, tříměsíční dítě. Toho se ujala rodina, s níž se bývalá vězenkyně znovu po válce setkala díky obětavé péči manželů Scholzových a lékaře, jenž jí pomohl s návratem do Sovětského svazu.¹²²

Pochod několika stovek žen a mužů 23. dubna pokračoval z Karlových Varů směrem k Bečovu nad Teplou. Cesta obvykle trvala celý den, neboť se ubírala delšími, ale zato méně rušným trasami z toho důvodu, aby hladový a vysílení vězni přišli co nejméně do styku se zvědavým civilním, ač německým obyvatelstvem. Zmatek panující kolem pochodu přiměl ženy a muže pokusit se o útěk. Ty, které dozorcí však dopadli, bez milosti na místě zastřelili.¹²³ „Hnali nás celý den. K večeru jsme dorazili do města Bečova, kde nás nahnali na louku mezi široce rozvodněnou říčku Teplou a vysokou stráň. Hlíдали nás většinou samí 15–16letí kluci se zbraněmi v rukách. V noci byla zima a sněžilo. Chvěli jsme se zimou a hladem. Abychom se aspoň trochu zahřály, shlukly jsme se do klubek jako stádo a dýchaly jedna na druhou. Za chvíli jsme však zkřehly docela, ztuhly a nemohly se hýbat z místa. S velkým úsilím jsme se opět rozhýbaly a snažily se zahřát, kdo jak mohl.“¹²⁴

V Teplé se početná skupina vězňů zdržela do druhého dne. Promrzlí a unavení se před odchodem na jihovýchod do města Teplá u Mariánských Lázní seřadili do dlouhého zástupu a vyčkávali pokynů dozorců. Po noci strávené pod širým nebem a za mrazivého počasí však davy zbídačených lidí prořídly. Ženy, které v ten večer usnuly, se už ráno neprobudily. Jiné v důsledku chladného počasí prokřehly natolik, že zůstaly ležet ve vysokých horečkách ve vlhké trávě. Z rozkazu vedení SS byly nemocné vězenkyně naloženy na dřevěný povoz, převezeny do nedalekého lesa a zastřeleny. Poté se řada stovek mužů a žen dala v těžkopádném tempu do pohybu. Mnozí při pochodu klopýtali, motali se, až nakonec vyčerpáním padli k zemi. Neschopní postavit se za křiku pobízejících dozorců znovu na nohy a pokračovat v chůzi, byli utlučeni nebo usmrceni střelbou do týlu. Mrtvá těla pak nechali ležet podél cest a příkopů,

---

¹²² FRNKA, *Z historie Nové Role*, s. 36.

¹²³ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 230.

¹²⁴ MALÁ, KUBÁTOVÁ, *Výňatek ze vzpomínek Boženy Lukešové*, s. 66.

kde je zastřelili. „*Jaké tragédie se odehrávaly během pochodu! Často, především Francouzky, nebyly již schopny dalšího pochodu. Zpočátku jim družky pomáhaly. Pak musely unavenou ženu opustit. Řady se rozestoupily a, ženy se loučily, plakaly. Své známé pověřovaly vzkazy svým rodinám. Zůstaly poslední, pak usedly na kraji příkopu, na okraji lesa. [...] Několikrát jsme viděly, že místo jedné ženy zůstaly zpátky dvě. [...] šly na smrt společně.*“ Popisovala své zážitky z pochodu smrti z Karlových Varů Barbora Škrlantová.¹²⁵

Po příchodu do Teplé se vězni na noc uchýlili do stodoly opuštěné hospodářské usedlosti. V přítmi tmavého stavení pocítili, že se vzduchem nese vůně sena prosycená s podezřele nasládlým pachem tlejícího masa. Záhy ve stohu slámy objevili nahá těla dvou mrtvých žen ve velice pokročilém stádiu hniloby. Jejich ostatky pak byly vyneseny a pohozeny na nejbližší hromadu hnoje. Druhého dne na okraji toho hnojiště, hned vedle mrtvol, vězni usedli, aby pojedli několik málo vařených brambor, které se vzaly neznámo odkud.¹²⁶ Ve stodole sedláckého obydlí přečkali další dvě noci, během jedné z nich se několik Polek a cikánek rozhodlo utéct a zažádat o azyl v místním premonstrátském klášteře. Za dveřmi kláštera ovšem nenašly očekávané řeholní kanovníky, ale německé vojsko hlídající uvnitř říšský státní archiv. Němečtí vojáci vyděšené uprchlice ztloukli pažbami pušek a předali doprovodem strážím pochodu, které ženy pravděpodobně zastřelili.¹²⁷

Patrně 26. dubna, z pokynu vedení SS, ženy a muži opustili město a vydali se na pochod. V následujících dnech prošli vesnicemi Boněnov, Michalovy Hory, Hostíčkov a Lestkov v okolí Chodové Plané. Následně zamířili přes Krasíkov, Konstantinovi Lázně, Úněšov, Černošín a Těchlovice do Stříbra vzdáleného přibližně 40 kilometrů od Plzně. Na trase nejspíš došlo k tomu, že se početná kolona chodců rozdělila na několik malých oddílů jdoucích do cíle rozdílnými cestami a tempem. Dokladem toho může být sdělení faráře Josefa Müllera ve vsi Lestkov, jenž podal svědectví o průchodu a nocování dvou skupin.

---

¹²⁵ VLK, s. 207–208.

¹²⁶ MALÁ, KUBÁTOVÁ, *Výňatek ze vzpomínek Boženy Lukešové*, s. 66–67.

¹²⁷ VLK, s. 208–209.

První se skládala výhradně z žen, mezi nimiž zahlédl i několik židovek ve špatném zdravotním stavu. Druhou smíšenou skupinu tvořili ženy a muži. Pro svůj velice špatný fyzický stav již nemohli nadále pokračovat v chůzi. Smíření se svým osudem odmítali uposlechnout výzev dozorců, kteří na smrt vyčerpané na místě popravili.¹²⁸

Ve vsi Michalovy Hory během pochodu utekly tři mladé Jugoslávky Brigitta Kuhar, Mira Bedenk a Milica Harmel. Dozorci utíkající ženy zpozorovali a vydali se za nimi. *„Milica, jdoucí po mém boku na okraji pěší kolony, náhle prudce, s vypětím posledních sil, se rozeběhla ke křoví, kde zmizela. Za ní, kousek stranou, jsem se rozeběhla i já s Gitou a několik dalších našich družek. Stríleli po nás a pošťvali na nás vlčáky. V hrůze, pološilené děsem, jsme se s Gitou ve vteřině vedraly do hloubi trnitého křoví, z něhož jsme se odvážily ven až po několika hodinách. [...] Rozeběhla jsem se hledat Milicu, volala jsem ji, ta se však neozývala. Našla jsem ji až po chvíli ve stráni, hlavou dolů. Byla již vychladlá, na prsou a hlavě zaschlé pramínky krve. Chtěly jsme ji s Gitou uklidit, v tom jsme však na poli nad strání zahlédly orajícího sedláka. Jala nás hrůza, že na nás pošťve esesáky a prchaly jsme lesem zpět.“*¹²⁹

Brigitta Kuhar a Mira Bedenk našly útočiště u německého rolníka, u něhož se skrývaly až do května. Po skončení války v Evropě se vrátily zpět do Nové Role, kde se ucházely o práci v továrně činné pod vedením Heinricha Hechtfischera. Ředitel ženy přijal a nechal jim vystavit potvrzení o pracovním poměru, v němž kromě osobních údajů uchazeček uvedl skutečnost, že ve válečných letech pobývaly v přilehlém pracovním táboře, jež podléhal správě flossenbürgského koncentračního tábora, která mimo jiné dala pokyn k dubnové evakuaci novorolské pobočky. Odtud pak byli vězni přesunuti směrem na Bečov. Protože však velitel SS Hugo Bock transport v průběhu cesty nechal rozpustit, vrátily se jmenované zpět do Nové Role a zažádaly o přidělení

---

¹²⁸ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 243–244.

¹²⁹ SANKOT, nepublikovaná studie dostupná z: <http://www-moderni-dejiny.cz/clanek/peklo-mezistrepy-porcelanu-koncentracni-tabor-v-nove-rolu/> [27. 3. 2019].

pracovního místa. Oběma ženám záhy české úřady vydaly menší finanční obnos a povolení k vycestování do Prahy.¹³⁰

30. dubna dorazily desítky žen a mužů z dlouhého pěšího pochodu do stanice Stříbro. Šířící se zvěsti o Hitlerově smrti a přítomnosti amerických vojsk v zemi spouště vězňům dodala odvalu uprchnout. Zprávami znepokojení strážníci SS nikterak proti uprchlíkům nezasáhli. Vybavení pasy, které jim propůjčovaly novou identitu, se sami vydávali na útěk, aby nepadli do zajetí blížící se armády.¹³¹ *„Ve Stříbře nás opět rozdělili a zavřeli do obrovské stodoly, kde bylo mnoho sena. Zalezly jsme do něho v touze trochu se zahřát a odpočinout svým zmučeným údům. Myšlenku na hrozící nebezpečí, že nás mohou SSmani za živa upálit, přemohla nevyčísitelná únava a my jsme usnuly. Kam nahnali této noci muže, jsem se nikdy nedozvěděla. Snad se jim podařilo cestou utéci, ale ráno jsme neviděly ani jednoho a mezi ženami šla pověst, že jich mnoho uteklo. Když nám k polednímu rozdávali trochu brambor, zdálo se nám pojednou, že jsme zůstaly samy bez dozoru SSmanů. A skutečně. [...] Této okolnosti jsem využila ještě s dvěma děvčaty, jednou Češkou a jednou maďarskou Židovkou a utekly jsme. Líčila Božena Lukešová, které se s pomocí několika českých civilistů podařilo útěk z pěšího transportu přežít.¹³²*

Zdali se skutečně mužům separovaných od žen podařilo onoho večera skutečně uprchnout, jak se mnohé ženy domnívaly, nelze pro absenci důkazů potvrdit ani vyvrátit. Nejmenovaná pamětnice pocházející ze Stříbra však na dubnový pochod smrti vzpomínala: *„V noci hrozně štěkali psi, tak se tam šel táta podívat a našel u cesty pod keřem dvě schoulené ženy. Byly hrozně zubožené. Vzali jsme je domů, ale jedna, byla z Berlína, zemřela. To byl malér, válka ještě neskončila. Tak jsme ji zabalili do její deky, co měla z lágru, a zase ji pod ten keř odnesli. Druhý den jsem šla na úřad a ohlásila, jakože jsme našli mrtvolu tam, co rozpustili ten pochod smrti.*

---

¹³⁰ SANKOT, nepublikovaná studie dostupná z: <http://www-moderni-dejiny.cz/clanek/peklo-mezistrepyporcelanu-koncentracni-tabor-v-nove-rolu/> [27. 3. 2019].

¹³¹ Přepis dopisu Adolfa Vešty Josefu Vorlovi dostupný z: <http://www.pernarec.cz/obci/historie/pochod-smrti/> [27. 3. 2019].

¹³² MALÁ, KUBÁTOVÁ, *Výňatek ze vzpomínek Boženy Lukešové*, s. 66–67.

No prošlo to, jenže jsem musela oběhat pana faráře a ještě jsem jí zaplatila pohřeb na městském hřbitově, taková to byla doba.“¹³³

Několik skupin, které se v průběhu pochodu od kolony odtrhly, patrně v cestě pokračovaly nadále. Některé do Stříbra ani nedorazily, neboť v poslední chvíli změnilly směr a vydaly se na sever. Příčinou náhlé reorganizace trasy bylo pravděpodobně komuniké o postupující americké armádě. Cílovou stanicí severem jdoucích davů vězňů se měl nejspíš stát Terezín. V tomto případě je však rekonstrukce přesného pohybu pochodu z Nové Role pro nedostatek informací velice obtížná. K rozpuštění transportu došlo údajně z pokynu velitele Huga Bocka, který nadále v přesunu neshledával smysl. Jelikož transportu hrozil střet s americkým a sovětským vojskem blížící se ve dvou směrech, nařídil popravít všechny přeživší ženy a muže. Otázky, kde a kdy se měly tyto události odehrát, zůstávají nezodpovězené. Stejně tak i co se stalo se všemi domnělými oběťmi, není zcela jasné. Výmluvnými dnes už zůstávají jen pomníky postavené v místech odhalených masových hrobů lemující cesty těchto pochodů smrti.¹³⁴

3.4 Osvobození Nové Role a likvidace tábora

K předměstí Karlových Varů dorazila americká armáda 8. května 1945.¹³⁵ Po příchodu do Nové Role našly pracovní tábor, který již v té době nebyl obýván příslušníky SS, ale desítkou mužů a žen, jímž se podařilo uprchnout z mnoha transportů křižující na sklonku války okupovanou Evropou. Ztraceni v neznámém prostředí, bez jakýchkoliv prostředků a vzdálení od svých rodin a domovů, našli přechodné útočiště v místním táboře. Jídlo získávali patrně od novorolských občanů. Určité množství z potravinových rezerv poskytla i porcelánka Bohemia, k čemuž měl dát pokyn ředitel Hechtficher. Později u poválečného soudu se tímto skutkem snažil prokázat svou nevinu. Společně s tím poukazoval na skutečnost, že měl veškeré potřebné prostředky

---

¹³³ NENUTIL, s. 36.

¹³⁴ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 246.

¹³⁵ BERAN, Jiří a kol.: *Dějiny Karlovarského kraje*, Karlovy Vary 2004, s. 153.

proto, aby mohl z Československa jakožto domnělý zločinec uprchnout. Neučil tak, neboť se za války nedopustil žádných závažných zločinů, kvůli nimž by byl nucen utéct. Také chtěl nadále pracovat v továrně a udržovat její světový věhlas. Navíc podotkl, že s příchodem amerických vojsk do Nové Role navštívil bývalý pracovní tábor jeden americký důstojník. Uvnitř se v téžedobě nacházelo několik desítek vězňů, kteří měli možnost udat jej a nechat zatknout. Nikdo tak ale neučinil, což Hechtfischer považoval za dostatečný důkaz prokazující jeho nevinu.¹³⁶

Dne 11. května 1945 přešla obec do rukou Rudé armády, která vojensky obsadila a osvobodila lázeňské město Karlovy Vary. Za přítomnosti a dozoru sovětských vojsk byl tábor vyklizen a od 18. června v něm četnictvo ve spolupráci s policejním ředitelstvím v Karlových Varech zřídilo internační centrum určené pro německé obyvatelstvo vyčkávající na přesídlení do Německa. Mezi vyhnanci se pohybovali kolaboranti, osoby podezřelé z válečných zločinů a kooperace s hitlerovským režimem. V táboře panovaly tytéž podmínky, ve kterých v době války přežívali internovaní vězni. Hladu, nemocem a násilným roztržkám podléhaly desítky zadržovaných německých přesídlenců.¹³⁷

Dne 28. června 1945 se do Nové Role sjeli pracovníci politické správy, kriminální policie, lékařská komise, soudní znalci a zástupci zahraničních zastupitelských úřadů Sovětského svazu, Francie, Velké Británie, Jugoslávie a Polska, aby provedli exhumaci masového hrobu umístěného na pozemku mezi porcelánkou a táborem.¹³⁸ Odkrytím hrobu bylo pověřeno několik předem vybraných příslušníků německého národa ze sběrného tábora.¹³⁹ Přítomný soudní lékař doktor Jerie z Klatov spolu s lékařskou zprávou zaznamenal průběh odhalení válečného hrobu: „*Hrob je 2,10 metrů široký, 3,60 metrů dlouhý a 1,40 metrů*

---

¹³⁶ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 43, kart. 92, Výpověď Henricha Hechtfischera.

¹³⁷ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 248–250.

¹³⁸ ČERVENÝ, Jaroslav, HRABAL, Jan, *Nedaleko od Flossenbürgu: Vzpomínkový pořad k 60. výročí ukončení existence pobočného tábora Neu Rohlau z let 1942–1945*, Krajská knihovna Karlovy Vary 2005, 11:58.

¹³⁹ Kronika Nové Role 1934–1938 dostupná z: http://www.portafontium.eu/iipimage/30360924/soap-kv_00276_mesto-nova-role-1945-1966_0320?x=61&y=493&w=456&h=159 [25. 3. 2019].

hluboký. Asi 40 cm pod povrchem je vidět kusy šatstva. Opatrně odhrnují hlinu. Za chvíli vynášejí prvního nešťastníka. Vyšehradský a Houra rekognoskují podle značek na trestaneckém oděvu národnost. [...] Je to Rus. Nesnesitelný zápach hnijící mrtvoly šíří se kolem. [...] Následuje Čech, Ukrajinec, Polák a další. [...] U všech zjištěna podvýživa, většinou tuberkulosa [...]. Vězni nepřijímali po pár měsíců pevné potraviny. U některých bylo břicho vpadlé tak, že se rýsovala páteř. [...] Ubožáci následkem hladovění pomalu stravovali svalstvo. [...] Dohromady bylo vykopáno 8 Rusů, 1 Čech, 10 Poláků, 3 Ukrajinci, 3 Slovinci, 1 Ital, 2 Francouzi, 10 mužů bez čísel a označení, 3 ženy asi z přilehlého tábora. U dvou mužů byla nalezena prostřelená lebka, u jednoho lebka rozbitá tupým předmětem.¹⁴⁰ S odhalením hrobů pomáhali vyšetřujícím policejním orgánům dva bývalí vězni z koncentračního tábora Johanngeorgenstadt Karel Vyšehradský a František Houra. Dvojice mužů přežila transport, z něhož se jim podařilo uprchnout. Zapamatovali si místa hromadných hrobů, které za sebou zanechala kolona tohoto masového pochodu a na základě svých svědectví a vzpomínek pak asistovali při a exhumaci a identifikaci objevených zbytků těl.¹⁴¹

Nalezené ostatky žen zabalených do hrubé pytloviny se přes vysoký stupeň stádia rozkladu nepodařilo blíže identifikovat. Dle doložených výpovědí sovětských vězenkyň internovaných v novorolském táboře patřila dvě těla ženám ruské národnosti, které v důsledku častého snižování přidělů stravy zemřely hlady. Třetí tělo náleželo mladé Češce, přidělené na pomocné práce v táborové kuchyni, kde došlo k fyzickému incidentu, který skončil smrtí. Zlobící se dozorkyně začala ženu mrskat bičem po obličeji a hlavě, protože nestačila včas oloupat brambory. Napadená se bránila tím, že zvedla ruku, v níž držela nůž, kterým loupala brambory a skryla se před ranami. Dozorkyně jí ale z ruky nůž vytrhla a několikrát s ním na ženu zaútočila, přičemž jí přerázla žíly na zápěstí. Napadená na následky řezných zranění zemřela. Dozorkyně se později ke svému činu

---

¹⁴⁰ FRNKA, *Z letopisů Nové Role*, s. 70–71.

¹⁴¹ ČERVENÝ, *Nová Role – 40. let města*, s. 46.

vyjádřila tak, že jednala pouze v sebeobraně před nebezpečnou „*Das tschechische Schwein*“, která jí ohrožovala na životě.¹⁴²

Vyňaté ostatky jednačtyřiceti zemřelých z masového hrobu seřadili němečtí kopáči vedle sebe na nádvoří tábora. Soudní lékaři pak jednotlivá těla přezkoumali za účelem zjištění identity a příčinu smrti, nejčastěji způsobenou vážným selháním organismu v důsledku podvýživy. V několika případech smrt zapříčinila záměrná zranění mozkovny.¹⁴³ Poté co vyšetřující komise skončila s vyšetřením byly pozůstatky vykopaných těl uloženy do dřevěných rakví a 30. června pohřbeny na hřbitově v Nové Roli pod pamětním kamenem. Pohřebního průvodu se zúčastnili místní, ale také obyvatelé v nedalekých vsích, kteří vyjádřili úctu obětem nacistického teroru.¹⁴⁴

Postupný odsun německého obyvatelstva ze sběrného tábora v Nové Roli probíhal až do roku 1948. Vyhnaní čekající na vysídlení do poválečného Německa mezitím opravovali válkou zničenou železnici, pracovali na místních zemědělských usedlostech nebo vypomáhali při sklizni a sečích.¹⁴⁵ S odchodem posledních vysídlenců došlo k postupné likvidaci internačního střediska. Dřevěné budovy byly zbourány a materiál z nich rozebrán na otop. Zbylé objekty zcela vymizely až v 60. letech. V místech, kdysi existujícího pracovního tábora, pro změnu vznikla skládka odpadu fungující do 90. let. Po dlouhých padesáti letech město rozhodlo odpad odklidit, postiženou krajinu rekultivovat a zřídit pomník jako upomínku obětem a vězňům pracovního tábora v Nové Roli.¹⁴⁶

---

¹⁴² FRNKA, *Kronika Nové Role*, s. 21.

¹⁴³ *Kronika Nové Role 1934–1938* dostupná z: http://www.portafontium.eu/iipimage/30360924/soap-kv_00276_mesto-nova-role-1945-1966_0320?x=546&y=150&w=456&h=159 [25. 3. 2019].

¹⁴⁴ ČERVENÝ, HRABAL, *Vzpomínkový pořad*, 12:34.

¹⁴⁵ Dostupné z: http://www.portafontium.eu/iipimage/30360924/soap-kv_00276_mesto-nova-role-1945-1966_0330?x=97&y=310&w=452&h=158 [25. 3. 2019].

¹⁴⁶ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 250.

4. OSTROV NAD OHŘÍ

4.1 Z historie Ostrova nad Ohří

Město středověkého původu Ostrov nad Ohří (*Schlackenwerth*), které se nachází na severozápadě v pohoří Krušných Hor mezi dvěma lázeňskými středisky Karlovy Vary a Jáchymov proslulo zejména svými stavebními pamětihodnostmi z časů románské kultury až po socialistický realismus. Nejimpozantnější a dějinně významnou památkou je především barokní zámek s rozsáhlým zámeckým parkem.¹⁴⁷ Pozoruhodné historické jádro a rozsáhlý komplex zámeckých budov a parku¹⁴⁸ lákaly k návštěvě mnoho prominentních lázeňských hostů cestujících do města dostavníky po nové silnici, jejíž výstavba proběhla v roce 1852 a vedla přes Klášterec, Kadaň až do Ústeckého kraje. Mnohem významnější se pak stala stavba Buštěhradské železniční dráhy v letech 1870–1871 spojující síť stanic Cheb, Karlovy Vary, Chomutov a Praha. V roce 1896 byla podél hlavní trati položena pobočná kolej ve směru Ostrov nad Ohří a Jáchymov. S rozvojem a rozšířením dopravy došlo k odstranění izolace a spojení města se světem, což vedlo k hospodářské prosperitě. Částečná přeměna původně zemědělského profilu města na průmyslový souvisela se zakládáním podniků a procesem postupné elektrifikace.¹⁴⁹ Četná ložiska kvalitního kaolínu, nalézající se v bezprostřední blízkosti Karlových Varů, přivedla k podnikatelskému záměru dvojici manželských párů Theresii a Josefa Pfeifferovi a Kláru a Ludwiga Löwensteinovi. Nedaleko ostrovského vlakového nádraží zakoupili pozemek,

---

¹⁴⁷ NOVOTNÝ, Lukáš, *Západní Krušnohoří*, Praha 2009, s. 29–32.

¹⁴⁸ Ostrovský zámek vybudovaný kolem roku 1545 sloužil jako sídelní rezidence šlechtického rodu Šliků. Po bělohorských událostech a konfiskací majetků, však Šlikové ztratili většinu svého bohatství včetně ostrovského panství, jehož novým držitelem se stal vévoda Heinrich Sasko-Lauenburský. Šlechtic přetvořil bývalý šlikovský zámek v pompézní barokní sídlo s rozsáhlým zámeckým parkem inspirovaným francouzskými zahradami, uprostřed něhož vznikl v letech 1674–1683 barokní letohrádkem, považovaný za osmí div světa své doby. Na konci 17. století získal zámecký majetek uzavřením sňatku markrabě Ludvík Vilém Bádenský. Posledními majiteli ostrovského panství pak byli od roku 1808 Toskánští Habsburkové, kteří zámek spravovali až do roku 1918. Krátce po ustanovení první republiky připadly zámecké budovy spolu s historickým vybavením československému státu. BURACHOVIČ, s. 113–114.

¹⁴⁹ URBAN, Jan, *Ostrov: město pod Krušnými Horami*, Ostrov 1959, s. 43.

na němž od ledna 1873–1874 vznikla novodobá továrna *Pfeiffer & Löwenstein* vyrábějící zprvu užitkový a později vysoce dekorovaný porcelán. Podnik se se svou velikostí a počtem dělníků řadil, spolu s továrnou na zhotovení lepenky či železnou hutí, k nejmávanějším společnostem města, zaměstnávající řadu místních, ale také lidí ze širokého okolí.¹⁵⁰

Všeobecný ekonomický rozmach Ostrova nad Ohří vrcholil až do vypuknutí první světové války. Vyhlášení válečné pohotovosti přijali předně němečtí občané s hlubokým nadšením. Pocity radosti a mylného přesvědčení, že Rakousko-Uhersko dosáhne vítězství v několika týdnech, záhy vystřídala nespokojenost a zoufalství. V důsledku nákladného válečného hospodářství prudce vrostla hladina cen. Celkový nedostatek základních potřeb a potravin vedl k rozpoutání prudkých nepokojů. Hladové bouře měly minimalizovat potravinové lístky,¹⁵¹ které zůstaly v oběhu ještě nějaký čas po skončení světové války, kdy ve městě doznívala poválečná krize a ceny potravin neustále rostly. Současně s nestabilním hospodářstvím vypukla epidemie španělské chřipky a v následujících dvou letech nákaza spalniček a spály, jež si vyžádala spousty lidských životů.¹⁵²

Vývoj událostí v meziválečném Ostrově nad Ohří probíhal podobně jako v Nové Roli. Provolání národního výboru o vzniku samostatné Československé republiky se u ostrovské německé majority, nadále loajální již zaniklé habsburské monarchie, setkala s konstantním odporem.¹⁵³ Národní neshovívavost pak vzrostla s velkou hospodářskou krizí, která již beztak nespokojenou německou menšinu žijící v pohraničí zasáhla nejcitelněji. Dopady hospodářského kolapsu daly prostor extremistickým organizacím a stranám. Mimořádnou popularitu získala mezi sudetskými Němci již zmiňovaná Sudetoněmecká strana Konrada Henleina, jejíž stanovisko k problematice postavení několikamilionové německé menšiny v českém pomezí

---

¹⁵⁰ ZEMAN, Lubomír a kol.: *Dějiny města Ostrov*, Ostrov 2001, s. 168–169.

¹⁵¹ URBAN, s. 46–48.

¹⁵² ZEMAN, s. 193.

¹⁵³ Tamtéž, s. 192–199.

ovlivňované instrukcemi z hitlerovského Německa posléze vygradovalo v Mnichovský diktát a nakonec vyhlášením Protektorátu Čechy a Morava.¹⁵⁴

Ostrov nad Ohří obsadily jednotky říšské branné moci – *Wehrmacht* – dne 4. října 1938 bez vážnějších incidentů. Německé obyvatelstvo přivítalo ozbrojené síly s hlasitým nadšením, stejně tak i návštěvu samotného Hitlera, projíždějícího v ten samý den z Karlových Varů přes ostrovské náměstí [dnešní náměstí U Brány – N. F.] do Jáchymova. Silný entuziasmus českých Němců způsobovala víra, že s odstoupením pohraničí a jeho včleněním do Třetí říše dosáhnout vytuženého míru a vymaní se ze sociální nouze zapříčiněné vleklými důsledky hospodářské krize. Příliš náhlé nadšení však záhy vystřídalo velké zklamání, zejména ve vztazích mezi sudetskými a říšskými Němci, kteří nepovažovali obyvatele někdejších českých hranic za sobě rovné a odmítali je přijmout do řad plnohodnotných árijců.¹⁵⁵

Po záboru města ve většině vysokých funkcích působili říšští Němci, zatímco sudetským Němcům byla vyhrazena druhořadá místa s omezenou mírou pravomocí. Čeští obyvatelé mezitím ve spěchu opouštěli své domovy a zemědělské usedlosti, v nichž museli zanechat většinu svého majetku a prchali před německou agresí do vnitrozemí republiky. Současně s tím docházelo ke konfiskaci ostrovských továren a podniků patřících židovským průmyslníkům. Arizace se dotkla také místní porcelánky, kdy podnikatelé židovského původu Löwensteinovi museli v roce 1939 prodat svůj podíl svým bývalým spolujednatelům Pfeifferům. V průběhu druhé světové války továrna nadále vyráběla nepříliš kvalitní ale zato dostupný porcelán, který se zprvu vyvážel pouze do Třetí říše a posléze i do nacisty okupovaných zemí. Podobně jako v novorolské Bohemii i tady kromě civilních zaměstnanců pracovali nuceně nasazení dělníci a váleční zajatci. Okupace ovlivnila nejen odvětví průmyslu, ale také všední život a svobodu místního obyvatelstva podléhajícího stále kontrole německých policejních orgánů. Kultura se stala prostředkem pro šíření ideologických myšlenek a názorů hitlerovského režimu.

---

¹⁵⁴ BURIAN, s. 257.

¹⁵⁵ ZEMAN, s. 221–222.

Ostrovská knihovna nabízela k výpůjčce pouze knihy a tiskoviny, které propagovaly nacistickou ideologii. Stejně požadavky musely splňovat filmy promítané v nově zřízeném biografu. Dříve než byly vysílány prošly filmovou cenzurou, kterou zajišťoval k tomu určený úřad se sídlem v Berlíně.¹⁵⁶ Spolu s tím připadla po mnichovských událostech říšským úřadům správa ostrovského zámku, ve kterém v meziválečném období byla zřízena menšinová škola a kanceláře veřejných úřadů. S vyhlášením všeobecné mobilizace v září 1938 se v zadním křídle zámku nacházely kasárny československé armády. Krátce po svolání Protektorátu Čech a Moravy se barokní zámek stal patrně prvním internačním střediskem protiněmecké opozice na českém území.¹⁵⁷

5. VÝCHOVNÝ TÁBOR OSTROV NAD OHŘÍ

5.1 Zřízení výchovného tábora

Založení pracovně-výchovného tábora předcházely masové perzekuce politických oponentů a židů v okupovaném Ostrově nad Ohří od října do listopadu 1938. Vlny zatýkacích akcí proti všem skutečným, ale i domnělým odpůrcům politiky Třetí říše¹⁵⁸ prováděly ozbrojené síly SS – *Einsatzkommando*, dle směrnic kanceláře tajné policie sídlící v Karlových Varech. K preventivnímu zadržování údajných nepřátel, zejména z řad sociálních demokratů a komunistů, se připojily polovojenské organizace tvořené ozbrojenými civilisty, obvykle aktivními členy Sudetoněmecké strany a přívrženci nacistického antisemitismu.¹⁵⁹

---

¹⁵⁶ ZEMAN, s. 220–225.

¹⁵⁷ GREGOROVÍČOVÁ, Eva, *Toskánští Habsburkové ve fondech hradů a zámků Národního památkového ústavu*, In: *Toskánští Habsburkové a ostrovské panství 1808–1918*, Ostrov 2016, s. 34.

¹⁵⁸ Dne 5. října gestapo v Nové Roli přímo na pracovišti zatkl a v železných poutech odvedlo do sběrného střediska v ostrovském zámku a odtud dále do koncentračního tábora Mauthausen v Horním Rakousku Karla Eschka. Předsedu novorolské komunistické strany. FRNKA, *Z letopisů Nové Role*, s. 47.

¹⁵⁹ TOMS, Jaroslav, *K problematice počátků nacistického režimu ve vládním obvodu Cheb*, In: *Historie okupovaného pohraničí*, č. 4, Ústí nad Labem 1999, s. 144.

Během listopadových policejních razíí zadrželi ostrovští henleinovci jednadvacetiletého bezpartajního vedoucího spolku sociálně demokratické mládeže Josefa Schneidera. V brzkých ranních hodinách jej zatkli u něj doma a odvedli spolu s několika dalšími možnými oponenty do vazby v ostrovském zámku. Následujícího dne proběhl výslech zajatců na oddělení gestapa v Karlových Varech, které rozhodlo skupinu vyšetřovaných deportovat do německého koncentračního tábora Dachau. Na stanici dočasně uvězněného Josefa Schreibera nechala nakonec tajná policie poslat do káznice v saském městě Zwickau a odtud posléze do již zmiňovaného Dachau v jižním Německu.¹⁶⁰

Ostrovský zámek z počátku sloužil pro dočasnou internaci nepohodlných osob a odpůrců bojujících proti německé okupační správě. Zámecké prostory se k dlouhodobému zadržování zajatců uzpůsobily patrně současně s vyhlášením Protektorátu Čechy a Morava v březnu 1939 a stalo se pobočkou koncentračního tábora Flossenbürg, podřízené velitelství SS v Karlových Varech. Prvními vězni se stali příslušníci židovského národa a představitelé protinacistického odboje zatčených v rámci akce Mříž (*Aktion Gitter*), hromadná zatýkácí operace probíhající od března do května roku 1939. Německé bezpečnostní složky měly za úkol vyhledat a dopadnout všechny osoby podezřelé z plánovaného povstání proti říšské vládě, levicovým aktivistům, německým uprchlíkům či činovníkům zakázaného tělovýchovného spolku Sokol a Skautských svazů.¹⁶¹

Dne 28. března 1939 přivezla uzavřená dvě nákladní vozidla na úřad karlovarského gestapa několik zmučených mužů zadržovaných na Plzeňsku během hromadných zatýkácích akcí. *„Vzpomínám si na to, jak k nám do bytu přišel neznámý člověk okolo osmé hodiny ranní. Strohým způsobem nařídil, že mám ihned jít s ním na policii pro nějakou informaci. [...] Na strážnici ve Veleslavínově ulici v Plzni, kam mě předal policejní agent, jsem byl odveden do jedné z cel ve II. poschodí budovy. Zde již byli shromážděni další, asi třicet lidí v jedné přeplněné cele, [...] která se nám od té chvíle po jedenáct dnů*

---

¹⁶⁰ BRUŽEŇÁK, Vladimír, MACKE, Josef, *Morový rok: Kronika tragického roku 1938 na Sokolovsku a Karlovarsku. 2. díl*, Cheb 2017, s. 127.

¹⁶¹ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 255.

stala společným „domovem“. [...] Po celých jedenáct dnů jsme neměli možnost vidět někoho z rodiny jen některým se podařilo získat z domova kusé zprávy nebo dostat po některém českém dozorcí stručný moták. Během těchto dnů nás odváděli k výslechům, při kterých využívali k přiznání naší politické práce policejní kartotéky, kde byly u jednotlivců zaznamenávány funkce, stranická činnost, dokonce i záznamy o projevech na schůzích. Již v ranních hodinách [dne 28. března 1939 – N. F.] jsme slyšeli na chodbách věznice až nezvyklý ruch a křik, hlasité rozkazy, které nevěstily nic dobrého. Rachotily klíče, otevíraly se cely a už tu byl rozkaz k nástupu do přízemí. [...] nahnali nás do dvou vojenských nákladních aut s plachtami, které stály před věznicí. [...] Odpoledne jsme přijeli do Karlových Varů rovnou na dvůr budovy gestapa“. Vzpomínal Václav Nezbeda, člen komunistické strany pocházející z Plzně.¹⁶²

Za doprovodu facek a kopanců hnali němečtí policisté zmatené a jízdou ztuhlé vězně z korby vozidel do čtvrtého poschodí úřadovny, v níž proběhla evidence osobních údajů, pořízeny fotografické snímky a sejmuty otisky prstů všech jednotlivců. Po skončení procesu identifikace zůstali zajatci bez jídla a vody uvěznění až do následujícího rána. Druhého dne byli vězni za křiku a fyzického násilí funkcionářů SS vehnání pro změnu do odhalených nákladních prostor armádních automobilů.¹⁶³ Pomalu projíždějící vozidla, zbavená střešních plachet na korbách, skrze lázeňské město záměrně poskytovala karlovarským henleinovcům a nacisty zfanatizovaným obyvatelům i lázeňským turistům pohled na zbídačené zajatce. Někteří z přihlížejících si nad nimi znechuceně odplivli nebo sbírali ze země kameny či jiné povalující se věci a házeli je po mužích v povozech. Po těchto ostudných událostech zamířily automobily směrem k Ostrovu nad Ohří. V poledne projeli vstupní bránou, kterou lemovaly stožáry s vlajícími černými vlajkami s vyšitými starogermánskými runovými symboly typickými pro organizaci SS, na prostorné nádvoří barokního zámku.¹⁶⁴

---

¹⁶² NEZBEDA, Václav, *První koncentrační tábor Ostrov nad Ohří*, In: *Minulostí Západočeského kraje XI*, Plzeň 1974, s. 5–6.

¹⁶³ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 255.

¹⁶⁴ NEZBEDA, s. 6–7.

Skupinu přibližně jednoho sta vězňů složenou výhradně z mužů rozdílných věkových kategorií, tvořili němečtí a čeští komunisté, zástupci sociálních demokratů, protinacističtí vzbouřenci, intelektuálové, dělníci a nepříliš mnoho židů.¹⁶⁵ Počet vězňů však v následujících týdnech neustále stoupal. Začátkem dubna dorazil do tábora transport s desítkou vězňů zatčených v okolí Rokycan. Po nich následovalo přibližně 40 příslušníků židovského náboženství a dalších několik mužů pocházejících ze západočeského kraje. Během několika týdnů od vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava vzrostl celkový počet na 200 vězňů.¹⁶⁶ Mezi internovanými se objevoval například Jaroslav Bartl. Český poštovní úředník pocházející z Kralic, během ozbrojeného střetu v září 1938 v sebeobraně postřelil služební zbraní dva příslušníky Sudetoněmecké strany, kteří na něho zaútočili. Během incidentu sám utrpěl vážný otřes mozku a řezná zranění. Po krátké hospitalizaci v kraslické nemocnici, však musel před rozlíceným davem německých nacionalistů, kteří si ho vyžádali k lynčování, utéct z města do Prahy.¹⁶⁷ Kraslický incident celostátní německý tisk veřejnosti prezentoval jako chladnokrevný útok na dvojici sudetských politických činitelů a udělal tak z nevinného úředníka zločince, po němž bylo vyhlášeno pátrání. Po březnové okupaci zbylého českého vnitrozemí roku 1939 se podařilo německé policii Jaroslava Bartla dopadnout a uvěznit. Před příchodem do Ostrova nad Ohří pobýval ve věznici na Pankráci. Po nuceném pobytu v táboře za zdi ostrovského zámku se pohyboval v koncentračních táborech Dachau a posléze v Buchenwaldu. Druhou světovou válku a teror panující v prostředí táborů český úředník přežil. Vrátil se zpět do Kraslic, kde působil ve funkci předsedy Okresní správní komise. Zemřel v roce 1988.¹⁶⁸

Ihned po příjezdu na nádvoří barokního zámku vyhnali strážníci za křiku a ran dřevěnými pažbami pušek vězně z nákladních vozidel. Následoval nástup

---

¹⁶⁵ SEDLÁK, Miroslav, *Boj proti fašismu na Karlovarsku*, Karlovy Vary 1965, s. 4.

¹⁶⁶ GUBIČ, Otto, *Jasně slovo o minulosti: česko-německé vztahy, fašismus a antifašismus na Karlovarsku 1933–1945*, Karlovy Vary 1997, s. 28.

¹⁶⁷ SOA Plzeň, fond Václava Němce, kart. 31, O jednom statečném. Sdělení o bývalém buchenwaldském vězni a prvním předsedovi OSK v Kraslicích Jaroslavu Bartlovi.

¹⁶⁸ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 258.

a obvyklá procedura stříhání vlasů. Zajatci jednotlivě přistupovali před dozorce, který každého z nich nedbale ostříhal. Některým úmyslně zkrátil vlasy jen na jedné polovině hlavy, totéž udělal i s vousy. Několika levicově orientovaným mužům vystříhal „holič“ uprostřed hlavy široký a nevzhledný pás, který se táhl od týlu přes temeno lebky až nad čelo.¹⁶⁹ Zohavení a zesměšnění vězňů vyvolávali mezi dozorcí a místním obyvatelstvem, vídávajíc zřídka kdy zajatce při venkovních pracích, výsměch a opovržení.¹⁷⁰

5.1.1 Velitelé a dozorcí výchovného tábora Ostrov nad Ohří

V čele ostrovského tábora stál člen SS-Sturmbannführer¹⁷¹ Richard Heidan narozený 13. září 1893 v saském městě Hoyerswerda. Vyučil se řemeslu koláře, kterému se věnoval do listopadu 1920. Tehdy se přidal k policejním sborům, u nichž jako policista působil do dubna 1926. Od října 1938 povýšil na funkci zástupce německých ozbrojených sil ve městě Teplá, v němž pobýval do června následujícího roku. Řídící orgány SS ho následně povolaly do Karlových Varů a přidělili ke správě ostrovského tábora.¹⁷²

Službu dozorcího personálu vykonávalo několik příslušníků z řad karlovarské tajné policie. Kupříkladu komisař Paul Weber narozený 1. února 1897 v saském Hannoveru, řidič gestapa Ludwig Bayer narozený 24. dubna 1916 v Norimberku, kriminální sekretář August Haberstroh narozený 15. října 1896 ve vinařské oblasti Horrheimu a mnoho dalších policejních činitelů pocházejících z Karlových Varů a okolí. Převážná část funkcionářů tajné policie a dozorců zmanipulovaných nacistickou agresí, kteří působili v ostrovsém táboře, se k vězňům chovala nelítostně a vystavovala je nejrůznějším metodám fyzických

---

¹⁶⁹ Podobně jako u vězenkyň z pracovního tábora v Nové Roli, jimž se vlasy zkracovaly nejen z hygienických důvodů, ale také záměrného zostuzení, byly podobným způsobem zesměšňováni i zadrženi muži. Příliš nápadná stigmatizace rovněž zabraňovala potencionálním uprchlíkům uniknout před zraky veřejnosti, která obvykle vězně z táborů považovala za nebezpečné zločince a vrahy. Poznámka autora.

¹⁷⁰ NEZBEDA, s. 10.

¹⁷¹ V českém ekvivalentu se jedná o hodnost majora, TEJCHMAN, s. 229.

¹⁷² BIMAN, Stanislav a kol.: *Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety: biografická příručka A-Z*, Státní oblastní archiv v Litoměřicích 2008, [elektronický zdroj].

trestů a mučení. Jak po válce vzpomínali přeživší muži držení v místním táboře, přinutili dozorcí s pomocí výhrůžek vylézt jednoho z vězňů na vysoký strom v přilehlém zámeckém parku, jenž společně s barokním zámekem vlastnily říšské úřady, a podřezat pod sebou větev. Nato trýzněný spadl na zem a zůstal ležet v bezvědomí. Neštěstím pobavení strážníci zraněného vzkřísili tím, že ho vhodili do potoka protékajícího zámeckou zahradou, aniž by brali ohled na zdravotní stav muže. I přes podobné incidenty se však většina vězňů shodla, že obzvláště velké sklony ke krutostem měl již zmiňovaný triadvacetiletý Ludwig Bayer. Pro své sadistické jednání ho zajatci mylně považovali za velitele tábora. V prostředí zámeckého dvora a parku se Bayer pohyboval v doprovodu ochočeného psa, německého ovčáka. Zajatce, kteří se dopustili jakéhokoliv přestupku, častokrát trestal ranou do zátylku či tváře pažbou ruční pistole, jež u sebe nosíval.¹⁷³

O něco později nahradil velitele ostrovského tábora Richarda Heidana již zmiňovaný Unterstumführer¹⁷⁴ August Haberstroh narozený 15. října 1896 v Horrheimu. V roce 1936 vstoupil do řad jednotek SS. Posléze působil jako kriminální sekretář tajné německé policie v Karlových Varech.¹⁷⁵ V porovnání se svým předchůdcem se k vězňům choval docela zdvořile. Obzvláště přísný byl naopak k dozorcímu personálu, od něhož vyžadoval maximální disciplínu. Přihodilo se, že během noční hlídky jeden z dozorců usnul, přičemž upustil svou zbraň. Haberstroha nezodpovědné chování provinilce natolik rozeznilo, že jej veřejně „seřval“. Ponížený se posléze v zámecké zahradě zastřelil. Nový velitel tábora dokonce dozorcům zakázal, jakkoliv zajatce trýznit pro vlastní potěšení, jak zaznamenal ve svých vzpomínkách Jaroslav Bartl. *„Stalo se, že odvolal komando vězňů pracujících za deště na silnici. Nařídil, aby dostali suché prádlo a čaj. Protože déšť neustával, rozhodl se pro školení. Začal přednáškou o Hitlerovi. Nadšeně hovořil o jeho lásce k lidem a o tom, jak chce nastolit ráj na zemi. Jindy s nesmírným*

---

¹⁷³ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 258.

¹⁷⁴ V českém ekvivalentu se jedná o hodnost poručíka, TEJCHMAN, s. 229.

¹⁷⁵ BIMAN, [elektronický zdroj].

zaujetím vykládal program Německé nacionálně socialistické strany. [...] Když skončil, začal zkoušet. Už po chvíli zjistil, že nikdo neposlouchal. Jste přece dělníci, vytýkal nám. Mě vyvolal na bod číslo pět. [...] vysypal jsem ho téměř doslova. Učitel zářil. Hned se mě zeptal, jak a proč jsem se do tábora dostal. Nic jsem nezamlčel. [...] A tak jsem odpověděl: Postřelil jsem v Kraslicích v sebeobraně dva ordnery. Sám se přiznal, že zastřelil žida. Ale ordnery? Nemohl to pochopit.“¹⁷⁶

5.1.2 Každodenní život v táboře

Zatímco běžná podoba táborů sestávala z několika dřevěných baráků se zděnou podezdívkou, obehnaných vysokým ostnatým drátem, obvykle nabitým elektrickým proudem a s ozbrojenými strážními věžemi, ostrovský tábor byl umístěn za zdmi šlikovského zámku, jenž patřil ve své době k významným historickým stavbám. Kdysi přepychem vybavené komnaty v prvním patře západního křídla se změnily ve studené a pochmurné cely. Jednotlivé jizby postrádaly jakékoliv základní vybavení. Na místo dřevěných paland, na nichž se tísnili lidé v běžných koncentračních či pracovních táborech, spávali zadržení muži na holé zemi pokryté trochou splihlé slámy, jíž si z rozkazu vedení museli sami nanosit z nádvoří a rozprostřít po podlaze. Prostor vyhrazený ke spaní lemovalo několik starých prken stlučených k sobě. Uvěznění muži neměli k dispozici žádné přikrývky, a tak se zahalovali do vlastních kabátů a šatů. Za chladných nocí se zády tiskli jeden k druhému ve snaze trochu se zahřát.¹⁷⁷

V táboře vládl velice přísný režim stavěný na vysilující a celý den trvající práci. Ta se nejenže stala prostředkem násilné vazby proti nepřátelům nastupujícího nacistického režimu, ale zejména nástrojem, který měl mít na vězně převýchovný účinek.¹⁷⁸ Všední den začínal kolem páté hodiny ranní.

---

¹⁷⁶ SOA Plzeň, fond Václava Němce, kart. 31, O jednom statečném. Sdělení o bývalém buchenwaldském vězni a prvním předsedovi OSK v Kraslicích Jaroslavu Bartlovi.

¹⁷⁷ BUBENÍČKOVÁ, Růžena, KUBÁTOVÁ, Ludmila, MALÁ, Irena, *Tábory utrpení a smrti*, Praha 1969, s. 115–116.

¹⁷⁸ KOKOŠKOVÁ, Zdeňka, PAŽOUT, Jaroslav a kol.: *Museli pracovat pro Říši: nucená pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války*, Praha 2004, s. 64–74.

Křikem a ranami pobízení vězni museli rychle vstát ze země, očistit si oděv od zbytků slámy, seřadit se do linie v dlouhé chodbě prvního poschodí a nastoupit na takzvanou „čtvrthodinku“. Na nádvoří muži z příkazu dozorců prováděli padesát dřepů a několikrát dokola obíhali prostranství zámku. Posléze se podávala skromná snídaně z obvykle snadno dostupných a laciných surovin. Do půllitrového plechového hrnku dostal každý hořkou meltu s krajícem suchého chleba. *„Vřelá brynda se musela na rozkaz ihned vypít. Těžko se držel v třesoucích se prstech hrnek s horkým nápojem a kusem chleba, když s námi všemi lomcovala zima s vysílením. Běda, kdyby upadl jen drobek chleba na dlažbu chodby! Už tu byl řvoucí chlap v uniformě s fackami a kopáním, že prý Německo má chleba dost, ale plýtvat s ním nenechá. [...] Je to neuvěřitelné, ale člověk za vzniklé násilné situace a zlého nakládání nemá nejmenšího pomyslení na jídlo. Čeká jen, co přijde dál, jaké metody týráni ten nebo jiný gestapák použije. [...] Už v počátku dne přicházelo na mysl, zda člověk dožije večera pro stále nelidské pronásledování. „Musíš, musíš vydržet, boj teprve začíná...!“ To bylo naše krédo.“*¹⁷⁹

Po fyzicky náročné rozcvičce a chudé snídani se vězni do konce dne zpravidla věnovali určitým pracím. V prvních několika dnech po svém uvěznění odklízeli sníh z nádvoří. Nakládali jej na dřevěný povoz, který posléze několik mužů odtáhlo k nejbližšímu potoku, do něhož sníh vysypávali. Současně s tím prováděli úklidové a čistící práce v jednotlivých pokojích a sálech ostrovského zámku. Vlastními bavlněnými kapesníky nebo kusy papíru umývali a leštili skleněné tabule hranatých oken, přičemž letný pohled ven, do městských ulic či francouzské zahrady, pokládali dozorcí za přípravu k útěku. Domnělé utečence za trest dlouze tloukli a kopali, nutili válet sudy po znečištěných dřevěných podlahách dlouhých chodeb nebo cvičit až do úplného vyčerpání.¹⁸⁰

Z početné skupiny vězňů vybrali strážníci několik mužů a zařadili je do pracovních komand, která se starala o čistotu zámeckého parku.

---

¹⁷⁹ NEZBEDA, s. 6–8.

¹⁸⁰ Tamtéž..

Udržovala jeho rozsáhlý terén, pečovala o stromy, keře, rostliny a odklízela veškerý zahradní odpad. Čistila a upravovala prostředí kolem vodních toků a rybníků. Stavěla, dláždila silnice a cesty, díky nimž se rozšiřovalo a zdokonalovalo dopravní spojení města s okolním světem. Kromě venkovních činností pracovali někteří vězni v truhlářských, krejčovských, obuvnických a jiných dílnách zřízených v prostorách historického panství. Jednotlivá pracoviště fungovala zejména pro potřeby policejních funkcionářů a dozorců ostrovského tábora. Zajatci pro ně vyráběli nejrůznější předměty. Obvykle se jednalo o snadno vyrobitelné drobné domácí vybavení a doplňky. Společně s dílnami v zámku vznikla i ošetrovna, která však postrádala převážnou část základních lékařských pomůcek a disponovala pouhými třemi lůžky. Na nemocné a zmrzačené muže dohlížel plzeňský lékař Bedřich Adel [jeden z vězňů – N. F.]. Avšak ani pacienti upoutaní na lůžko neunikli před agresí dozorců, kteří několikrát za den ošetrovnu navštěvovali a nutili vězně dělat dřepy či běhat po místnosti, aby se ujistili, že nemoc pouze nepředstírají. Z tohoto důvodu se spousta vězňů odmítala dlouhodobě na ozdravovně zdržovat a raději se věnovala svým pracovním povinnostem.¹⁸¹ *„Velké povyražení poskytovali esesákům i závody s naplněnými kolečky materiálu. Jezdilo se tak dlouho, až někteří ze „závodníků“ únavou omdleli. Podobná podívaná byl i na závod „metení dvora a místností“ zubními kartáčky, za stálého pobízení kopanci.“*¹⁸²

V poledních hodinách se práce přibližně na půl hodiny přerušila, neboť se podával oběd. Po zaznění signálu z píš'alcky museli vězni okamžitě zanechat své práce, odložit pracovní náčiní a v co nejkratším čase se seřadit, aby dozorcí provedli přepočítávání a ujistili se, že nikdo nechybí. Kontrola se tu a tam neobešla bez „tradičního cvičení“. Na povel strážníků se pak všichni za poklusu a hlasitého zpěvu přesunuli do zámku, kde se podával oběd, jehož příprava: *„musela být zvláště veselá, bylo nařízeno hvízdát melodie až ze dvora do místnosti ve druhém patře, tam se postavit*

---

¹⁸¹ NEZBEDA, s. 6–8.

¹⁸² BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 260.

ke stolu, na rozkaz ukončit hvízdání, vzít hrnek a jít pro „jídlo“. Člověku to připadalo chvílemi až jako absurdní sen [...]. Do hrnků pleskaly suché, rozmačkané brambory, někdy trochu suché vařené rýže. Když přišly skupiny židů, chodili tito nešťastníci pro oběd až na konec, bez hrnků. U kotle nastavili dlaně, do nich jim vychrstli trochu horkých brambor nebo rýže, a tak to museli jíst jen z holé ruky, bez lžice, jako psi! Kdyby jen trochu jídla z popálených rukou upadlo, bylo by zle.“ Líčil zmiňovaný Václav Nezbeda.¹⁸³

Po krátké přestávce se vězni v zástupcích vraceli ke své nedokončené práci. Za zpěvu písně „*Heute gehört uns die Heimat, morgen ganze Welt – Dnes nám patří naše vlast, zítra celý svět.*“ se přesouvali do francouzských zahrad zadní branou pod zámeckou věží, aby nepřišli do styku s civilním obyvatelstvem. Příliš hlasitý zpěv, však nemohl uniknout lidem procházejících během dne kolem barokního zámku. Někteří z vězňů nerozuměli nebo neuměli německy, a tak jen otvírali ústa a zpěv předstírali. Muže odmítající z jakéhokoliv důvodu přinejmenším zpívání simulovat, zasypali dozorcí ranami pěstí a kopanci.¹⁸⁴

Celodenní práce končila obvykle až ve večerních hodinách. Následovala hladová večeře, hrnek černé melty s kouskem chleba. Vězni se také věnovali osobní hygieně, kterou vykonávali v chladné patrně sklepní místnosti bez oken. Umývali se ve žlabech se studenou vodou a potřebu vykonávali v malé a temné komoře bez světla, a především bez toalety. Exkrementy povalující se na zemi museli z rozkazu dozorců odklízet výhradně židé. Neměli však žádné čisticí prostředky ani jiné vybavení, kromě několika dřevěných věder, do nichž holýma rukama výkaly nabírali a posléze vynášeli. Po dokončení úklidu podstupovali kontrolu správně umytých a čistých rukou, které dávali dozorcům k přezkoumání.¹⁸⁵

Důkladnější hygieně byla věnována neděle, během níž vězni nepracovali jako obvykle v zahradách, které za dne navštěvovali místní obyvatelé, ale ve výrobních dílnách zámku. Na sklonku dne nanosili vodu z nádrže a ohřátou

---

¹⁸³ NEZBEDA, s. 8–9.

¹⁸⁴ Tamtéž.

¹⁸⁵ Tamtéž.

ji nalili do dřevěných necek, v nichž se ve spěchu a za stálého křiku dozorců, koupalo několik mužů naráz. Během očišťujících procedur se přihlížející strážníci bavili tím, že: „[...] vymýšleli nejrůznější „hry“. Tak se utvořil velký kruh vězňů, do jehož středu se sklonily všechny hlavy. Začalo „sekání masa“, byly údery do zadní části těl. Když bolely ruce, vzal se taky kus prkna. Uhozený se zpravidla svalil bolestí na zem. [...] Za velkou atrakci považovali nositelé nordické rasy prohlídku rukou. To se vždy našel důvod k dodatečné očiště. Vyhlédnutá oběť musela na dvoře ulehnout u nádrže na dřevěnou rohož. Další vězeň poléval ležícího vodou a na nahém těle dřel ostrým kartáčem ležícího tak, až prýštila krev.“¹⁸⁶

Obzvláště v době, kdy byl v táboře přítomen velitel Richard Heidan, se dozorcí chovali k židům mimořádně krutě. Stalo se, že strážníci jedné noci vzbudili a nechali nastoupit několik mužů židovského vyznání. Vězni pak dostali do rukou hořící pochodně, s nimiž v průvodu procházeli dlouhými chodbami zámku. V čele kráčel plzeňský rabín Max Hoch s obličejem pomazaným černou barvou a zpíval hebrejské písně. Celé procesí pak skončilo surovým týráním. Následujícího rána museli ztýraní vězni, bez ohledu na způsobená poranění, nastoupit do celodenní a vyčerpávající práce.¹⁸⁷ Podobné násilnosti páchané na židech, si vyžádaly několik lidských životů. Prvními oběťmi se stali bratři Erwin a Josef Schönovi. Vlastníci továrny vyrábějící nitě, kteří s vyhlášením protektorátu Čechy a Morava ztratili veškerý svůj majetek a posléze byli internováni do nejbližšího tábora v Ostrově nad Ohří. Josef Schön podlehl zraněním způsobeným dlouhodobým mučením. Erwin Schön zahynul krátce po svém mladším bratrovi pádem z okna šlikovského zámku. Nelze s jistotou potvrdit, zdali se jednalo o sebevraždu nebo muže ke skoku přinutil některý z dozorců. Dle svědectví vězňů v táboře zahynulo několik mužů.¹⁸⁸

---

¹⁸⁶ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 260.

¹⁸⁷ ŠTĚPÁNEK, Josef, *Ze vzpomínek několika bývalých vězňů z koncentračního tábora v Ostrově nad Ohří*, In: Sborník k dějinám dělnického hnutí a KSČ na Karlovarsku, Karlovy Vary 1978, s. 345.

¹⁸⁸ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 262–264.

Pokaždé, když došlo k úmrtí, přijel na nádvoří zámku pohřební vůz, kterého si místní lidé nemohli nevšimnout, když projížděl zámeckou branou s nejméně jednou naloženou dřevěnou rakví. Těla přibližně pětadvaceti zemřelých vězňů se odvážela ke zpopelnění do krematoria v Karlových Varech. Muži často podléhali na celkové vyčerpání organismu, soustavně vysilovaného náročnou fyzickou prací a nedostatečným množstvím přidělované stravy.¹⁸⁹ Dle svědectví Václava Nezbedy a Bohuslava Šroubka, levicově organizovaného funkcionáře pocházejícího z Plzně, spousta vězňů zemřela na následky smrtelných zranění přivozených opakujícím se týráním. V temném a chladném sklepení zámku, dříve sloužící pro uskladnění potravin a především vína, zřídili dozorcí mučírnu. Bohuslav Šroubek vzpomínal na rozhovor s jedním nejmenovaným a zuboženým židem, který mu stačil krátce před tím, než zemřel, říci o vlhké místnosti nacházející se hluboko ve sklepě, kam jej dozorcí odvedli a uvázali k dřevěnému kříži a posléze mučili. Vězni pracující během dne v zahradách zámeckého parku údajně slýchávali bolestivé výkřiky vycházející ze spleitého a tmavého sklepení.¹⁹⁰

Dne 27. července 1939 vyhlásil Adolf Hitler amnestii pro politické vězně. Zpráva se rychle rozšířila mezi zajatce těšící se z vidiny blízkého návratu domů k rodinám. „*Skákali jsme radostí, když nám to Haberstroh oznámil. Ta nečekaná radost dlouho netrvala. Viděli jsme, jak je komandant sám zklamán, když dodatečně zjistil svůj chybný výklad Hitlerova rozkazu. Místo domů jsme šli do Dachau. [...] Nacistům měl sloužit jako vzorový tábor. Byl tam vypracován a vyzkoušen systém řízení a správy dalších koncentračních táborů a formulovány principy zacházení s vězni. Zkušenosti tohoto tábora mělo pak být použito v dalších táborech.* [velitel tábora Haberstroh – N. F.] *Každému z nás při loučení podal ruku a prohlásil: Je to omyl, jistě se to co nejdřív vysvětlí.*“ Vzpomínal

---

¹⁸⁹ SOA Plzeň, fond Václava Němce, kart. 5, Soupisy památných míst protifašistického odboje podle jednotlivých okresů.

¹⁹⁰ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 264–265.

na hořké zklamání Jaroslav Bartl.¹⁹¹ Tábor zůstal činný až do srpna roku 1939. Několik mužů, především německých antifašistů, se dostalo na svobodu. Převážná část vězňů však byla deportována do koncentračního tábora v Německu.¹⁹²

6. PRACOVNÍ TÁBOR OSTROV NAD OHŘÍ

6.1 Zřízení pracovního tábora

Krátce po zrušení výchovného tábora obsadili zámek němečtí uprchlíci pocházející z oblastí Ukrajiny, Polska a Rumunska. V neobydleném barokním zámku našli úkryt a především klid, o který je v jejich původní domovině připravila válka a rozpínavost hitlerovského Německa. Několika členné rodiny s dětmi se od roku 1941 postupně usazovaly v zámeckých pokojích a sálech. Nově příchozí muži a otcové od rodin pracovali v ostrovských podnicích, kupříkladu v papírně Teerag založené v roce 1877. Dělníci v továrně zpracovávali zbytky papíru a textilií, z nichž vytvořili speciální směs, jež se používala k výrobě střešní lepenky.¹⁹³ Mezi papírovým odpadem zaměstnanci nacházeli již uplatněné potravinové lístky, které někteří dělníci tajně kradli. Pomačkané a znečištěné poukazy posléze vyhledali, očistili a znovu uvedly do oběhu. Ti, jenž si tak chtěli ve válečných letech přilepšit trochou jídla navíc, se dopouštěli velice závažného přestupku přísně sankciovaného. Známý je případ, kdy ostrovská policie při podvodné činnosti zadržela Stanislava Körnera a Bohuslava Koubka,¹⁹⁴ dvojici českých totálně nasazených dělníků pracovního komanda evidovaného pod číslem 10473 Schlackenwerth, spadajícího pod kmenový tábor

---

¹⁹¹ SOA Plzeň, fond Václava Němce, kart. 31, O jednom statečném. Sdělení o bývalém buchenwaldském vězni a prvním předsedovi OSK v Kraslicích Jaroslavu Bartlovi.

¹⁹² BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 265.

¹⁹³ ČEPELÁKOVÁ, Zdeňka, *Jedna z kapitol válečného Ostrova*, In: Ostrovský měsíčník, č. 12, Ostrov nad Ohří 2007, s. 11.

¹⁹⁴ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 266.

Stalag M. Stammlager XIII. B Weiden/Oberpfalz.¹⁹⁵ S viníky proběhlo zvláštní soudní přelíčení konající se v Chebu, kde tamní soud oba muže odsoudil k trestu smrti.¹⁹⁶

Po incidentu se podezíravost německé policie zaměřila na uprchlické rodiny žijící v ostrovském zámku. Příslušníci jednotek SS navštívili panství, na jehož nádvoří se z jejich rozkazu seřadili všichni přesídlení muži. Nacističtí funkcionáři se je následně snažili přimět, pod příslibem nabytí majetků, k tomu, aby přijali německé občanství. Převážná část však německou příslušnost odmítala, neboť se obávala povinné vojenské služby, do níž německá armáda povolávala své říšské občany. V následujících dnech proto příslušníci SS zorganizovali zatýkáci akci proti všem rodinám, které se odmítly podřídit německým požadavkům. Muže násilně separované od žen a dětí za křiku a bití nahnali do nákladních vozidel a odvezli do koncentračního tábora ve Flossenbürgu. Ženy s několika malými dětmi deportovali v korbách vojenských automobilů do Ravenbrücku. Otřesné podmínky panující v prostředí táborů přiměly v krátkém čase spoustu rodin přehodnotit svá předchozí stanoviska. Poté, co se rodiny připojily k německému národu byly převezeni do provizorně zřízeného internačního střediska v Libereckém kraji a po čase dál na východ, kde jim německé úřady předaly přislíbené majetky.¹⁹⁷

Ostrovský zámek zůstal po hromadném odsunu někdejších nájemníků nějaký čas prázdný. Velké a nevyužité zámecké prostory se staly středem zájmu hlavního německého hospodářského úřadu – *SS Wirtschafts-Verwaltungshauptamt* se sídlem v Berlíně. Se sílícími leteckými útoky spojeneckých jednotek na významná německá města a průmyslová centra rozhodla kancelář hospodářského úřadu v čele s Oswaldem Pohlem, přemístit berlínskou centrálu oděvního skladiště – *SS-Kleiderkasse* s uniformami pro funkcionáře SS

---

¹⁹⁵ SOA Plzeň, fond Václava Němce, kart. 4, Dokumentace k publikaci Hrdinové protifašistického odboje v Západočeském kraji.

¹⁹⁶ Kronika města dostupná z: http://www.portafontium.eu/iipimage/30360295/soap-kv00283_mesto-ostrov-1946-1962_0120?x=396&y=441&w=528&h=184 [10. 4. 2019].

¹⁹⁷ ČEPELÁKOVÁ, s. 11.

do méně ohroženého protileteckého krytu českého pohraničí.¹⁹⁸ Místem pro uskladnění vojenské výstroje se stal dostupný zámek v Ostrově nad Ohří, do něhož v jarních měsících roku 1943 byla železnicí převezena velká část jakostního zboží.¹⁹⁹ Před zahájením provozu oděvního oddělení obstarala nutné přípravné práce desítka vězňů²⁰⁰ ze Sachsenhausenu.²⁰¹

Na sklonku roku 1943 se barokní zámek změnil v pracoviště německého textilního oddělení. Levnou a snadno nahraditelnou pracovní sílu tvořilo přibližně 120 válečných zajatců a vězňů nejrůznějších národností z Flossenbürgu. Šlo zejména o dělníky a řemeslníky, kteří se v meziválečných letech živili jako krejčí, ševci či truhláři a tesaři dokončující zbylé úpravy výrobního prostředí. Společně se šitím vojenských oděvů a večerních toalet zhotovovali vězni drobné kancelářské pomůcky a psací stroje.²⁰²

6.1.1 Každodenní život v táboře

Ačkoliv ostrovský zámek sloužil jako pracovní tábor určený výhradně pro muže, působilo v něm i několik žen. Jednou z nich byla Wanda Kleinová, rozená Taculková. Příslušnice polského národa, jenž se v říjnu 1944 účastnila ozbrojeného varšavského povstání, které německá armáda krvavě potlačila. Posléze vypuklo masové zatýkání osob podílejících se na vzpouře proti nacistické okupační správě. Zadržení povstalci, mezi nimiž se nacházela i zmiňovaná Wanda Kleinová, nechaly německé policejní orgány převést z hlavního polského města

---

¹⁹⁸ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 267.

¹⁹⁹ ZEMAN, s. 222.

²⁰⁰ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 267.

²⁰¹ Koncentračního tábora zřízeného nedaleko hlavního německého města Berlín v roce 1936, jehož výstavba pokračovala další dva roky. Stavební práce obstarávalo několik k tomu určených vězňů. Po dokončení tábora se do něho začaly sjíždět transporty s politickými oponenty, židy, válečnými zajatci, asociály – homosexuálové, zločinci a vrazi. Vězni pracovali v místních dílnách a továrnách vlastněných správními orgány SS. Rovněž působili v pracovních komandech pověřených stavbou cihelny dodávající materiál pro realizaci kolosálních stavebních plánů Třetí říše. Tábor sloužil také jako výcvikové středisko dozorcího personálu, velitelů a budoucích vysoce postavených funkcionářů SS. Dostupné z: <https://www.sachsenhausen-sbg.de/geschichte/1936-1945-konzentrationslager-sachsenhausen/> [12. 4. 2019].

²⁰² BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 268.

do sběrných středisek. Odtud pak vězně rozvázeli do jednotlivých pracovních táborů. „Cestou jsem slyšela jen hlášení železničních stanic. Když se pak brzy ráno ozvalo z tlampačů „Schlackenwerth“, vlak zastavil. Museli jsme vystoupit a čekat. Nikdo z nás netušil, co bude dál. Snad po dvouhodinovém čekání přišel z města voják a říkal: „Které ženské tady umí šít a mluví německy?“ Přihlásilo se nás mnoho, ale vybral jen tři. Zbylí Poláci byli naloženi zpět do vlaku a odvezeni neznámo kam. [...] Krejčovská dílna se nacházela v patře zámku. Spolu s námi pracovali v dílně dva velmi dobří krejčí. Celou dílnu měl na starosti vedoucí, říkali jsme mu „pan Šéf“, Rakušan – důstojník. Měli jsme zlatý život. Museli jsme jen udělat práci, kterou nám šéf nakázal [...]. My švadleny jsme pracovaly i na dámských garderobách, kostýmech a pro paničky pohlavárů.“²⁰³ Patrně si v místních dílnách nechávala šít společenské šaty i dlouholetá partnerka a později manželka Adolfa Hitlera, Eva Braunová.²⁰⁴

Oproti zadrženým mužům měly polské dělnice větší míru svobody. Po splnění všech pracovních povinností se směly procházet městem a zavítat do místních podniků. Při styku s ostrovskými civilisty a návštěvou biografu však musely na svých vězeňských šatech skrývat náprsní nášivku s velkým písmenem „P“ v červeném poli trojúhelníku. Vězni z kmenového tábora Flossenbürg působící v krejčovských dílnách a skladech s textiliemi obvykle pracovali 12 hodin denně včetně neděle, která z pravidla bývala odpočinkovým dnem s minimálním pracovním vyčerpáním. S nárůstem zakázek na výrobu armádních uniforem se obvyklá pracovní doba protáhla až do pozdních nočních hodin. Podmínky stravování se oproti jiným obdobným zařízením mimořádně nelišily. Snídaně se skládaly z hrnku hořké kávovinové náhražky a krajícem chleba namazaným trochou margarínu. O polední přestávce se podával řídký vývar z brambor či směsi zeleniny. Jednou za čas se do polévek přidávaly kousky

---

²⁰³ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 268–269.

²⁰⁴ Kronika města dostupná z: http://www.portafontium.eu/iipimage/30360295/soap-kv_00283_mesto-ostrov-1946-1962_0120?x=460&y=355&w=528&h=184 [12. 4. 2019].

masa ze zatoulaných psů, které na rozkaz dozorců vězni odchyťovali v okolí či v zámecké zahradě.²⁰⁵

Dne 24. prosince 1944 ve večerních hodinách zachvátil zámek rozsáhlý požár, který zničil převážnou část panství a vybavení pracoviště spolu se sklady vysoce kvalitních látek, vojenských stejnokrojů a kancelářských produktů. Příčina požáru nebyla zjištěna. Uvádělo se, že šlo o nešťastnou náhodu. Mezi vězni a místními obyvateli se šířily zvěsti o tom, že požár založili sami členové SS, aby tak zahladili stopy vysokého deficitu naskladněného výrobního materiálu a oděvů, způsobeným v období válečné nouze častými krádežemi.²⁰⁶ Vězni spolu s dozorcí se na nějaký čas přestěhovali do blízkého hostince „*Zum Westfalen*“ [U Vestfálce – N. F.] Vězni spávali v tanečním sále na několikapatrových palandách. Přes den pak vyklízeli spáleniště a opravovali ohořelou střechu zámku a zámecké prostory.²⁰⁷

Stálý dozor nad pracujícími vykonával velitel SS-scharführer²⁰⁸ Edmund Martin Fieger narozený roku 1885 v německém Kornhochheimu u Erfurtu. Vězni jej popisovali jako staršího vysokého a obézního muže, jenž měl sklony k fyzické agresivitě a alkoholismu. Častokrát jej vídávali ve službě v podnapilém stavu, v němž vězněné muže tloukl pěstmi nebo práskal bičem, který nosil při sobě a působil jim tak těžká zranění, zlomeniny a podlitiny. Práceschopné a na smrt vysílené posílal na popraviště do kmenového koncentračního tábora ve Flossenbürgu. Vězni však neumírali pouze na popravišti německého tábora, ale také na půdě ostrovského zámku. Ve většině případech se oběťmi stávali Poláci, Francouzi, Ukrajinci a Rusové.²⁰⁹ Zemřelí byli ukládáni do dřevěných beden, které se pohřebním vozem převážely ke zpopelnění do Karlových Varů. Zaměstnanci krematoria měli zakázáno do těchto rakví nahlížet, přesto však krátce před kremací potajmu odkryli poklopy dřevěných

---

²⁰⁵ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 269.

²⁰⁶ GUBIČ, s. 29.

²⁰⁷ ZEMAN, s. 222.

²⁰⁸ V českém ekvivalentu se jedná o hodnost rotného, TEJCHMAN, s. 229.

²⁰⁹ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 270–271.

beden, v nichž spatřili nahá a vyhublá těla jevící známky po předchozím brutálním mučení.²¹⁰

Mezi vězni měl však velitel tábora i svého oblíbence, k němuž se choval s viditelnou zdvořilostí a nákloností. Wladyslaw Ostrowski, mladík pocházející z Polska, se těšil Fiegerovy přízně, který mladého muže zásobil většími přiděly potravin a nenutil jej k odklizení ohořelých trosek zámku či stavebním pracím, jež prováděli ostatní vězni. Na místo špinavé a náročné práce hoča přiřadil na výpomoc do táborové kuchyně. Lze se domnívat, že velitel SS Edmund Martin Fieger byl homosexuálně orientován a s mladým polským mužem udržoval intimní vztah.²¹¹

6.1.2 Konec války v Ostrově nad Ohří

Začátkem nového roku 1945 se do Ostrova nad Ohří začali sbíhat uprchlíci z někdejších velkých německých měst zničených bombovými nálety spojeneckých leteckých ozbrojených sil, jejichž útoky v posledním půlroce války stále sílily. Hroučící se německé vojsko ustupovalo před armádami silnějších protivníků, které postupovaly ve dvou směrech do okupovaných českých zemí. Němečtí vojáci a civilisté opouštěli své majetky a prchali před Rudou armádou z obav, že padnou do zajetí. Panika se rozšířila i mezi dozorce a velitelem SS Fiegerem. S počátkem dubna začali nacističtí funkcionáři v zámku s ničením dokumentů, listin a veškerých evidenčních tiskovin.²¹² S likvidací všech zbývajících důkazů pomáhalo několik vězňů. Ti zbylí byli 20. dubna transportováni po železnici směrem do Ústí nad Labem a odtud pak dále do Litoměřic. Při přesunu se několika mužům podařilo nepozorovaně utéct. V cílové stanici Litoměřice se nacházela jedna z mnoha poboček flossenbürgského tábora. Z příkazu místního vedení SS museli vězni, přemístění z ostrovského zámku,

---

²¹⁰ SOKA Karlovy Vary, fond ONV Karlovy Vary, kart. 164, Hlášení Zemské úřadovny státní bezpečnosti v Karlových Varech ze dne 21. 5. 1946.

²¹¹ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 270.

²¹² Kronika města dostupná z: http://www.portafontium.eu/iipimage/30360295/soap-kv_00283_mesto-ostrov-1946-1962_0130?x=93&y=78&w=528&h=184 [15. 4. 2019].

kopat protitankové příkopy až do té doby, dokud nebyli začátkem května 1945 osvobozeni sovětskými vojsky.²¹³

V Ostrově nad Ohří se mezitím zformoval ozbrojený Revoluční národní výbor, který tvořili totálně nasazení čeští dělníci v čele s pivovarským sládkem Františkem Hauzarem, Janem Choutkou a několika dalšími muži. Skupina 8. května 1945 dopoledne vnikla na nádvoří panství a požadovala po veliteli SS Fiegerovi předání správy zámku. Nacistický funkcionář zprvu odmítal požadavku vyhovět, posléze však na něj přistoupil s podmínkou, že mu bude společně s jeho muži umožněn poklidný odchod z města. Následující den opustili dozorcí se svým nadřízeným zámek a odjeli do nedalekého města Nejdek, kde se dobrovolně vzdali přítomné americké armádě.²¹⁴

Polská dělnice Wanda Kleinová vzpomínala, že v posledních dnech války: *„proudily Ostrovem kolony aut a davy lidí. V posledních dnech začali mizet i němečtí vojáci. Zmizel dokonce i šéf krejčovské dílny [...]. Jednoho květnového rána jsme najednou zaslechli dole pod zámkem podivný ruch. A tak jsme neváhali a šli se podívat, co se děje. Všichni vězni stáli před zámkem, nikdo je nehlídal. Zeptala jsem se: „Co se děje?“ a vězeň mi radostně odpovídal: „Je konec války.“ [...] jeden Polák si odněkud přivlekl kolo. Podíval se přitom na mě a povídá: „Pojď, jedeme domů [...]. Vzaly jsme si s Barbarou nějaké ty kostýmy, které jsme ušily a které už nacistické paničky nosit nebudou, a ještě v ten samý den jsme vyrazily pryč z města. [...] Neměla jsem se kam vrátit. Varšava byla v troskách. Příbuzní žádní nezbyli, a tak jsem zůstala v Karlových Varech. Našla jsem si podnájem a začala pracovat v jedné z pekárniček.“²¹⁵*

Před příchodem osvobozené armády převzal Revoluční národní výbor správu města – železniční stanice, poštovní úřad, úřady veřejné moci a školy. Dne 12. května se v Ostrově nad Ohří objevily hlídkující jednotky Rudé armády.

---

²¹³ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 273.

²¹⁴ Kronika města dostupná z: http://www.portafontium.eu/iipimage/30360295/soap-kv_00283_mesto-ostrov-1946-1962_0130?x=99&y=133&w=401&h=140 [15. 4. 2019].

²¹⁵ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 274.

O týden později do města přijela československá armáda pod vedením štábního kapitána Františka Arnošta, která se ujala zajištění bezpečnosti města. Vyzvala místní obyvatelstvo, aby vydalo své zbraně a radiopřijímače. Posléze československá posádka zatkla příslušníky organizací SA a SS, členy strany NSDAP, kolaboranty a podezřelé ze spolupráce s nacisty. Zadržování válečných zločinců prováděly také revoluční ozbrojené skupiny dopouštějící se brutálních intervencí při neohlášených prohlídkách příbytků pochybných osob za účelem zabavování zbraní a munice.²¹⁶

Sběrný tábor pro internaci zatčených, nejen z města, ale i z nedalekého okolí, se nacházel v místním hostinci „U Vestfálce“. Řídícím orgánem střediska se staly vyzbrojené revoluční oddíly. Svými surovými metodami zacházení se zajatci se pohybovaly za hranicemi zákona. Zadrženi museli několikrát za den podstupovat brutální výslechy, při nichž docházelo k psychickému a fyzickému násilí. Vyslýchání byli obvykle bití tak surově, až upadali do bezvědomí. Někteří na následky zranění zemřeli. V noci z 5. na 6. června 1945 pak došlo k úmyslnému zabití několika Němců podrobených před popravou obzvláště krutému mučení. Oběťmi se stali hodinář Johann Müller, hostinský Willi Kuhn či hajný Kraus pocházející z Jáchymova. Spolu s těmito událostmi a panujícími podmínkami se internačnímu středisku začalo přezdívat „ostrovské peklo“.²¹⁷

7. MIMOŘÁDNÝ LIDOVÝ SOUD V CHEBU

Mimořádný lidový soud v Chebu zahájil právní jednání 12. února 1946 v čele s předsedou doktorem Bohumírem Liškou. Soudce z povolání prošetřoval během tříleté činnosti trestního soudu přes 2000 retribučních žalob ze zločinů páchané proti státu, osobám, majetku a udavačství. Chebskému mimořádnému lidovému soudu podléhaly okresy Cheb, Sokolov, Karlovy Vary a Tachov – Aš, Bečov nad Teplou, Cheb, Jáchymov, Karlovy Vary, Kraslice, Lázně Kynžvart,

---

²¹⁶ ZEMAN, s. 228–229.

²¹⁷ KUMPF, Friedwald, *Die Verbrechen an Deutschen*, Neustadt 1950, s. 27–36.

Loket, Mariánské Lázně, Nejdek, Nová Role, Ostrov nad Ohří, Planá, Sokolov, Svataava, aj., na nichž za druhé světové války docházelo k nespravedlnostem. Mnohé z případů však pro nedostatek důkazů soud odložil na dobu neurčitou, nebo se od jejich šetření zcela distancoval.²¹⁸

Devětačtyřicetiletý ředitel podniku Bohemia Henrich Hechtfischer po skončení světové války neopustil místo svého povolání. Nadále pobýval v Nové Roli a udržoval továrnu v provozu. Na základě udání někdejších vězenkyň byl 3. listopadu 1945 zatčen a následně souzen Mimořádným lidovým soudem v Chebu. Formální členství obžalovaného v militantní organizaci SA mělo na souhrnný koncept obvinění minimální vliv. K mnohem závažnějším bodům obžaloby patřila skutečnost, že Hechtfischer nesl plnou odpovědnost za existenci pracovního tábora, válečnou výrobu, kterou zajišťoval využitím otrocké práce vězňů, vůči nimž páchal bezpráví a tím i napomáhal v jejich těžkém ublížení na zdraví. Propagoval nacistický režim, dopouštěl se udavačství a zločinu z omezování základních lidských svobod.²¹⁹ Jednotlivé části žaloby se zakládaly na výpovědích přeživších vězňených žen v novorolském táboře. Přítomná Zdenka Mandlová-Krajtová, Manka Vaniková-Rotterová, Ema Kubínová, Zdeňka Petřková, Věra Andrlová, Anna Kendíková a Markéta Landsmanová svědčily v trestním procesu proti souzenému. Jednohlasně jej označily za člověka zcela zodpovědného za pracovní podmínky a životní úroveň tábora. Rozhodoval o míře pracovního nasazení, kvalitě a množství přidělované stravy a podobě trestů, které buďto sám vykonával nebo jimi pověřoval příslušníky SS.²²⁰

Obsáhlý výčet obvinění Hechtfischer označil za lživá a nezakládající se na pravdě. V záležitosti s pracovním táborem uvedl, že návrh na jeho zřízení nevycházel od něho, nýbrž od říšského úřadu v Berlíně, který státním převratem získal továrnu pod svou úplnou kontrolu. Souzený byl proto vázán vést podnik a přistupovat k pracujícím vězňům dle nejrůznějších nařízení nejvyššího vedení

---

²¹⁸ JIŘÍK, s. 18–22.

²¹⁹ Tamtéž, s. 239.

²²⁰ FRNKA, *Kronika Nové Role*, s. 29–31.

kanceláře SS.²²¹ „1. října přistoupil jsem ku straně NSDAP. U této strany byl jsem pouze členem a nikdy jsem nezastával žádnou funkci. [...] zařadili mne také jako člena ku SA, kde jsem však vůbec neúčinkoval [...]. Před státním převratem 1938 ani po něm jsem se nezúčastnil žádných odbojových akcí proti ČSR. [...] nijak jsem také ani nepronásledoval odpůrce nacistického režimu. [...] Internační tábor pro vězně, kteří byli zaměstnáni v továrně Bohemia [...] byl stále doplňován a z počátku bylo v něm asi 100 vězňů. [...] Já sám jsem v táboře žádný dohled neměl a byl vykonáván jedině velitelem tábora, příslušníkem SS. Rovněž kázeňskou moc měl velitel tábora. V továrně měly dohled nad zaměstnanými trestankyněmi SS ženy. [...] Tyto dozorkyně jsem jmény vůbec neznal. [...] Sám jsem žádnou disciplinární moc nad pracujícími neměl a také jsem ji nikdy nevykonával. Povšiml jsem si, že některé z dozorkyň při práci trestankyně políčkovaly. Toho jsem si nemohl nevšimati, ježto mi bylo řečeno, že do těchto věcí mi nic není. Pokud jde pak o stravování trestanců, nesl jsem odpovědnost sám a sám jsem také jejich stravování řídil. Mohu prohlásiti, že strava byla vzhledem na válečné poměry dosti dobrá a přiděl potravin rovnal se přidělu civilním osobám. [...] kromě toho dostávali vězňové každý týden ponejvíce hovězí maso asi třikráte týdně. [...] Doznávám, že jsem takové případy, kdy vězeň odmítal pracovat, nařídil, aby mu bylo odebráno přilepšení na stravování, jinak však normální stravu obdržel bez výjimky každý.“²²² Během procesu přelíčení několik svědkyň skutečně potvrdilo, že se ve sváteční dny a výjimečně i o nedělích v táboře podávala trocha nepříliš kvalitního hovězího mletého masa s makarony a řepou. Nikoliv však v takové pravidelnosti, jak ředitel továrny sděloval.²²³

---

²²¹ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 43, kart. 92, Výpověď Heinricha Hechtfischera.

²²² SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 47, kart. 92, Výpověď Heinricha Hechtfischera.

²²³ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 47, kart. 92. Výpověď Zdenky Krajtlové a Emílie Kubínové.

Krátce po zatčení Heinricha Hechtfischera obdržela soudní kancelář několik písemných proseb zaměstnanců továrny Bohemia žádající soudní tribunál, aby mimořádně kvalifikovaného a pro podnik nenahraditelného odborníka v oboru vyšetřoval na svobodě a zamezil tím těžkým hospodářským škodám, které nepřítomností technického ředitele továrně hrozily. Kromě toho původci žádosti uvedli, že jsou mezi nimi věrohodné osoby z řad běžných, ale také za války totálně nasazených dělníků či bývalých vězňů internovaných v koncentračních táborech, kteří jsou ochotni podat soudu prokazatelné výpovědi vyvracející četná tvrzení o ředitelově způsobilosti a účasti v trestání, špatném vyživování či transportování vězeňkyň k popravě do kmenových táborů. Dovolávali se důkladného přezkoumání případu, přičemž v závěru dokumentu zdůraznili, že pracovní tábor v Nové Roli měli pod kontrolou činní pohlaváři SS, nikoliv Hechtfischer, jehož činnost se omezovala pouze na náležité řízení podniku.²²⁴

Svědectví v soudním procesu předložil Bohumil Sochor. Dělník zaměstnaný v porcelánce Bohemia od roku 1942 v rámci totálního nasazení svědčil ve prospěch obžalovaného: *„O chování technického ředitele Hechtfischera podle mých zkušeností potvrzuji, že se ve své funkci vedoucího ředitele staral výhradně o zvýšení produkce a zlepšení investičních zařízení továrny. [...] V továrně pracovalo v době okupace několik set vězňů z tábora v Nové Roli [...]. Přicházeli do továrny asi o 6 hodině ranní, drželi pracovní přestávky jako ostatní zaměstnanci a byli stravováni z tábora. [...] zásluhou Hechtfischerovou dostali vězňové, kteří vykonávali těžší práce, přídatkové lístky na tuky, maso a chleba, kteréžto naturálie dostávali mimo svoje stravování z tábora. Přímého styku se zajatci Hechtfischer neměl [...]. Že by přímo působil zatčení, poškození nebo odeslání do Říše [...] mě není známo.“*²²⁵

---

²²⁴ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 10, kart. 92, Zatčení Henricha Hechtfischera.

²²⁵ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 38, kart. 92, Výpověď Bohumila Sochora.

Jarmila Šaferová přidělena z Ravensbrücku na výpomoc do porcelánky v Nové Roli v roce 1943 o bývalém řediteli vypovídala: „Byl přísný na pracovní výkony, ale dle toho, co jsem mohla posouditi, vyžadoval od nás uvězněných i od Němců stejné, byť i někdy velké výkony. [...] Podle mého soudu, nemohl míti vliv na rozhodování SS ani ředitel továrny, kde jsme pracovaly, ani nikdo jiný odtamtud.“²²⁶

Prohlášení Bohumila Sochora a Jarmily Šaferové se shodovalo s výpovědí obžalovaného. Potvrdil, že ve funkci technického ředitele zodpovídal výlučně za provoz továrny a kvalitu produkovaných výrobků. Též rozhodoval o pracovním nasazení poskytnutých sil z koncentračních táborů. Odmítal přistoupit na tvrzení, že nařizoval dlouhé dvanácti až čtrnácti hodinové pracovní směny začínající v brzkých ranních hodinách. Obvykle se v továrně pracovalo méně než 10 hodin s výjimkou těch dnů, kdy bylo nutné zboží připravit pro export a naložit jej do nákladního vlaku.²²⁷ Ale i při takových mimořádných pracích docházelo k překročení běžné pracovní doby jen zřídkakdy. Rovněž se bránil nařčení z udavačství, které hájil skutečnostmi, že v meziválečném období porcelánka vyprodukovala 3 % vadného zboží. S vypuknutím světové války a nasazením vězenkyň na pomocné práce do továrny, vzrostl výrobní defekt na 28 %. Neefektivní produktivita byla způsobena nedostatečným proškolením trestankyň, neopatrností, ale také cílenou sabotáží. Případy, kdy docházelo k záměrnému znehodnocování produktů a zpomalování výrobního cyklu, obviněný hlásil táborovému vedoucímu. Nedožadoval se však fyzického trestání provinilců a nenařizoval několikadenní půsty.²²⁸

K vyšetření případu přizval soudní sbor Eduarda Wagnera vykonávajícího v Nové Roli zástupce táborového vedoucího Huga Bocka. V procesu s obžalovaným uvedl, že se především snažil dosáhnout maximálního

---

²²⁶ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 84, kart. 92, Výpověď Jarmily Šaferové.

²²⁷ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 47, kart. 92, Výpověď Heinricha Hechtfischera.

²²⁸ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 114, kart. 92, Výpověď Heinricha Hechtfischera.

pracovního úsilí trestankyň a udržet továrnu na takové úrovni, ke které ji vypracoval. V případě neplnění pracovních povinností ženy fyzicky netrestal, ale stěžoval si u velitele tábora Bocka nebo posílal písemné stížnosti hospodářskému úřadu v Berlíně. Odtud pak na velitelství tábora přicházely směrnice pro docílení příslušných pracovních výkonů a naprosté poslušnosti vězenkyň. Pakliže se některá z nich něčím provinila, zavřeli ji dozorkyně na příkaz Bocka přes noc do bunkru. Wagner nevyklučoval, že tresty byly podmíněny ředitelovými žalobami. Předpoklad, že k represáliím docházelo z podnětu ředitelových stížností potvrdilo i svědectví Věry Kendíkové. Svědkyně uváděla, že obžalovaný častokrát tábor navštěvoval, aby rozmlouval s Bockem. Během rozhovorů stál velitel SS v pozoru a mlčky poslouchal živě gestikulujícího ředitele. Po takových veřejných setkáních obyčejně následovalo ukládání tvrdých trestů, nařízených a prováděných velitelem Bockem.²²⁹ Wagner ve své výpovědi dále připustil, že obviněný měl na velitele SS určitý vliv. Nejspíš proto, že se obával následků častých stížností podávaných berlínským úřadům. K podobným závěrům došla i Emílie Kubínová, která v procesu s obžalovaným sdělila, že se velitel Bock vůči Hechtfischerovi choval velice uctivě. S respektem mu naslouchal, když vedli společné diskuze při pochůzkách po táboře.²³⁰ Hypotézu, že Hugo Bock měl z ředitele Heinricha Hechtfischera respekt, dosvědčuje událost, kdy se na základě jedné výtky do Nové Role v době nepřítomnosti Bocka, dostavil představitel kanceláře SS. Zastupujícího Wagnera zahltl spoustou výčitek k vedení tábora, přičemž nařídil sjednat příslušný pořádek a přimět pracovní sílu k maximálnímu pracovnímu úsilí.²³¹

Soud v trestném řízení také projednával případ Friedy Schunkové a Renaty Kreutzerové. Dvou dělnic, dříve pracujících v porcelánce Bohemia,

---

²²⁹ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 114, kart. 92, Výpověď Věry Kendíkové.

²³⁰ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 114, kart. 92, Výpověď Věry Kendíkové.

²³¹ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 115, kart. 92, Výpověď Eduarda Wágnera.

jenž se hlásily do služeb SS, zatkla československá národní bezpečnost v září 1945. Obžalovaný k případu sdělil, že nábor nových členů SS probíhal od dubna 1943, poté co obdržel příkaz z Berlína, aby v továrně pro zaměstnance zveřejnil sdělení kanceláře SS, která hledala nové dozorkyně do koncentračních táborů. Uniformovaná služba za atraktivní finanční odměnu přilákala 8 hlásících se dělnic mezi nimiž se objevovala Schunková a Kreutzerová.²³² Obě ženy se před soudem ke své činnosti v ženském dozorcím oddílu doznaly. Popřely však skutečnost, že se k výkonu služby hlásily nikoliv dobrovolně, ale na nátlak technického ředitele. „*Koncem dubna [1943] jsem byla volána ještě s několika děvčaty ročníku 1923 [...] k řediteli Hechtfischerovi. Týž nám řekl, že jsme určeny jako dozorkyně do koncentračních táborů. Řekl nám, že továrna dostala lacinější pracovní síly, myslel tím vězně [...] z toho důvodu musí určitý počet zaměstnanců uvolnit. [...] Neodpovídá pravdě tvrzení Hechtfischera [...].*“²³³ Jmenovaný připustil určitý nátlak, jemuž byly zaměstnankyně továrny vystaveny v důsledku německé legislativy, která se týkala pracovní povinnosti ve službách státu, jíž podléhali občané německého národa narození v roce 1923. Továrna tak musela ze zaměstnání skutečně uvolnit několik svých zaměstnanců podléhajících tomuto zákonu. Vyloučil však tvrzení, že zaměstnankyně továrny přesvědčoval, nutil či dokonce nesmlouvavě určil ke vstupu do služeb k organizaci SS.²³⁴

Ze sedmi bodů obžaloby byl nejzávažnější poslední, který obviněnému přisuzoval vinu z ublížení na zdraví a příkazu k vypravení vražedných transportů. Souzený se trestným obviněním bránil. Svědectví o incidentech odehrávajících se mimo areál továrny v pracovním táboře nepopíral ani nepotvrzoval, neboť o nich nevěděl. Všechnu trestní moc měli příslušníci SS, tudíž neměl oprávnění nikoho trestat a nikoho k trestu nikdy nenavrhoval.

---

²³² SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 74, kart. 92, Výpověď Heinricha Hechtfischera.

²³³ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 54, kart. 92, Výpověď Renaty Kreutzerové.

²³⁴ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 74, kart. 92, Výpověď Heinricha Hechtfischera.

Pokyn k evakuaci pracovního tábora nevydal obviněný, nýbrž velitel tábora Hugo Bock, který měl v předvečer pochodu řediteli sdělit, že Himmler vydal rozkaz k okamžitému vyklizení tábora a přesunu vězňů do nejbližšího koncentračního tábora, aby nepadli do rukou spojeneckých armád postupujících ve dvou směrech do nitra Německa a Československa. Obžalovaný považoval povel k přesunu za zbytečný a obtížný, vzhledem k přesušenému vlakovému spojení způsobeného leteckými útoky a nemožnému zásobování vším potřebným během dlouhé cesty. I přesto se v pozdních nočních hodinách vězni, rozčlenění do skupin vydali na pěší pochod.²³⁵

Mimořádný lidový soud Chebu po přelíčení ve dnech 14. a 15. února 1947 vynesl nad Hendrichem Hechtfischerem rozsudek, v němž obviněného shledal ve všech sedmi bodech obžaloby vinným – 1. členství v militantní organizaci SA, 2. využití pracovních sil v továrně v zájmu Německa, 3. podpora nacistického režimu, 4. omezování osobní svobody, 5. ublížení na zdraví, 6. denunciacce, 7. pokyn k vypravení transportu – a odsoudil jej k trestu smrti provazem. Rozsudek byl vykonán ještě téhož dne, dvě hodiny po vynesení konečného rozhodnutí soudu na nádvoří soudní budovy.²³⁶

V trestním řízení se dvěma bývalými dělnicemi továrny Bohemia vynesl mimořádný lidový soud rozsudek. Frieda Schunková narozená 14. května 1923 v Božičanech [obec těsně přiléhající k Nové Roli – N. F.] působící od roku 1943 v pracovním táboře Wolfen při organizaci SS se v době zesíleného ohrožení československé republiky dopustila zločinu proti států. Soud obžalovanou odsoudil dle retribučního dekretu prezidenta republiky k těžkému žaláři po dobu dvou let s odpykáváním trestu v nucených pracovních oddílech.²³⁷ V případě Renaty Kreutzerové narozené 27. února 1923 v Pechgrünu [dnes již zaniklá obec Smolnice v okrese Locket – N. F.] rovněž obviněné ze zločinu proti státu za členství v SS a výkon služby dozorkyně v koncentračních

---

²³⁵ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 5, kart. 92, Výpověď Heinricha Hechtfischera.

²³⁶ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 114, kart. 92, Rozsudek MLS Cheb.

²³⁷ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, inv. č. 8, kart. 90, Rozsudek MLS Cheb s Friedou Schunkovou.

táborech Ravensbrück a Hannover soud rozhodl o udělení trestu odnětí svobody v trvání sedmnácti měsíců těžkého žaláře a nasazení v nucených pracovních oddílech.²³⁸

V případě válečných let v Ostrově nad Ohří proběhlo trestní řízení s funkcionáři SS působícími v ostrovském táboře. Stíhaný SS-Unterscharführer²³⁹ Leo Clermout narozený 3. dubna 1905 v Cáchách²⁴⁰ od roku 1943 působil jako správce skladiště uniforem v zámku v Ostrově nad Ohří, kde se vůči pracujícím vězňům dopouštěl násilí. *„Byl jsem vězněn v koncentračním táboře ve Fossenbürgu a odtud přidělen 1. června 1943 do hlavního oděvního skladiště SS v Ostrově. [...] asi 3 až 4 měsíce jsem byl přidělen přímo pod dozor Clermouta. Jeho chování vůči vězňům bylo hrubé jako u velké většiny SS příslušníků. Byl jsem svědkem, jak několikrát jmenovaný ztloukl vězně. Pod jeho dozorem museli jsme celou pracovní dobu těžce pracovat, aniž by nám dopřál chvíle oddechu.“* Vzpomínal Josef Typlt, jehož výpověď potvrdili další bývalí vězni.²⁴¹ Stíhaný obvinění popíral a uváděl, že se vůči zatčeným nedopouštěl žádného násilí, neboť s nimi přicházel do styku jen výjimečně. Přesto jej mimořádný lidový soud 21. listopadu 1946 uznal vinným a odsoudil za zločiny spáchané proti státu a osobám k trestu těžkého žaláře v trvání 8 let.²⁴²

Trestní soud v Chebu se zabýval i případem Karla Leibla narozeného 17. července 1892 v Bochově. Příslušník strany NSDAP a organizace SS pracoval v letech 1943–1945 v ostrovském panství, v němž obstarával zásobování skladiště materiálem. Dne 21. května 1945 byl zatčen a předveden před mimořádný lidový soud, který se zadrženým vedl dlouhý justiční proces. Dne 22. března 1947 soudní dvůr odsoudil bývalého člena nacistické strany a ozbrojených složek k trestu těžkého žaláře a odnětí svobody po dobu 5 let.²⁴³

---

²³⁸ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, inv. č. 8, kart. 90, Rozsudek MLS Cheb s Renatou Kreutzerovou.

²³⁹ V českém ekvivalentu se jedná o hodnost četaře, TEJCHMAN, s. 229.

²⁴⁰ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, inv. č. 15, kart. LS 1914/46, Protokol vyšetřující komise a správní komise v Karlových Varech.

²⁴¹ SOA Plzeň, fond MLS Cheb, inv. č. 9, kart. LS 1914/46, Výpověď Josefa Typlta.

²⁴² SOA Plzeň, fond MLS Cheb, inv. č. 2, kart. LS 1914/46, Rozsudek ve jménu republiky.

²⁴³ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 276.

8. ZÁVĚR

Pracovní tábor v Nové Roli vznikl v roce 1943 za účelem posílení a nahrazení pracovních sil v továrně Bohemia vyrábějící jídelní servisy pro německou armádu. Ačkoliv se v prostředí tábora a pracoviště podniku pohybovalo i několik desítek mužů, totálně nasazených dělníků a válečných zajatců, byl novorolský pracovní tábor určen výhradně pro ženy. Panující režim ovlivňovala libovůle vedoucích představitelů SS včetně dozorců proškolených ve svých funkcích v koncentračních táborech v Dachau, Ravensbrück a Flossenbürg, dopouštějících se vůči ženám fyzického násilí, jež zapříčinilo několik závažných zranění a úmrtí. Velice spornou postavou v dějinách továrny Bohemia a pracovního tábora zůstává technický ředitel a odborník v keramickém průmyslu Heinrich Hechtfischer. Dle zaznamenaných svědectví nesl plnou zodpovědnost za životy vězenkyň umírajících v důsledku podvýživy, vyčerpání, nemoci nebo na popravištích německých koncentračních táborech. Jiné výpovědi naopak svědčí o Hechtfischově nevině, který měl na represe odehrávající se v pracovním táboře naprosto minimální vliv. I přesto jej však nakonec poválečný mimořádný lidový soud v Chebu shledal vinným a odsoudil k trestu smrti.

Nelze s jistotou určit přesný počet žen, internovaných a zemřelých v Nové Roli. Současně s tím je velice obtížné provést odpovídající rekonstrukci dubnových pochodů smrti v roce 1945, k nimž se váže nedostatečné množství písemných podkladů a ústních sdělení přeživších vězenkyň, které se pěších přesunů zúčastnily. Po skončení druhé světové války policejní orgány odkrývaly s pomocí pamětníků hromadné hroby. Exhumovaná těla v pokročilém stádiu rozkladu však nebylo možné identifikovat. Lze se proto jen domnívat, že nalezené ženské ostatky patřily vězenkyním z pracovního tábora Nová Role, k jehož připomínce současným generacím slouží kamenný pomník umístěný v centru města nedaleko železniční stanice, po níž přijížděly masové transporty zbědovaných vězňů. Naproti železniční dráze pak stojí opuštěné a chátrající

rozsáhlé objekty, kdysi světově známé, dnes již však zapomenuté továrny na porcelán Bohemia.

Výchovný tábor vznikl v barokním zámeckém panství v roce 1939, krátce po vyhlášení protektorátu Čech a Moravy, za účelem internace protirežimních oponentů, představitelů komunistické strany a posléze i židů. Přísný panující režim a míru pracovního nasazení určovali vedoucí představitelé a dozorčí personál. Fyzicky náročná práce spolu s psychickým a fyzickým terorem sloužily jako prostředek násilné vazby s cílem dosáhnout vynuceného přetvoření politického smýšlení perzekuovaných mužů. Zejména pak židé patřili k obětem důmyslné zlovůle dozorců. Ačkoliv existence výchovného zařízení trvala do letních měsíců roku 1939, došlo zde k několika úmrtím z řad pronásledovaných židů. Příčina smrtí zůstala neobjasněna, proto se lze domnívat, že se jednalo o záměrná zabití. Přeživší vězni byli deportováni do německých koncentračních táborů.

Pracovní tábor v Ostrově nad Ohří vznikl v roce 1943 rovněž v prostorách zámku, do něhož hlavní zásobovací a hospodářský úřad se sídlem v Berlíně umístil skladiště a krejčovské dílny, kde pracovali vězni původním povoláním dělníci, krejčí a řemeslníci. Levná a snadno dostupná pracovní síla, poskytovaná německými koncentračními tábory, vyráběla uniformy pro prominentní nacistické pohlaváry a dámské večerní toalety. Třebaže se v táboře a na pracovištích krejčovských dílen pohybovalo několik dělnic zadržených během ozbrojeného povstání v okupovaném hlavním městě Polska, byl ostrovský pracovní tábor určen výlučně pro muže. Dozor vykonávali členové jednotek SS, z nichž se většina k vězňům chovala velice agresivně. V důsledku životních a pracovních podmínek, skromných přidělů potravy a páchaných represálií zahynulo několik mužů. Přípomínkou nešťastných událostí válečných let odehrávajících se na půdě barokního panství, dříve považovaného za jeden z divů světa, je dnes kamenná pamětní deska věnována všem umučeným obětem nacistické perzekuce umístěna na budově zámku, který dnes slouží jako výstavní prostory a galerie.

Ačkoliv byl pracovní tábor v Nové Roli určen výlučně pro ženy, a výchovný a pracovní tábor v Ostrově nad Ohří pro muže, panující životní, hygienické a pracovní podmínky se v těchto jednotlivých internačních střediscích mimořádně nelišily. Ženy i muži, jakožto levná a snadno dostupná pracovní síla, vykonávali téměř každodenní fyzicky náročnou práci, která představovala hlavní nástroj násilné vazby. Beztak těžký a zoufalý život vězňům ztrpčovali fanaticí velitelé a dozorcí připraveni pro výkon svých funkcí ve velkých koncentračních táborech na území Německa. Vládnoucí režim ovlivňovala především zlovůle většiny funkcionářů SS, kteří s vězněnými ženami a muži jednali až s neuvěřitelnou brutalitou. Důmyslně všem skutečným, ale i zdánlivým „nepřátelům režimu“ způsobovali mentální a tělesná utrpení, jež měla za následek trvalé zdravotní obtíže a nakonec i smrt.

Nezodpovězenou otázkou zůstává, kolik životů si vyžádal tábor zřízený v Nové Roli. Většina těl obětí dubnových pochodů smrti spočinula v hromadných hrobech, přičemž některé z nich zůstávají dosud neobjevené. Podobně se do neoznačených hrobů vysypávaly zpopelněné ostatky mužů vězněných v táborech v Ostrově nad Ohří. Ani v tomto případě však nelze určit přesný počet zemřelých. Události válečných let a utrpení mnoha nevinných žen a mužů dnes už jen tiše připomínají pomníky a pamětní desky k uctění památky všech umučených. Význam památníků a válečná historie Nové Role a Ostrova nad Ohří ovšem zůstává pro spoustu obyvatel, zejména mladé generace, neznámou a téměř zapomenutou.

9. SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ

A LITERATURY

Státní oblastní archiv v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka

Státní oblastní archiv Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond Bohemia, keramické závody akc. spol., Nová Role 1919–1945, inv. č. 36, kart. 7.

Státní oblastní archiv v Plzni

fond Václava Němce

Státní oblastní archiv Plzeň, fond Václava Němce, kart. 4, Dokumentace k publikaci Hrdinové protifašistického odboje v Západočeském kraji.

Státní oblastní archiv Plzeň, fond Václava Němce, kart. 5, Soupisy památných míst protifašistického odboje podle jednotlivých okresů.

Státní oblastní archiv Plzeň, fond Václava Němce, kart. 31, O jednom statečném. Sdělení o bývalém buchenwaldském vězni a prvním předsedovi OSK v Kraslicích Jaroslavu Bartlovi.

fond Mimořádný lidový soud Cheb

Státní oblastní archiv Plzeň, fond MLS Cheb, inv. č. 2, kart. LS 1914/46, Rozsudek ve jménu republiky.

Státní oblastní archiv Plzeň, fond MLS Cheb, inv. č. 9, kart. LS 1914/46, Výpověď Josefa Tyslta.

Státní oblastní archiv Plzeň, fond MLS Cheb, inv. č. 15, kart. LS 1914/46, Protokol vyšetřující komise a správní komise v Karlových Varech.

Státní oblastní archiv Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Frieda Schunková, inv. č. 2, kart. 90.

Státní oblastní archiv Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Renata Kreutzerová, inv. č. 8, kart. 90.

Státní oblastní archiv Plzeň, fond MLS Cheb, inv. č. 8, kart. 90. Rozsudek MLS Cheb s Friedou Schunkovou.

Státní oblastní archiv Plzeň, fond MLS Cheb, inv. č. 8, kart. 90. Rozsudek MLS Cheb s Renatou Kreutzerovou.

Státní oblastní archiv Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 5, kart. 92, Výpověď Heinricha Hechtfischera.

Státní oblastní archiv Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 10, kart. 92, Zatčení Henricha Hechtfischera.

Státní oblastní archiv Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 16, kart. 92, Výpověď Anny Kendíkové.

Státní oblastní archiv Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 20, kart.

Státní oblastní archiv Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 21, kart. 92, Výpověď Zdenky Petřkové.

Státní oblastní archiv Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 22, kart. 92, Výpověď Emy Kubínové.

Státní oblastní archiv Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 23, kart. 92, Výpověď Markéty Landsmannové.

Státní oblastní archiv Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 38, kart. 92, Výpověď Bohumila Sochora.

Státní oblastní archiv Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 43, kart. 92, Výpověď Henricha Hechtfischera.

Státní oblastní archiv Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 47, kart. 92, Výpověď Emílie Kubínové.

Státní oblastní archiv Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 50, kart. 92.

Státní oblastní archiv Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 54, kart. 92, Výpověď Renaty Kreutzerové.

Státní oblastní archiv Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 74, kart. 92, Výpověď Heinricha Hechtfischera.

Státní oblastní archiv Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 84, kart. 92, Výpověď Jarmily Šaferové.

Státní oblastní archiv Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 87, kart. 92, Výpověď Zdenky Musilové.

Státní oblastní archiv Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 114, kart. 92, Výpověď Věry Kendíkové.

Státní oblastní archiv Plzeň, fond MLS Cheb, Proces Jindřich Hechtfischer, inv. č. 114, kart. 92, Rozsudek MLS Cheb.

Státní okresní archiv v Karlových Varech

Státní okresní archiv Karlovy Vary, fond ONV Karlovy Vary, kart. 164, Hlášení Zemské úřadovny státní bezpečnosti v Karlových Varech ze dne 21. 5. 1946.

Státní okresní archiv Karlovy Vary, FRNKA, Ladislav, *Kronika města Nová Role 1945–1966*.

Státní okresní archiv Karlovy Vary, FRNKA, Ladislav, *Z letopisů Nové Role*.

Literatura

ADAM, Alfons, *Otoci třetí říše: Pobočné koncentrační tábory na území České republiky*, Praha 2016.

AMESBERGEROVÁ, Helga, AUEROVÁ, Katrin, HALBMAYROVÁ, Brigitte a kol.: *Sexualizované násilí: ženské zkušenosti z nacistických koncentračních táborů*, Praha 2005.

BENZ, Wolfgang, DISTEL, Barbara, *Flossenbürg. Das Konzentrationslager und seine Aussenlager*, München 2007.

BERAN, Jiří a kol.: *Dějiny karlovarského kraje*, Karlovy Vary 2004.

BUBENÍČKOVÁ, Růžena, KUBÁTOVÁ, Ludmila, MALÁ, Irena, *Tábory utrpení a smrti*, Praha 1969.

BURACHOVIČ, Stanislav, *Za ztracenou slávou západního Krušnohoří*, Praha 2015.

- BURIAN, Michal, *Sudetoněmecké nacionalistické tělovýchovné organizace a československý stát v letech 1919 až 1938*, Praha 2012.
- BRUŽEŇÁK, Vladimír, MACKE, Josef, *Morový rok: Kronika tragického roku 1938 na Sokolovsku a Karlovarsku. 1. díl*, Cheb 2017.
- BRUŽEŇÁK, Vladimír, MACKE, Josef, *Morový rok: Kronika tragického roku 1938 na Sokolovsku a Karlovarsku. 2. díl*, Cheb 2017.
- BRUŽEŇÁK, Vladimír, *Ve stínu Krušných Hor: z historie poboček koncentračního tábora Flossenbürg na Karlovarsku a Sokolovsku a pochodu smrti*, Cheb 2015.
- ČERVENÝ, Jaroslav, *Nová Role a okolí dnes a dříve*, Nová Role 1985, s. 38.
- ČERVENÝ, Jaroslav, *Nová Role – 40. let města*, Nová Role 2004.
- EMMERT, František, *Průvodce českými dějinami 20. století*, Brno 2012.
- FANTYSOVÁ, Nikol, *Ženský pracovní tábor v obci Svatava*: Bakalářská práce, Plzeň 2017.
- GREGOROVÍČOVÁ, Eva, *Toskánští Habsburkové ve fondech hradů a zámků Národního památkového ústavu*, In: *Toskánští Habsburkové a ostrovské panství 1808–1918*, Ostrov 2016.
- GUBIČ, Otto, *Jasně slovo o minulosti: česko-německé vztahy, fašismus a antifašismus na Karlovarsku 1933–1945*, Karlovy Vary 1997.
- HÁJKOVÁ, Dagmar a kol.: *Ravensbrück*, Praha 1960.
- HOŘÁK, Martin, JELÍNEK, Tomáš, *Nacistická perzekuce obyvatel českých zemích*, Praha 2006.

JIRŮK, Václav, *Nedaleko Norimberku: z dějin Mimořádného lidového soudu v Chebu v letech 1946 až 1948*, Cheb 2000.

KOKOŠKOVÁ, Zdeňka, PAŽOUT, Jaroslav a kol.: *Museli pracovat pro Říši: nucená pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války*, Praha 2004.

KUMPF, Friedwald, *Die Verbrechen an Deutschen*, Neustadt 1950.

MALÁ, Irena, KUBÁTOVÁ, Ludmila, *Výňatek ze vzpomínek Boženy Lukešové na pochod smrti z Nové Role směrem do Dachau koncem dubna 1945*, In: Sborník 50. let KSČ na Karlovarsku: Vzpomínky a archivní dokumenty, Karlovy Vary 1971.

NĚMEC, Václav, FRANKOVIČ, Michal, *Francouzky ve Svatavě*, Sokolov 1970.

NĚMEC, Václav, *Ženský koncentrační tábor Svatava*, Sokolov 1985.

NENUTIL, Jiří, *Pochody smrti: český příspěvek k otevřené otázce*, Plzeň 2011.

NEZBEDA, Václav, *První koncentrační tábor Ostrov nad Ohří*, In: *Minulostí Západočeského kraje XI*, Plzeň 1974.

NOVOTNÝ, Lukáš, *Západní Krušnohoří*, Praha 2009.

SCHÖNBACH, Rudolf, *Nálety na Karlovy Vary v roce 1944 a 1945*, In: *Historický sborník Karlovarska I.*, Karlovy Vary 1993.

SLÁDEK, Milan, *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848–1946*, Praha 2002.

SOFSKY, Wolfgang, *Řád teroru: koncentrační tábor*, Praha 2006.

ŠTĚPÁNEK, Josef, *Ze vzpomínek několika bývalých vězňů z koncentračního tábora v Ostrově nad Ohří*, In: Sborník k dějinám dělnického hnutí a KSČ na Karlovarsku, Karlovy Vary 1978.

TEJCHMAN, Miroslav, *Ve službách Třetí říše: Hitlerovy zahraniční jednotky*, Praha 1999.

TOMS, Jaroslav, *K problematice počátků nacistického režimu ve vládním obvodu Cheb*, In: Historie okupovaného pohraničí IV, Ústí nad Labem 1999.

URBAN, Jan, *Ostrov: město pod Krušnými Horami*, Ostrov 1959.

VAŠEK, František a kol.: *„Nepřichází-li práce k Tobě ...“: různé podoby nucené práce ve studiích a dokumentech*, Praha 2003.

VLK, Václav, *Krvavé dozvuky války: konec druhé světové války na českém území*, Praha 2015.

ZEMAN, Lubomír a kol.: *Dějiny města Ostrov*, Ostrov 2001.

Periodika

PÍŠA, Rudolf, *Vězení a porcelán*, In: M.C.P. News, Věstník Muzea cenných papírů, Roč. 5,

č. 10, Praha 2011.

ČEPELÁKOVÁ, Zdeňka, *Jedna z kapitol válečného Ostrova*, In: Ostrovský měsíčník, č. 12, Ostrov nad Ohří 2007.

Internetové zdroje

<https://www.holocaust.cz/>

<http://www.ceskenarodnilisty.cz/>

<http://www.moderni-dejiny.cz/>

<https://www.myheritage.cz/>

<https://www.novarole.cz/>

<https://nucenaprace.cz/>

<http://www.pernarec.cz/>

<http://www.portafontium.eu/?language=cs>

<https://www.sachsenhausen-sbg.de/>

<http://www.zum.de/psm/ns/ehmke.php>

Elektronické zdroje

BIMAN, Stanislav a kol.: *Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety: biografická příručka A-Z*, Státní oblastní archiv v Litoměřicích 2008.

Filmový materiál

ČERVENÝ, Jaroslav, HRABAL, Jan, *Nedaleko od Flossenbürgu: Vzpomínkový pořad k 60. výročí ukončení existence pobočného tábora Neu Rohlau z let 1942–1945*, Krajská knihovna Karlovy Vary 2005.

10. RESUMÉ

The subject of the thesis, which is focused on the Second World War in West Bohemia, is to find answers, why were the labor camps in Nová Role and Ostrov nad Ohří founded and what was their purpose during the Nazi occupation.

The introductory chapter of the thesis describes the history of the town Nové Role, its geographical location and industrial profile, which influenced the development of mainly ceramic industry. The second chapter is focused on the establishment and management of the support labor camp in Nová Role. This camp was under the administration of the German concentration camps Ravensbrück and then Flossenbürg, whose main purpose was to remove all political threats such as communists or captives from social life. These people were also used as a cheap and replaceable labor. For this purpose, were established many labor camps, most of them in the territory of the occupied Czech borderland. The reason was that frequent attacks by Allied aircraft did not threaten. This part is divided into several subchapters supplemented by memories of former prisoners. The next part of the thesis describes the postwar trials with war criminals, collaborators, Nazi ideologists, and especially members of the SS and SA from the labor camp of Nová Role. Autor describes trial proceedings which were performed by a Peoples Court in Cheb on the basis of testimonies of Nazi persecution survivors.

The chapter about the history of Ostrov nad Ohří describes geographic location, industrial and cultural character. Then it describes the progressive economic development and importance of the city before World War II. In this time, the city became an interest place for Nazi Germany. The following two chapters deal with the educational camp in Ostrov nad Ohří and later labor camp, which was managed by the German concentration camp in Flossenbürg. This part deals with the reasons of the establishment of these facilities for political opponents, communists and Jews. The individual chapters are divided into several subchapters examining the internal organizational order, purpose and everyday regime of the Ostrov's camps. The final chapter documents the history

of the People's Court in Cheb and the trials with traitors, members of the Nazi Party NSDAP and arrested members of SS units working in the Ostrov nad Ohří labor camp.

The thesis is based on literature and unpublished sources. Used materials are available in the State Regional Archive in Pilsen or in the District State Archive in Karlovy Vary.